קובץ

מפרי עץ הג"ן

חלק ב

מתורתו ולע"נ

של אבינו מורינו עטרת ראשנו

הגאון רבי **נתן נטע גוטסגנדה** זצ"ל

לע"נ

זקנינו וזקנותינו

הר"ר **יוסף חיים גוטסגנדה** ז"ל

נלב"ע ב' תמוז תשנ"ג

הר"ר **שרגא פייבל כהנא** ז"ל

נלב"ע כ"ט אייר תשס"ז

וזו' מרת **חנה (חנצי) כהנא** ע"ה

נלב"ע י"ט אייר תש"פ

דו"ז ר' **אלתר נחמן אייזן** ז"ל וזו' מרת **יוכבד** ע"ה

ת. נ. צ. ב. ה.

מטמוני"ם תשפ"א

גוטסגנדה

שדי חמד 7 מודיעין עילית

טל. 08-974-1630

דברים אחדים

בחסדי ד׳ עלינו, זוכים אנו בשנית למקבץ ״**מפרי עץ הג״ן**״ - חלק שני, ובו לקט נוסף מתורתו משנתו ומוסריו של אבינו מורינו ורבינו, עטרת ראשנו ותפארתנו, הגאון הצדיק רבי **נתן נטע גוטסגנדה** זצללה״ה.

וזאת לאחר שכבר זכינו בס״ד, לצאתו לאור עולם של הקובץ הראשון ״מפרי עץ הג״ן״ לקראת יום השלושים להסתלקותו, ובו מעט מזעיר ממש, לקט ענינים אחדים של חידושי תורה והלכה, עם עניני יראה ומוסר, מאשר יגע והעלה בעמלו הנורא בעסק התורה. הן בכתיבת ידו במשך כל שנות חייו, והן בפרט בשנותיו המאוחרות, בשיעוריו בביתו לתלמידים מבקשי ד׳, אשר טרח ושקד והטעימם מתיקות ואור התורה, וטעם הדבקות בהשי״ת ובתורתו. כאשר מדיליה נפח והיו הדברים בהירים וברורים, מאירים ומתוקים, שמחים וערבים לכל שומעיהם.

והנה אף כי בחיי חיותו היה אבינו מורינו זצללה״ה מסתיר עצמו, ״הסתרה בתוך הסתרה״, הרי שעתה לאחר הסתלקותו לב״ע, כאשר הוחל להתוודע ברבים מקצות דרכיו הנשגבים, בעסק התורה ובעבודת ד׳, גברה בקרב רבים התשוקה והצמאון לדברי תורתו הבהירים, ולמשנתו ודרכי מוסריו היחודיים. ורבים אומרים ״מי יראנו טוב״, למהר המלאכה ולהוציא לאור עולם עוד ועוד, הן מחידושי תורתו, והן ממשנתו הטהורה ומוסריו והדרכותיו, המרוממים והמלהיבים את החשק בתורה ובעבודת ה׳, באופן מפליא ומיוחד. בשילוב נדיר של השגות ומדרגות מופלגות בעבודת ד׳, מחד, עם עצות והדרכות לדרכי ההתמודדות-והעבודה השוים לכל נפש, מאידך.

וכבר מילתינו אמורה בפתחו של הקובץ הראשון, את אשר גילה אבינו מורינו זצ״ל בעצמו, בהזדמנויות שונות, את דעתו ורצונו כי רצונו שיוחקו ויתבדרו דברי תורתו, כמו שאמרו חז״ל ״כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעוה״ז שפתותיו דובבות בקבר״ (יבמות צז ע״א), אי לזאת שינסנו מתנינו, בסיעתא דשמיא, להו״ל בשנית לקט נוסף, ואשר ״כמעשהו בראשון כך מעשהו בשני״, לקט

חידושי תורה והלכה, עם צירוף עניני יראה ומוסר. ו'דבר בעיתו מה טוב' כאשר לקראת חג מתן תורתינו הק' הבעל"ט, הובאו דברי התעוררות לחיזוקה של תורה, מדבריו שמסר לתלמידים בהזדמנויות שונות. ובזאת נביע שוב את התנצלותינו, באם שגינו בהבנת הדברים, או באופן הרצאתם וכתיבתם.

שפתינו לא נכלא מלהזכיר בשנית את גודל זכותה העצום של תבלחט"א אמנו מורתינו הרבנית חוה דבורה שתחי', בתורתו ועבודתו הנשגבה של אבינו מורינו זצ"ל. ואשר אבינו זצ"ל קרא עליה בעצמו: "קמו בניה - ובנותיה - ויאשרוה, בעלה - אשר היא משענתו - ויהללה", "רבות בנות עשו חיל, ואת עלית על כולנה"! בברכת אורך ימים טובים ושנות חיים ושלו', בבריות גופא ונהורא מעליא וסיעתא דשמיא בכל, אכי"ר.

וזאת הברכה לזקנתנו תבלחט"א סבתינו היקרה הרבנית מרת מלכה גוטסגנדה שתחי', "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו", לאוי"ט בבריות גופא ונהורא מעליא וסיעתא דשמיא בכל, אכי"ר.

התודה והברכה לכל אותם הת"ח ותלמידים יקרים שליט"א, שטרחו וכתבו ושמרו את דברי התורה מעת לימודם עם אבינו מורינו זצ"ל, ומהם יסוד ופינה, לדברים שנערכו ובאו במקבץ שלפנינו, "ולא נוכל לפורטם כי רבים הם", יבורכו כל או"א בשמו הטוב, וישלם ה' את שכרם הטוב.

ובתפילת "ויהי נועם ד' א' עלינו, ומעשה ידינו כוננה עלינו, ומעשה ידינו כוננהו"

בני הנהמ"ח זצללה"ה

תוכן הענינים

פרחי ג"ן \ בבא קמא (המשך)

סימן ו

עט שהזיק במכונת כביסה - "אש" או "בור"? 9

סימן ז

בגדרי פטור טמון באש (בהנ"ל) 17

סימן ח

לכלוך בגד - האם נחשב נזק או גרמא? 23

סימן ט

מוכר שהחליף סוכר במלח - ונפסדו המאכלים 29

סימן י

דין "אש" בדלי שנתמלא ממי גשמים ונפל והזיק 35

◇

פרחי ג"ן \ אהלות (המשך)

סימן ו

הערות וביאורים בפרק תשיעי

ביסוד הגר"ח בדין מאהיל מרחוק בטומאה שתחת אוהל 45

ביסוד הגר"ח דצמיד פתיל מציל מדין סוף טומאה לצאת 47

בדין חיבורין למת ע"י כלי חרס 48

סימן ז

בענין העברת טומאה מאהל לאהל - ובדין שיפועי אהלים (מכתבים) 51

סימן ח

הערות בענינים שונים (מכתבים) 56

סימן ט

בענין אי חיבורין נעשין חרב כחלל (מכתב) 60

לקט שיעורים \ חלק א'

ברכות התורה 65

בגדרי מצות חינוך 69

בעניני "לא תתגודדו" ושינוי ממנהג המקום 72

בירך בופה"ע על ענבים, וחזר וסחטם ועשה מהם יין 76

בנוסח 'מי שברך' לאיש ולאשה 79

"מתעסק" - בהשקאה בשבת 82

בדיני הבדלה 86

הנאה שלא מדעת חבירו - כשבודאי חבירו היה מתרצה 91

◇

רוח הג"ן - תורה

"צריך לדעת, שהתורה היא מציאות רוחנית קיימת ומוחשית" 97

"לדבקה בו - באמצעות תורתו ומצוותיו" 98

"לעסוק בדברי תורה" 102

"לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצה"ר" 106

◇

פנינים ומכתבי חיזוק

תורה 108

עבודת ה' 112

בבא קמא

הנה בכתבי אאמו"ר זצ"ל ובשיעוריו, נמצאו ובאו כתבים רבים (ומהדורות שונות) של בירורים הערות ועיונים, בנידונים שונים מעניני 'חושן-משפט' שנדפסו בספרי פסקי דין שונים, קבצים, גליונות ד"ת, וכיו"ב. והיה אהוב עליו להעמיק ולהרחיב ולדון בדברים, החל משורשי הדברים מתוך עסק העיון בסוגיות המסכתות, הדק היטב, ועד לבירור הדיעות להלכה. עם שהוא מביא "דבר בשם אומרו", ובזהירותו הגדולה, וביראה הקודמת לחכמה, עם יראת ההוראה וכבוד הת"ח, היה דן ומעורר ומהפך בדברים, כדרכה של תורה, אבע"א מגמרא אבע"א מסברא. לפנינו לקט ענינים אחדים שנערכו בס"ד, ובתפילה שלא יארע תקלה ע"י, ושלא נכשל בדבר הלכה ובהבנת דברי אאמו"ר זצ"ל הכ"מ.

סימן ו

עט שהזיק במכונת כביסה - ""אש" או "בור"?

מעשה בבחורי ישיבה שכיבסו חולצות יחד במכונת כביסה אחת, ושכח א' מהבחורים עט בתוך כיס חולצתו, וכתוצאה מכך התלכלכו כל החולצות. וצ"ע האם חייב אותו בחור לשלם לחביריו על הנזק שאירע לחולצותיהם מהעט השייכת לו?

"אש" או "בור"

והנה תחילה יש לברר היטב גדר "מזיק" זה, האם כיון שהעט שלו הזיקה באופן ש"הולך ומזיק", ה"ז כ'אבנו סכינו ומשאו' שהזיקו ברוח מצויה דהוו תולדה ד"אש", וכמו"כ כאן הזיקה עטו ב'רוח מצויה' - דהיינו ע"י מפעיל המכונה (ואף דזהו ע"י אדם מ"מ היה שלא בכוונה, ואינו מבטל את חיובו של בעל התקלה, עי' בתוס' ב"ק ו ע"א) - ונחשב ג"כ כתולדה ד"אש", וא"כ חייב אף על בגדים-כלים, או דלעולם כאן נחשב רק "בור" (כדיתבאר), ובור פטור על כלים.

[ואמנם הכא היה כ"ז בשוגג ואונס, ואף ד'אדם מועד לעולם' וחייב אפילו בשוגג ואונס, מיהו כאן הרי הוי רק "ממונו המזיק", וצ"ע, ועי' בהערה[א]].

◇

ומה דהבחור שהפעיל את המכונה לא יתחייב מדין "אדם המזיק" בהפעלת המכונה דהוי מעשה דידיה (ועי' בחזו"א ב"ק סוס"י יד), י"ל כיון דאין דרכן של בנ"א להתבונן בזה [ועדיף מאונס בעלמא][ב]. ומאידך בכה"ג אינו מבטל את

[א] והנה לענין "אש" בגוונא ד'אשו משום חיציו' (בדלא כלו חיציו), י"א דחייב אף באונס כאדם המזיק, ועיי' חידושי הגר"ח (פ"ג משכירות הל"ב), ברכת שמואל (סי' י אות ה), ובאבי עזרי (נז"מ פי"ד הט"ו), ובקהלות יעקב (סי' כד), וע"ע בפתחי חושן (ח"ו פ"ט הע' ב) - ואמנם לענין גדר אש דאסו"מ, מצינו פלוגתא אם הוי כחיציו [לחיוב ד' דברים], עי' פתחי חושן (שם ובהע' א). ונפ"מ לפי"ז בנ"ד.

[ב] ועי' משפטי התורה (ב"ק סוס"י ו), ומשפטי ישראל (גליון י"ד שנה ג).

חיובו של בעל התקלה, וכנ"ל, (עי' תוס' ו' ע"א). [ועי' בס' שם דרך סי' כט, ב, ודו"ק].

ביאור חומרת "דרכו לילך ולהזיק"

והנה במשנה (ב"ק ב' ע"א) מבואר החילוק בין אש וכו' לבור, דכולן "דרכן לילך ולהזיק", משא"כ בור שאין דרכו לילך ולהזיק, וע"כ א"א ללמוד בור משאר אבות נזיקין, משום שכולן דרכן לילך ולהזיק משא"כ בור.

ובחזו"א (ב"ק סי' א סק"א) כתב, וקשה דהא מצינו גם "אדם המזיק" בגוונא דאינו הולך ומזיק, בגמ' לקמן (לא ע"ב) דאמרי' דאם נתקל פושע, הראשון חייב בנזקי שני, בין בנזקי גופו דשני ובין בנזקי ממונו, משום דהראשון חשיב אדם המזיק, וכן לענין בעל קורה שעמד ע"ש, וא"כ אכתי יש ללמוד חיוב "בור" מההיא ד"אדם" המזיק בעמידתו, ואמאי תנן במשנה דא"א למילף בור מכולהו. ומכח קושי' זו מחדש החזו"א דההוא דבעל קורה אינו חייב מדין אדם גרידא אלא ילפי' למזיק זה מאדם ובור [ומ"מ חייב על כלים] ע"ש. [וכבר נשאל החזו"א בזה מדברי התוס' ה' ע"ב, ועי' בס' מעשה איש ח"ב עמ' עא].

ובספר מראה מקומות (מהגר"ח קרלנשטיין זצ"ל) ציין לתרץ את קושיית החזו"א, עפ"י דברי התפארת ישראל במשנה שכתב, דרכן לילך ולהזיק, ומשו"ה צריך לשומרן יפה, עכ"ל, דהיינו דהמציאות שטווח הנזק שלהם גדול יותר, לכן חמירי טפי. [ועוד ציינו בזה למהדו"ב מהרש"א ו' ע"א ע"ש]. ולפי"ד נמצא דאין אנו מסתכלים על צורת הנזק הפרטי שאירעה, אם היתה ע"י הליכה להזיק או ע"י עמידה, אלא על עצם תכונת המזיק. ומעתה א"כ אפילו אדם שמזיק בעמידה דומיא דבור, מ"מ כיון שבתכונתו הוא מזיק ש'דרכו לילך ולהזיק' ל"ח בור[ג].

ובענין זה אם אזלי' בתר תכונת המזיק או בתר צורת הנזק הפרטית - מצינו דיוקים ברש"י ותוס' לכאן ולכאן. דהנה רש"י (ו' ע"א ד"ה שכן דרכו לילך

[ג] [ואמנם אכתי יש לחלק, דאף דגם אדם הולך לכל מקום, לא דמי לשור ואש, דהרי אדם אינו "מזיק", ורק בישן אמרו (ד' ע"א) ש"דרכו להזיק"].

וכו׳) כתב, אבל אלו לא הזיקו בהליכתן אלא השור והחמור נתקל בהן, עכ״ל, ומשמע בהדיא דתלי׳ בצורת הנזק. ואילו בתוס׳ ה ע״ב ד״ה כי שדית (עי׳ הגהת המהרש״ל) וז״ל, מה לאש שכן כח אחר מעורב בו דידי׳ (פי׳ שכן דרכו לילך ולהזיק, מהרש״ל) חמור יותר שע״י זה הולך ומזיק למרחוק משא״כ באסו״מ וכו׳, ומ׳ בהדיא דהיינו בתר תכונת המזיק. [ועוד יש לדון בזה בלשון הרשב״א ב׳ עב ע״ש היטב, ואכהמ״ל].

ומעתה יש לדון בגווני דתכונת המזיק ״הולך ומזיק״ - כאש, אך מ״מ טווח ההיזק שלו מוגבל (ואינו ״הולך ומזיק למרחוק״), האם מה״ט יחשב אז רק ״בור״, או דלעולם הדבר תלוי רק האם הניזק בא אל המזיק - דאז הוי בור, ואילו אם המזיק הולך אל הניזק - הוי אש.

״פעולת היזק״ - בבור

ואמנם גם בבור דמתחילה הניזק הוא שבא אל המזיק, מ״מ בעצם פעולת ההיזק - לאחר שנפל לבור - כתב לדון בקהלות יעקב (ב״ק סי׳ ד׳) האם גם בזה בעי׳ דוקא דליכא פעולה מצד המזיק, או דאף באיכא פעולה מצד המזיק שפיר אכתי הוי ״בור״.

ודן בזה בגוונא שהניח גחלים בבור באופן שאין האש יכולה לצאת לחוץ, ונפלו שם כלים ונשרפו - האם חייב על הכלים כדין אש, או דפטור כדין בור. וביאר הספק בזה, דנהי דה״נ הניזק בא אל המזיק, כבור, מ״מ אינו דומה ממש לבור דאינו ״מזיק״ כלל, רק שהנופל הוזק מכח נפילתו וכובדו, משא״כ הכא דהגחלים שורפים ומזיקים.

וכתב לדון מהא דבור שחייבה עליו תורה ״להבלו״ - האם הבל הוא בגדר ״מזיק״ ממש, או שהרכבת הדבר מתפקעת מעצמה בהבל הבור. ושוב הביא בשם החזו״א שכתב דשאני הבל דהוא חונק ומזיק וחשיב כאש וכו׳ וע״ש. [ועוד הביא מהא דכותל ואילן דלהלן].

כותל ואילן שנפלו - אש או בור

והנה הרא"ש (סוס"י א) כתב בדין כותל ואילן שנפלו (ו' ע"ב) והזיקו בשעת נפילה, דהתוס' נסתפקו האם יש להם אז דין "אש" או "בור", וכתב הרא"ש ונראה דיש להם דין בור, ולא דמו לאסו"מ שנפלו ברוח מצויה והזיקו דרך הילוכן, כיון דהכא מחמת ריעותא נפלו מעצמם ולא מכח אחר מעורב בהן, ואי משום ד"הולכים ומזיקים" משא"כ בבור, לאו פירכא היא, דכש"כ דיש לחייבו יותר וכו', והיינו דאי בבור דאין הולכים ומזיקין חייב כש"כ באלו **וע"ש**. [ובקה"י הנ"ל הוכיח מזה לספיקו הנ"ל, דעכ"פ מבו' דהוו בור אף דעושין "פעולת היזק" ע"ש].

והפלפולא חריפתא (אות א) הקשה דאדרבה יש לדמותן לאש, דהרי "הולכין ומזיקין", ומה דאין להם כח אחר מעורב בהם לאו גריעותא היא אלא כש"כ דיש לחייבם משום אש וע"ש.

והנחלת דוד תירץ ע"ז וז"ל, ונראה דלא קשה מידי, דכל עיקר החילוק שבין בור לאש הוא דאש הולך ומזיק ומשיג את הניזק בכל מקום שהוא, ובבור הוא להיפוך, שהמזיק עומד על עומדו והניזק הולך מאליו. והיינו דוקא בדבר שהולך ע"י הרוח דאין גבול להליכתו ויכול להשיג את הניזק בכל מקום שהוא, אבל כותל ואילן יש גבול לנפילתן ויותר מהגבול אינם יכולים לילך, והניזק צריך לבוא אל המקום ההוא בכדי שיוכל להנזק, וא"כ בור ממש הוא, וכבור אריכתא דמי כמו תל דגבוה ה"נ חדא בור הוא מלמעלה עד מקום שיוכלו ליפול מעצמן, כיון דהניזק צריך לבוא שמה אל מקום הנזק, כן נלפע"ד בישוב דברי הרא"ש, והוא נכון בסברא, עכ"ל.

והנה בביאור דברי הנחלת דוד, מצינו לפרש בב' אנפי, א' יש שנקטו בכונתו כעיקר דבריו שכתב דאש אין גבול להליכתו ואילו בור יש גבול לנפילתו (עי' בספר אהל תורה עמ' לה). ב', אמנם בשיעורי הגר"י ארנברג שליט"א (ראש ישיבת 'כנסת יצחק' חדרה) ראיתי שכתב וז"ל, ולדבריו צ"ל דהביאור בזה שהוא חילוק בעצם צורת ההיזק, דכל שלמזיק יש מקום מוגבל א"כ נחשב

שהניזק נכנס למקום שלו וכו׳, דהיינו עיקר החילוק בין בור לאש הוי מי בא למי, והו״ה בכותל ואילן כל ההיקף מקום שיתכן שיפלו שם, כ״ז הוי כבור, ואפי׳ שנראה שהכותל הולך לניזק, מ״מ נחשב שהניזק נכנס לבור, דהרי המקום עצמו חשיב בור[ד]. ובקהלות יעקב (סי׳ ד הנ״ל) נמצא ג״כ הבנה זו בדברי הנחל״ד ע״ש.

והנה נמצא דזהו ב׳ האופנים - הנ״ל - בביאור דברי המשנה ״כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק״, האם משום דטווח ההיזק דבור מוגבל, או משום דהוא במקומו והניזק בא אליו, ולעולם גדר בור תליא רק בזה. [ומ״מ גם לביאור הא׳ תרוויהו איכא בבור, וגם איכא להחסרון הב׳ כשהניזק בא להמזיק, כדחזי׳ בבור המתגלגל ברגלי אדם (ו׳ ע״א), דשם טווח ההיזק גדול [כאש], ומ״מ כיון שהניזק בא למזיק הוי בור, אבל בכותל ואילן דמזקי בהדי דאזלי דהמזיק בא לניזק, בזה הוו בור רק משום דמ״מ טווח ההיזק מוגבל ע״ש, ואילו להביאור הב׳ גם התם נחשב שהניזק בא אל המזיק].

◇

והנה בגמ׳ מח ע״ב אי׳ דבשור שנפל לבור והבאיש מימיו, הוי השור בור והמים כלים, ובור פטור על כלים, ובשיעורי הגר״י ארנברג שליט״א (שם)

[ד] אלא דהקשה דקצת צ״ב לשון הרא״ש, דחילק בין כותל ואילן שנפלו לאש, שבאש נעשה ע״י כח אחר, ולפי דבריו הרי עיקר החילוק אינו משום כח אחר, אלא משום שהאש מזיק שלא במקומו וע״ש. וכן הקשה בספר ברכת דוד (סי׳ ג) ותי׳, דהנה באבן האזל (פי״ג מנזקי ממון הי״ט) הקשה ע״ד הנחלת דוד, דהא גם אסו״מ שהניחו בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו, הרי מקום נפילתן מוגבל הוא, דבאויר נופלים מכח עצמן למטה ולא מכח הרוח ואפ״ה בהדי דאזלי הוו אש, ובקהלות יעקב (סי׳ ד) תירץ וז״ל, ולענ״ד יש לחלק דאבנו סכו״מ לא שייך לומר שכל מקום נפילתן הוא הוא מקומן, כיון דבאמת אין להם עצמן כח ושייכות לרה״ר, רק שהרוח מביאם שם, ולא דמי לכותל ואילן שמחמת עצמן נופלים ומכח עצמן תופסין רשותם עד מקום שראוי להם ליפול, וזה כוונת הנחל״ד ע״ש. ומעתה גם מ״ש הרא״ש דכותל ואילן נופלין מעצמן בלא כח אחרים, כוונתו ג״כ רק דמשו״ה חשיבי מוגבלים וקבועים במקום המסויים שיכולים ליפול שם, ודמו לבור שהניזק הולך אל הבור ולא דמו לאש שיוצא ממקומו והולך אל הניזק להזיקו ע״ש.

הקשה, להביאור בנחל"ד דלעולם תליא מי בא למי, קשה דהכא הניזק לא בא אל המזיק אלא השור - שהוא הבור בא אל המים - הכלים. אמנם הגרשז"א זצ"ל במנחת שלמה (ב"ק ח"א סי' ד, ג) תירץ דגם התם הניזק בא אל המזיק, דכשהשור נפל למים אכתי ליכא נזק, אלא דלאחר שנפל המים באים וממיסים את הלכלוך שבשור, ומיטנפים בהם, ונמצא דהניזק בא למזיק ע"ש (ושם במילואים סי' א, ה), ואת"ש. [והא דל"א דא"כ בלא"ה פטור מדין "הו"ל שלא תאכל", י"ל דזהו רק בבע"ח משא"כ הכא במים, (ועי' בחזו"א סי' ח סק"ט)].

חיטה שהזיקה כותל

והנה בשו"ע (סי' שז ס"ג) כתב, ראובן שכר בית משמעון ונתן שם חיטה, ומחמת שעמדה שם ימים הרבה, נתקלקלו הכתלים ונפלו והזיקו לשמעון ולשכניו, אם היה ניכר וידוע קלקול הכותלים והתרו בו לסלק החיטה ולא סילקה, פושע הוא וחייב לשלם כל ההיזק, עכ"ל. ומקור דין זה בשו"ת הרא"ש (כלל פז), ודעת הש"ך (סק"א) והסמ"ע (סק"ג) דחיובו מדין אדם המזיק דגירי דיליה ע"ש, והחזו"א (סי' ב ס"ק טז) נקט דאותם חיטים הוו "אש", וע"ע בנתיבות המשפט (סק"א). [וע"ע בגווני דבספר פתחי חושן ח"ו פ"ג ס"ז].

ויש לעיי' מה החילוק בין כותל ואילן שנפלו דאמרי' דדינם בור, משום דמקומם מוגבל, והרי ה"נ בחיטה מקומה מוגבל ואינה יכולה להזיק כ"א את הכתלים האלו במקום המוגבל ההוא.

אמנם להביאור הב' הנ"ל דעיקר החילוק בין בור לאש, מי בא למי, את"ש, דהרי בחיטה הכתלים - שהם הניזק - כבר היו קודם, ואח"כ הונחה החיטה, ושפיר חשיב אש ולא בור.

[וכעין זה נמצא בקהלות יעקב - במהדורות הישנות (הוספות סוס"י ט עמ' כג) - דדן התם מגחלת שלא הלכה והזיקה אלא הזיקה רק למה שעמד אצלה, אם זהו דין אש או בור. ובתחילה ר"ל דהוי שפיר אש, ומה דאינו הולך ומזיק לא קשיא דכן מצינו לגבי חיטה שהזיקה הכתלים, אמנם לבסוף כתב וז"ל, ומ"מ אין זה ראיה לנידון ספיקא הנ"ל, דהכא (בחיטה וכותל) גם הניזק לא בא אלא עמד

שם מקודם, אבל שאלתנו היתה באופן שהניזוק בא אצל המזיק, דאולי כה"ג דמי לבור, ולא עיינתי בזה ורק כתבתי להעיר, עכ"ל. ובהוצאות החדשות השמיט כ"ז]. (ועוד בביאו"ד הרא"ש עי' בספר עטרת צבי (סי' ו), ברכת דוד (סי' ג' עמ' נ), ובס' הזכרון אהל ישעי' עמ' תשא).

בעובדא שלפנינו

והנה מעתה נחזור לעובדא הנ"ל בענין העט שנשכח במכונת הכביסה - דהנה יש שדנו דדין אותו העט כדין "אש", דהרי העט מסתובב בשעת הכביסה והדיו היוצא ממנה "הולך ומזיק" ומתפזר במים ממקום למקום ומכתים את החולצות.

אמנם לפני מה שנתבאר בס"ד, לא מוכח מידי, דלעולם גם מזיק בתנועה אינו מופקע מלהיות בור, אלא תלי' בטווח ההיזק והרי כאן טווח ההיזק מוגבל, דא"י להזיק אלא רק במקום המצומצם הזה ורק את החולצות הנמצאות במכונה, והוי ממש ככותל ואילן שנפלו, דאע"פ שבשעת ההיזק הם בתנועה, מ"מ אין זה מפקיע דין בור, דהרי מקום היזיקן מוגבל[ה]. ומאידך להביאור הב' הנ"ל דלעולם תליא רק אם הניזק בא למזיק, אזי יש לברר אם החולצה עם העט קדמה לשאר החולצות או לא.

ושו"ר במשפטי ישראל (גליון יד שנה ג) - בעיקר הנידון כיו"ב - בשם כמה מפוסקי זמנינו, דכיון דמזיק רק במקומו הוי בדין בור דפטור על כלים, ויש שכתבו דחייב מדין אש [כאסו"מ שנפלו ברוח מצויה], ולדינא א"א להוציא ממון ע"ש.

◇

[ודע עוד, דמ"מ לפי"ד חידושי הנצי"ב (י' ע"א) - בביאו"ד רש"י - אזי היכא דמהני' רחיצה [וכיבוס] ל"א "שבירתן זוהי מיתתן" והוי רק "נזיקין"

[ה] [ועוררו לדון לדברי הקה"י הנ"ל (בהערה) בביאור החילוק בין כותל ואילן לאסו"מ, וכנת' עפי"ז לשון הרא"ש, דיל"ע אם הכא בעט נחשב הכל כמקומו, ודו"ק].

דחייב אף בבור ע"ש, [וע"ש במנחת שלמה], וע"ע ביפה עינים נג ע"ב (אוצר מ"ה י' ע"א הע' 46) - וא"כ אף אם נ"ד הוי "בור" מ"מ ליכא בזה פטור "כלים", ודו"ק].

"רקתא"

איברא דיש לדון עוד בזה, לפי"ד התוס' בבא בתרא כו ע"א בטעמא דרקתא ל"ח אש, "דאין חייב משום אש, אלא כשעשה האדם את האש לבדו וכו' בלא סיוע הרוח, ואח"כ הולכת ע"י רוח מצויה, אבל הכא אין עושה לבדו כל עיקר אלא ע"י הרוח" וכו', [עי' אבן האזל (פי"ד מנז"מ ה"ז), ועי' בחזו"א (ב"ק סי' ב סק"ד לתוד"ה זיקא), וע"ע בגידולי שמואל (ב"ב שם), שם דרך (ב"ק סוס"י כט), וע"ע מנח"ש הנ"ל], והרי גם בעובדא דידן, צ"ע אם שייך לחייבו משום אש, דהרי העט לבד לא היתה מזיקה, אלא רק ע"י המים המפרידים ומפזרים את הדיו, וצ"ע.

◇

עוד צ"ת לענין פטור טמון ויתבאר להלן סי' ז, ועוד דין "לכלוך" בגד - דיכול להתכבס - האם נחשב כ"נזק" או רק "גרמא" להלן סי' ח.

סימן ז

בגדרי פטור טמון באש (המשך)

והנה בעובדא הנ"ל, אי נימא דהוי מזיק ד"אש" - דנו טובא האם יש לפוטרו משום פטור "טמון"[א]. ויש לברר בזה תרתי, א' אם איכא פטור טמון גם באש ד'חיציו' או רק באש דממונו, ב' בכה"ג במכונת הכביסה, האם איכא פטור טמון, וי"ל בזה מכמה טעמי, וכדיתבאר.

טמון - באשו משום חיציו

בשו"ע (סי' תיח סעיף י"ג) מבואר - כפשטות הגמ' (כג ע"א) - דפטור טמון הוא רק באש דכלו חיציו, דחייב אז רק משום 'ממונו', אבל בדלא כלו חיציו - דחייב משום אדם המזיק - חייב אף בטמון. ומעתה העירו דא"כ בנ"ד לכאו' לא כלו חיציו, וא"כ חייב אף בטמון.

אלא דהכא דהוי רק כאסו"מ שהזיקו ברוח מצויה, וה"ז תלי' אם אלו הוו ג"כ כאש דחיציו או רק כאש דממונו - ותו איכא פטור טמון. ומצינו בזה פלוגתא, דדעת הנמוקי יוסף (כג ע"א) דהוי חיציו, ודעת הרא"ה בשיטמ"ק (נו ע"א) דהוי אש דממונו, עי' פתחי חושן (ח"ו פ"ט הע' א-ב). וע"ע בחזו"א (סי' ב סק"ח).

◇

עוד העירו בענין זה, דאף אם הוי אש ד'חיציו' - הא דעת הרמב"ם דגם באש דחיציו איכא פטור טמון, וע"ש בביאור הגר"א (ס"ק לג) ביאור שיטתו. וא"כ אפשר דיכול המזיק לטעון 'קים לי' כשיטת הרמב"ם. ומצינו בזה פלוגתא.

דהחזו"א (סי' ב סק"ה) כתב בזה וז"ל: אבל באש דחיציו נראה דהמבעיר צריך לשלם, ואינו יכול לומר קים לי כדעת הרמב"ם דבמקום חיציו נמי פטור

[א] ולענין אי בטמון חייב בדיני שמים, עי' בברכת שמואל (סי' ב), ודעת החזו"א (עי' סי' ב סק"ז וסי' ה סק"ד) לפטור אף לצי"ש.

טמון, כיון דדעת רוב הראשונים שזכינו להבין שיטתם בגמ', דבמקום חיציו חייב טמון, ודעת הרמב"ם לא הגענו להבינה בגמ', הננו נחשבים לתלמידי שאר הראשונים ואנו צריכים להורות כמותם, עכ"ל. [וע"ש לעיל סק"ג במה שתמה על ביאור הגר"א בד' הרמב"ם].

אמנם בחידושי רבינו מאיר שמחה (כד ע"ב) (הובא באוצר מפרשי התלמוד) כתב - בע"א - וז"ל: אנו אין לנו אלא דברי הרלב"ח שכתב דהיכי דסוגיית הגמ' מתנגד להרמב"ם בטח גירסא אחרת היתה לו, ואין לנו לעוות השמועה רק העיקר ליישב דבריו בסברא, עכ"ל. וא"כ כמו"כ בנ"ד. [וע"ע במגיד מישרים (פ' ויקהל) שכל דברי הרמב"ם על הרוב אמת, שדבק בגירסאות קדמונים וגירסתו מבוררת]. ונראה דזהו לא כדעת החזו"א הנ"ל. [ואמנם צ"ת אם כוונת המהרלב"ח גם לענין הלכה, ודו"ק].

פטור 'טמון' - ובידע המדליק

ואמנם יש לדון עוד בעיקר פטור טמון בעובדא הנ"ל, ומשום דאף דפטור טמון זהו גם בכלים ודברים שהדרך להטמינם, מ"מ יש לדון היכא דראה וידע בהדיא מהטמון, כהכא דידע שיש בגדים במכונת הכביסה, וכדיתבאר.

דהנה החזו"א (ב"ק סי' ו סק"ז) כתב, דפטור טמון זהו אפילו בדידע המדליק שטמון שם. ומשמע מדבריו דפטור טמון הוא גזה"כ.

אמנם מצינו לדעת רבינו אפרים (מובא בס' הזכרון אהל ישעי' עמ' לט) שכתב וז"ל: אלא מסתבר האי דקא פטר רחמנא טמון באש, טעמא רבה אית ליה לומר דהא מצי למימר האי מזיק, אילו הייתי יודע שיש שם כלים לא הייתי מדליק, ואין לו לשלם אלא מה שראה בשעת דליקה, עכ"ל.

והנה לדעת רבינו אפרים קשה מהגמ' בריש פ' הכונס (נו ע"א) לגבי הטומן קמתו של חבירו, דהמדליק פטור משום טמון, וקשה דאם כשהדליק את האש לא היתה הקמה טמון וראה את הקמה, מה מועיל שכיסה אותה עתה ועשאה טמון?! וכן הקשה שם בהערה עה"ג (הע' שכא). ותי' בדוחק דאיירי שהטומן

ידע שהמדליק עומד להדליק, וטמן קודם שהדליק, וע״כ כבר בעת שהדליק לא ראה המדליק את הקמה, ושפיר הוי טמון.

והנה רש״י (כג ע״א) ד״ה היכי כתב, וז״ל: אילו אדם זרק חץ והזיק בטמון לא מיחייב בנזק, הא קיי״ל פצע תחת פצע לחייב את השוגג כמזיד ואונס כרצון, עכ״ל. ובתוס׳ רבינו פרץ הקשה וז״ל: משמע שרוצה לומר דטמון דמי לאונסו, וזה אינו, דהא פשיטא דטמון לאו מטעם אונס מיפטר אלא מטעם גזה״כ, דהא שורו שהזיק באונס פטור וחייב בטמון, אלמא חיוב בטמון אינו תלוי באונסו, עכ״ל. ומוכח דרש״י ס״ל כדעת רבינו אפרים, שהפטור דטמון הוא כשלא ידע, אלא דמ״מ באדם המזיק אין פטור זה. ואילו דעת תוס׳ רבינו פרץ דפטור טמון מגזה״כ וע״כ אף בלא ידע.

◇

והנה בגמ׳ (סא ע״ב) איתא דרואים מקום הכלים הטמונים כאילו הן תבואה, ומתחייב לשלם על מקומם כאילו מלא תבואה, ופי׳ בשיטמ״ק בשם הרא״ה, דהטעם משום דעומרים שבתוכו ל״ח טמון, כיון דבדבר הידוע לכל ושהכל סבורין כן ל״ח טמון. ונמצא דהרא״ה אזיל ג״כ כשיטת רבינו אפרים, דהכל הולך אחר ידיעת המזיק, ובידוע ל״ח טמון.

והגר״מ קסלר שליט״א דחה, דלעולם בטמון דעלמא גם בדאיכא ידיעה אכתי איכא פטור טמון[ב], וכוונת הרא״ה לבאר רק אחרי דאמרי׳ רואין כאילו מלא תבואה, דאכתי הא גם התבואה הוי׳ טמון, וע״ז ביאר דבזה בודאי דמהני׳ ידיעה דל״ח טמון. [וכמו תמיד כשרואה בקמה רק את ראשי השיבלים].

[ב] [והוסיף לה״ר דכ״מ מהא דרב כהנא ורבא (שם) לא פירשו למתני׳ דמודים חכמים לר״י במדליק את הבירה, דאתא לאשמועי׳ דכיון דבבית ידוע שיש חפצים ודרך בנ״א להטמין, וקמ״ל דל״ח טמון, (ועי׳ בחזו״א שם סי׳ ב סק״ה), ומבואר דבודאי גם כה״ג דידוע הוי טמון].

עוד בגדר טמון

והנה החזו"א (שם) כתב עוד, וז"ל: "רואין מקום הכלים כאילו הן תבואה" - אף שפטור טמון במדליק בשלו הוא אפי' ידע המדליק שטמון שם, מ"מ משלם מקום הכלים כאילו הן תבואה, אע"ג דסוף סוף לא נשרפה תבואה במקום הכלים, והכלים שנשרפו הרי הם טמון, שדמי תבואה שבכלים לא חשיב טמון, כמו שעומרים הפנימיים לא חשיבי טמון כיון דהן מגולין מבחוץ, ה"נ חשיבי כלים ניכרין מבחוץ, שהרי ניכר מבחוץ שיש כאן דבר, אלא שניכר שהן תבואה ולא מיקרי טמון אלא המותר שבכלים משיווי התבואה שזה לא ניכר מבחוץ כלום, עכ"ל. וצ"ב.

ונראה הביאור בזה, דאף לדעתו דפטור טמון גזה"כ וכנ"ל, מ"מ הגדר בגזה"כ שהדבר טמון ואינו ניכר לחוץ, אך אם הדבר הטמון ניכר לחוץ, הרי שאבד ממנו שם טמון.

וכן נראה עוד מדבריו לעיל (סי' ב סק"ה) שנסתפק אם בית עושה את מה שבתוכו לטמון, וכתב וז"ל: דאפשר כיון דהבית הוא לכניסה בתוכו, הו"ל מה שבתוכו כגלוי, והרי אמרו (כג ע"א) בנפל כותל לענין גלוי נמי כלו לו חיציו, אלמא אע"ג דהכותל חוצץ בין האש והכלים, מ"מ מיקרי גלוי כיון שהוא גלוי במקומו, וי"ל דגם בית אינו עושה טמון, ועוד יש לעיין בכלים בעששיות אי מקרי גלוי, ואת"ל דמיקרי גלוי אין בית עושה טמון בשביל החלונות הפתוחות בו, ואע"פ שהן סתומות בזכוכיות וכו', ונראה עיקר דהבית אינו עושה מה שבתוכו לטמון, עכ"ל. [ומה דאי' סא ע"ב ומודים חכמים לר"י במדליק את הבירה, ע"ש בחזו"א שתי']. ומבואר כנ"ל, דאף דדעת החזו"א דפטור טמון מגזה"כ, מ"מ היכא שהדבר הטמון ניכר הרי שמתבטל מיניה שם טמון.

בעובדא שלפנינו

והנה נחזור להנידון בעובדא הנ"ל בעט במכונת כביסה - אי נימא דהוי מזיק ד"אש" - האם יש לפוטרו משום פטור "טמון" דהבגדים הוו 'טמון' במכונת הכביסה - הנה לדעת רבינו אפרים ודעימיה פטור טמון רק משום דלא

ידע, והכא הרי ראה וידע שיש בגדים במכונה. [ומיהו מ"מ לא ידע על אפשרות הנזק, כיון דלא ידע על המצאות העט בכיס החולצה, ועמש"נ לעיל רס"י א בענין פטור אונס בנ"ד]. אבל לדעת החזו"א - וכ"ד תור"פ - דהוא גזה"כ שפיר פטור בכל גוונא, אא"כ דלת המכונה היתה מזכוכית, ובזה דן החזו"א דכיון דניכר אפשר דאינו טמון.

◇

[עוד דנו בנ"ד להמבואר בגמ' (סא ע"ב) ובשו"ע (שם סי"ג) דבמדליק בשל חבירו, חייב גם על טמון, [ואף בכלו חיציו]. וצ"ת אם כ"ה גם במדליק בשל ראובן והלכה לרשות שמעון, (ועי' במנ"ח מצוה נו). (ועי' משנת רבי אהרן (סי' א) ביסוד חיוב טמון במדליק בשל חבירו, כיון דהוי תחילת עשייתו לנזק ע"ש, ודו"ק)].

טמון - כשה'אש' והכלים טמונים

ומהגר"מ קסלר שליט"א שמעתי עוד בזה, ד'טמון' הוי דוקא כשהניזק טמון מהאש, משא"כ הכא במכונת הכביסה דשניהם - גם המזיק וגם הניזק - טמונים. ולכאו' כ"מ בדברי החזו"א (שם סי' ב סק"ה) דטמון הוא ע"י 'חציצה' בין האש להכלים ע"ש, [ועי' היטב בסו"ד].

והנה בחזו"א (סי' ח סק"ט) ע"ד הגמ' מז ע"ב בהכניס פירותיו בחצר חבירו שלא ברשות, ואכלתן בהמתו של בעה"ב והוזקה באכילתן דפטור משום דהיה לה שלא תאכל, ודן החזו"א דאפשר דההו"א לחייבו משום "אש", ולא מיקרי טמון, כיון דהבהמה ניכרת מבחוץ ע"ש, [והיינו דהבהמה עם מעיה נחשבת כדבר אחד]. והנה לכאו' כוונתו היתה משום דהנזק מתחיל ממעיה, ושם הוי טמון, ואע"פ שגם המזיק טמון שם עם הניזק.

ובני הרה"ג רבי יעקב שליט"א אמר לדחות, די"ל דהתם כבר כשהפירות בחוץ הוו "אש", ואזי שפיר הו"א דמעיה הוו טמון מהאש, [ובנ"ד יהי' תלי' אם הוכנסו כל החולצות יחד, או שזו עם העט הוכנסה אח"כ, ודו"ק]. ומיהו

אכתי יל״ע כיון דמקום ודרך הכניסה של הפירות - האש - מהפה בלבד, ונמצא דעכ״פ שם גם האש טמון, ועיין.

סימן ח

לכלוך בגד - האם נחשב נזק או גרמא

הנה צריך בירור טובא (בעובדא הנ"ל, ובגדרי מזיק בעלמא) דין "לכלוך בגד" כשניתן לכבסו ולנקותו, האם נחשב "נזק", או דהוי רק "גרמא" בלבד - שגורם להוצאות הכיבוס, [וחייב רק בדיני שמים], וכדיתבאר.

לכלוך בגדים ופירות

בגמ' ג' ע"ב בדין היזק ב"כיחו ניעו" בהדי דאזלי מזקי, דכוחו הוא וחייב [כדין אדם המזיק], פירש רש"י שנפל על השיראים "וטנפוה" וכו'. ובספר עטה אור להגר"ע טולדנו שליט"א (ב"ק סי' ח, א) דייק מדברי רש"י אלו דטינוף בגד מקרי "נזק" ולא "גרמא", וע"כ חייב.

וכן מצינו בחזו"א (ב"ק סי' יג סק"ב) - בענין נזק החוזר לקדמותו - כתב תחילה לחלק, דדווקא בבעל חי שייך לומר דכל דע"י רפואה חוזרת הבהמה לקדמותה, לא קרינן לי' נזק אלא גרם טורח, דהרי הבהמה גם מצ"ע היתה מתרפאת ואין הסמים אלא מסייעים למהר התהליך, והלכך קרי' ליה לעולם חזרה לקדמותו, משא"כ בכלי שאינו חוזר לקדמותו מצ"ע, וכל דהאומן מתקנו הוי כלי חדש. ע"ש דמסיק דכל פגם בכלי שפיחת כספו מקרי נזק אע"פ שהאומן יכול לתקנו. ובהמשך כתב וז"ל, וכן טינפו כליו חשבינן נזק כדאמר ב"ק כח ב', ומשמע אפילו אפשר להעביר הטינוף, וכן מבואר בהדיא נדה נ"ח א' דאם נכתם הבגד ביד השואל חייב לכבסו. ונראה דמראה מקרי מציאות וכשמכבסו יוצר בגד מלובן וחשיב הכתם נזק והליבון תיקון מחודש, עכ"ל החזו"א.

נמצינו למדים דשיטת החזו"א דטינוף כלי מיקרי נזק, ולא אמרינן כיון דאפשר לכבסו והוא חוזר לקדמותו הוי גרמא בעלמא ופטור, אלא לעולם הליכלוך הוא נזק והכיבוס הוא תיקון מחודש.

וכ"ה בחידושי בהנצי"ב (מרומי שדה) ג' ע"א דמשו"ה פירשו התוס' - שן דלא מכליא קרנא - שטינפה פירות, וא"צ אלא רחיצה וטירחא, וזה מיקרי לא מכליא קרנא. עכ"ל.

אמנם בחידושי הגרנ"ט (סי' קיא) בביאור דברי התוס' הנ"ל דפי' דלא מכליא קרנא איירי בטינפה פירות, כתב וז"ל: וצ"ב בדברי התוס' דבאיזה אופן מיירי, דאי טנפה את הפירות באופן שאינם יכולים לחזור לקדמותם א"כ הוי מכליא קרנא, ואי מיירי באופן שאפשר לרחצם וכל ההיזק הוא רק מה שצריך לשלם עבור הרחיצה, הא י"ל דלא הוי אלא גרמא ופטור, דהוי כמו זורק מטבע של חבירו לים וכו' ע"ש. [וע"ש דאף אי הוי "גרמי", מ"מ גרמי דבהמתו פטור - כ"ה דעת הנמוק"י (מח ע"א), וכ"פ הרמ"א סי' שפ"ו, וע"ש בש"ך דעת הרמב"ן דחייב - וכמו"כ נפ"מ בזה בעובדא דידן בנתלכלכו ע"י העט].

וכן בקצות החושן (סי' שסג סק"ד) מבאר דמש"כ בשו"ע דאפילו במקום דבית לא עומדת לשכר והדר שם שלא מדעת הבעלים פטור, ה"מ דלא החסיר לבעל הבית אפי' מעט, אבל אם הפסידו אפי' מעט כגון שהיה זה בית חדש וזה השחירו חייב - מבאר הקצה"ח דאין זה מדין נזק, וז"ל: ונראה דשחרוריתא דאשייתא לא מחייב מדין מזיק, כיון דאם ישכור פועל ללבנו הדרא ללבנוניתא, והו"ל כמו זורק מטבע לים היכא דאפשר לאהדורי ע"י בר אמוראי דאע"ג דצריך הוצאה אינו אלא גרמא ופטור וכו' ע"ש.

ודעת הנתיבות המשפט (סי' שמ סק"ג) דעל לכלוך בגד חייב כמזיק, והביא הראי' מנדה נ"ח ע"א (הנ"ל) ע"ש. [וע"ש עוד דעתו לענין חיוב "ריפוי" ותיקון בבהמה וכלים, ובחזו"א שם מ"ש בזה].

היוצא מדברינו, דנמצא לכאו' דזהו מחלוקת גדולה בין האחרונים, האם לכלוך מקרי "נזק" וחייב או דהוי "גרמא" - ופטור בדיני אדם וחייב בד"ש. [ולענין אם יכול המזיק לומר "קים לי" כהקצוה"ח, עי' בהמובא במשפטי ישראל (גליון י"ד שנה ג) בשם ספר חוקי חיים ובשם מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל בזה].

חילוקי אופנים

ואמנם בעיקר הפלוגתא - הנה בספר פתחי חושן (ח"ו פ"י הע' כא ד"ה בקצוה"ח) כתב דאפשר לחלק בין לכלוך בית - דמיירי בקצוה"ח - ללכלוך בגד וכו', וז"ל בתו"ד: וע"כ צריך לחלק כמ"ש החזו"א, דכלי שניזק ובגד שנתלכלך הוא מציאות חדשה, משא"כ שחרוריתא בבית אינו מציאות חדשה וכו' ע"ש. והיינו דבגד עיקרו עומד ליופי, ע"כ כשמלכלכו נמצא פוגם בעיקרו, ואפשר דזהו גם כונת החזו"א שכתב דמראה מיקרי מציאות דהיינו דווקא בבגד שעיקרו עומד למראה, ע"כ הפוגם במראיתו נחשב למזיק ממש, משא"כ בבית דעיקרו למגורים, ע"כ הפוגם במראיתו אינו מזיק את עצם מציאות הדבר. אשר על כן ניקוי הקירות לא חשיב כמציאות חדשה.

והנה לפי"ז אפשר נמי ליישב דליכא פלוגתא בין החזו"א להגרנ"ט, דהרי הגרנ"ט איירי בפירות דעיקרם לאכילה עומדים ואין הלכלוך פגם בהם באופן דתו אי אפשר לאוכלם, כדכתב בפי' דאיירי באופן דאפשר לרוחצם (דאל"כ הוי מכליא קרנא ע"ש), ע"כ הוי גרמא ופטור, משא"כ בבגד דעיקרו ליופי כנ"ל.

ולפי"ז נמצא דלא פליגי, אלא כללא דמלתא דיש לבדוק כל מקרה לגופו האם הלכלוך הוי פגם בעיקרו או לא.

◇

אמנם הנצי"ב והגרנ"ט - דמיירו בפירות - בהדיא פליגי האם "לכלוך" הוי נזק או רק גרמא בלבד.

וכן הנחלת דוד (סוף דף כ ע"א ד"ה ועוד) פליג בהדיא על דברי הקצוה"ח, וז"ל: אינו נלע"ד כלל, חדא דהא בזורק מטבע אינו אלא במים צלולים אבל במים עכורים דלא חזי לי' חייב, וא"כ ה"נ ודאי דדמי למים עכורים דהא אין נראה הלבנונית, ועוד דהליבון מחדש וודאי דהוא מעשה חדתא ולא דמי כלל לזורק מטבע וכו' עכ"ל. נמצא דדעת הנחל"ד א"א להשוותו להקצוה"ח.

ומשמע דפליגי בעצם עניין הלכלוך האם הוי נזק או גרמא ולא שנא בבגד ול״ש בבית.

וראה עוד בחידושי הגר״ש רוזובסקי זצ״ל (סי׳ יח אות ד׳) בתו״ד וז״ל: ועי׳ בקצוה״ח (סי׳ שס״ג סק״ד) שכתב בזה משום דדמי לזורק מטבע לים. וסברתו צ״ע, ועי׳ בנחל״ד בזה, עכ״ל. ומאידך בספר שיעורי רבי דוד פוברסקי זצ״ל (עמ׳ שי) כתב וז״ל: וצ״ע דבריו (קאי על דברי הנח״ד ע״ש) דהא כל החילוק בין צלולין לעכורין היינו דבצלולין יודע היכן נמצא המטבע ויכול להוציאו, משא״כ בעכורין, אבל אה״נ דאף בעכורין אם יכול להוציאו, הוי כצלולין דפטור (כ״כ בתוס׳ לקמן שם צח ע״א), וא״כ הרי ה״נ בשחרירותא דאשייתא כיון דיכול ללבנו ולהורידו, הרי הוי דינו ממש כמים צלולין, ושפיר כתב הקצוה״ח דלא הוי מזיק אלא גרמא בעלמא ומה הקשה הנח״ד דהכא הוי כעכורין וצ״ע, עכ״ל.

[וע״ע ברכת אברהם ב״ק (תנינא) כ׳ ע״ב, ובקונטרסי השיעורים (שיעור יב סוף אות יא) כתב לחלק בין מנקה הלכלוך לבין מלבנו ע״ש].

בישוב הקושיות

ומעתה צ״ב דעת הסוב׳ דלכלוך הוי רק ״גרמא״, האיך יתורצו קושיות החזו״א, מב׳ הגמ׳ הנ״ל דמוכח דהוי נזק, וכן הדיוק בדברי רש״י ז״ל בסוגיא דכיחו וניעו כנ״ל, וצ״ב.

והנה קושיא קמייתא מהגמ׳ כ״ח ע״ב דמבואר דלולי הפטור המיוחד דכלים בבור הוה מתחייב בטינוף הכלים, ש״מ דטינוף מיקרי נזק. הנה בשיטמ״ק שם בשם רבינו יהונתן מבואר דמיירי בבגדי משי וארגמן, והעירו בזה לבאר, דהיינו דדוקא במשי וארגמן ״טינופם היינו מיתתן״ ע״כ פטורים בבור, משא״כ בשאר בגדים דאפשר לנקותם, לא יחשב אלא ״נזק״ וממילא חייב בבור, וכפטור אדם בבור דזהו רק במיתה ולא בנזיקין ע״ש. (עי׳ בהערות לחי׳ הרשב״א שם, ובספר הזכרון שחר אורך עמ׳ רפז). והנה לפי״ז אכתי מוכח כהנצי״ב הנ״ל דטינוף בגדים הוי נזק.

אלא דאפשר לומר קצת בדרך אחרת ע"פ דבריהם גופא, דהנה כתב בשיטמ"ק דאיירי דווקא במשי וארגמן, וביארו כנ"ל דדוקא באלו דהכיבוס לא מועיל ע"כ טינופן הוו מיתתן, והגם דהם פי' עפ"י זה כהנצי"ב כנ"ל דטינוף הוי נזק, מ"מ אפשר דהגרנ"ט יטעון דאדרבא דווקא במשי וארגמן נחשב כלל לנזק וע"כ בעינן פטור דבור ד'חמור ולא כלים', אבל שאר בגדים לא רק בבור פטורים (משום הפטור המיוחד לכלים) אלא אפי' באדם המזיק יפטר, דהרי טינוף סתם בגדים גרמא בעלמא הוא.

ולפי"ז יש לתרץ נמי מדדייקו מדברי רש"י בדף ג ע"ב דטינוף בגדים היינו נזק יש לומר דל"ק כלל, דהרי אוקים רש"י דווקא בבגדי שיראים, והנה רש"י בשבת כ' ע"ב פי' דשיראים הוא מעיל העשוי מעיקר המשי, אשר ע"כ י"ל דמדוייק מרש"י דדווקא באלו שאין להם תיקון הוי נזק, הא סתם בגדים טינופם לאו נזק הוא.

◇

אמנם אכתי צ"ב טובא איך יתורץ קושיא בתרייתא מהגמ' בנדה נח ע"א.

איברא דכבר עמדו בזה דהתם אין החיוב מדין "מזיק" אלא מדיני "שואל" - שעליו להחזיר את הבגד נקי, וא"כ לק"מ, (עי' בס' קבא דקשייתא (קו' לט) מ"ט ליכא פטור מתה מחמת מלאכה, וע"ש בנדמ"ח בעמ' מט, ובתי' הגרי"מ פיינשטיין זצ"ל בעמ' תכז). ואדרבה צ"ב הוכחת החזו"א מהתם. וע"ע בס' שלמי יוסף (נדה הערות עמ' 56). [ועי' פתחי חושן ח"ו פ"י הע' כא].

שו"ר בתוס' גיטין מב ע"ב (ד"ה ושור) דאין לחייב שואל יותר ממזיק ["דאין לחלק בין שומרים לאדם המזיק"] ע"ש. ועיי' במש"נ בגליון החזו"א שם (סי' יג סק"ב)[א]. וע"ע בדברי החזו"א (לעיל סי' ו סק"א ולהלן בסי' יג סוף סק"ו).

[א] נ"ב עה"ג שם: צ"ב הראי' משואל, דשואל חייב גם בזורק מטבע במים צלולין, עי' בגידולי שמואל יא ע"א דשומר חייב גם בהעלאה מבור ומים צלולין. [ועי' שו"ת שומרי משפט (ח"ב סי' יב, א) ולהלן שם (סוס"י עב)]. עוד מצינו די"א דשומר חייב אף אהיזק

בדעת החזו"א

ובעיקר דעת החז"א דס"ל דלכלוך בגד הוי "נזק" ולא "גרמא", יל"ע האם בכל גווני ס"ל כן, או דלמא כוונתו דוקא עכ"פ היכן דנפחת משוויו עי"ז, [וכדכתב בספר עטה אור הנ"ל דטינף בגדים חייב כי ירד ערך מחירם בשוק בזה דצריכים נקיון וחומרי נקיון וכו'].

ובחזו"א (יורה דעה סי' ריד לדף נא ע"א, ובאה"ע סי' פב ס"ק טו) כתב לענין שומת הנזק דלכלוך בגד, דזהו דוקא באיפחתא הבגד מכספה, אבל חיוב כיבוס ליכא דאין חיוב ריפוי בכלים ע"ש.

איברא דצ"ע דנת' (בקובץ חלק א' סי' א) בארוכה דדעת החזו"א (ב"ק סי' ו סק"ג) שהשובר חלון או דלת וכדו' בבית חבירו, אע"פ שהבית כולו לא איפחת מכספי', מ"מ כיון שהחלון עומד לתיקון, אין שמין את הנזק עפ"י שויו של הבית עם-ובלי הדלת-והחלון, אלא שומת הנזק היא כשיעור דמי תיקון הדלת ותיקון החלון. ומעתה לפי"ז כמו"כ בנ"ד כל שעומד לכיבוס אין שמין את הפחת לפי כולו אלא את עצם מחיר התיקון - הכיבוס, וצ"ע מדבריו הנ"ל דהא בכה"ג דעומד לתיקון - וכיבוס - אין שמין אגב כולו, (ע"ש סוף ד"ה ואילו).

שוב נשאל בזה הגרח"ק שליט"א, והשיב: לכאורה יפה הערת, וצ"ע. [ושו"ר בספר משפט המזיק (ח"א פל"ב הע' מ) בשם זכר טוב (סי' ח, יז) שדברי החזו"א בב"ק הם בתראי, וע"ש עוד].

שאינו ניכר, (ועי' יש"ש ב"ק פ"ט סי' כ, וש"ך סי' שסג סק"ז, ובשער משפט (סי' סו ס"ק לד), ועי' פתחי חושן (ח"ג פ"ח הע' מח) בשם המשנל"מ פ"ג מגזילה), ובחי' הגרנ"ט (סי' קיא) מ' דתלי' זב"ז. ובדעת החזו"א אי שומר חייב טפי ממזיק, עי' בדבריו להלן שם סי' יג סק"ו. [עוד יל"ע אי יל"פ דבנידה החיוב מדין גרמי ול"ה אדם המזיק].

סימן ט

מוכר שהחליף סוכר במלח - ונפסדו המאכלים

עובדא הוה לפני שנים רבות, בשכונת 'שערי חסד' בירושלים, במוכר שטעה ונתן מלח במקום סוכר, ועי"ז נתקלקלו המאכלים. ונשאלה השאלה האם שייך לחייב את המוכר בהפסדים שאירעו ע"י תקלה דידיה?

דברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל

וכתב בזה מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - במכתבו להרה"ג רבי צבי יברוב שליט"א (ושוב נדפס במנחת שלמה ב"ק ו' ע"א) - וז"ל: ברור הדבר שגם להרא"ש (בבא בתרא פ"ב סי"ז) אינו אלא "גרמא" (ולא "גרמי"), כי לאו ברי היזיקא, שהרי יכולים לטעום ולהרגיש. רק אמרתי דיש מקום לדון, דהרי זה חשיב כבור המתגלגל ברגלי אדם שלא בכונה, שכתבו בתוס' (ב"ק ו' ע"א ד"ה לאתויי) דחייב בעל האבן מטעם אש, וה"נ יתחייב בעל החנות אשר המלח הוא שלו, מפני שזה מתגלגל על ידי נשים עסקניות שמפסידין לבעליהן את הדגים והעוגות. ואף דרש"י לא סובר כהתוס', הרי מבואר באחרונים דהוא מפני שלא האבן הוא המזיק רק "כח" המגלגל מזיק, משא"כ הכא אפשר דגם לרש"י חשיב ממש כמו אש ששורפת, וה"נ המלח עצמו מפסיד את האוכלין, ולא בגלל "כוחו" של המערבב, עכ"ל.

"בור המתגלגל" - בהדי דאזלי מזקי

וביאור דברי הגרשז"א זצ"ל - דהנה בדף ו' ע"א פליגי שם רש"י ותוס' האם בבורו המתגלגל ברגלי אדם ובהדי דאזלי מזקי [שלא בכונה, כנ"ל] אי חשיב אשו דבעל האבן או לא, דלהתוס' הוי אש כנ"ל, ורש"י פליג על זה כמבואר במהר"ם. והמהר"ם ביאר משום דרש"י ס"ל דלא חשיב כרוח מצויה ע"ש. ובלחם אבירים (הובא באוצר מ"ה) כ' דשאני רוח מצויה דאין לה בעלים, משא"כ באדם המגלגל וכן בהמה דאית לה בעלים ועלייהו רמיא שמירתה ע"ש.

עוד מתבארת פלוגתייהו, עפ"י פלוגתייהו לקמן יט ע"ב, דדעת רש"י שם דאדם הקושר דליל ברגלי התרנגול פטור, לפי שלא נתקל אדם בבורו. והקשו התוס' וז"ל: וקשה לפירושו מ"מ ליחייב משום אשו דהוי כאסו"מ שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו בהדי דאזלי, דהאי תרנגול הוי כרוח מצויה וכו', עכ"ל. ומבואר דלרש"י בכה"ג לאו אש הוא. וצ"ב טעמו של רש"י דמאי שנא מאסו"מ וכדהקשו התוס'. [אא"כ נימא דגם בזה ס"ל לרש"י, דאף בהיזק ע"י בע"ח של אחרים ל"ח כלפי בעל התקלה-הדליל כרוח מצויה, ועי' לחם אבירים הנ"ל[א]]. ומצינו שם כמה דרכים באחרונים, [וע"ע בס' הזכרון אהל ישעי' (עמ' תרי"ז ועמ' תרצ"ז) בשם הגר"נ פרצוביץ זצ"ל].

והנחלת דוד (שם) תירץ, דהתם האש בעצמו הוא המזיק בלי סיוע ד"א, והרוח רק מקרבת האש אל הדבר הניזק, וכן באסו"מ כובד האבן וחידוד הסכין הן שמזיקין, והרוח רק מקרבתן אל הדבר הניזק, משא"כ בדליל שהוא עצמו אין בכוחו להזיק בלי כח ההתזה, ונמצא שעיקר ההיזק נעשה ע"י כח ההתזה של התרנגול, משו"ה לית בי' משום חיוב אש. עכת"ד.

ולפי"ז מתבאר גם טעמו של רש"י הנ"ל (ו' ע"א) בהא דבור המתגלגל והזיק בהדי דאזלי, דאין כאן משום אש, משום דה"נ אין ההיזק נעשה מכח האבן מצד עצמו אלא מכח ההתזה, ע"כ ל"ה אש[ב].

והנה בספר אהל תורה (יט ע"ב עמ' קמא) כ' לחלק מדברי הנחל"ד, משום דשאני דליל דאין בו שום כובד וכוח להזיק כלל, וכל ההיזק רק מכח רגלי התרנגול, משא"כ בבור המתגלגל דלאבן יש כובד והוי דבר המזיק ע"ש. [ואמנם עי' בחזו"א (סי' ב סק"ד) ובחי' הגרש"ש (בנדמ"ח סי' ג ד"ה ובאמת)

[א] ועוד עמדו בענין זה בביאו"ד רש"י (כב ע"ב) בדין מסר גחלת לחש"ו, ובדבריו (כג ע"א), ועי' שם דרך (סי' כט הע' ה), וע"ע קובץ 'בית דוד' חו"מ (עמ' פד), ועי' משפטי התורה (סי' כב), ואכהמ"ל.

[ב] והנה עיקר יסודו דרש"י מבואר גם ברשב"א (בבא בתרא כו ע"א) לענין רקתא - עי' אהל תורה יט ע"ב (עמ' קמא) ד"ה אלא מתני' (אות ב).

דבדליל איכא גם כובד הדליל ע"ש].

ואמנם סוגיין דעלמא ל"מ כן, אלא נקטי' דהו"ה לענין בור המתגלגל דכיון דאין בכח האבן מצד עצמו להזיק, ואפי' כשנקרב את האבן לדבר הניזק אכתי ליכא היזק לולי כח המתיז. משא"כ אש, דברגע שהרוח מקרבת האש לדבר הניזק, אז כבר האש מצ"ע מוכנה לשרוף ולהזיק. [וכ"מ בלשון הנחלת דוד עצמו שכ"כ גם על "צרורות" דבלא כח ההתזה אין בכוחן להזיק ע"ש]. וכך ס"ל להגרשז"א זצ"ל (במכתבו הנ"ל ובמנח"ש ב"ק ו' ע"א), וכ"ה בס' נחלת משה (ו' ע"א)[ג].

ומ"מ בעובדא שלפנינו בהאי מלח שהזיק את המאכלים, כו"ע לא פליגי דכח המלח בעצמו הוא מפסיד את האוכלין, ולא בגלל כוחו של המערבב, וזהו שכתב הגרשז"א זצ"ל דבכה"ג נראה דאפילו לשיטת רש"י יחשב אש וחייב.

[ונ"ב: שו"ר דצ"ע, עי' חזו"א סי' א סק"ד].

ומיהו יל"ע קצת דסו"ס הכא הרי עצם "המפגש" הוא הנזק, ואת זה עצמו עשה המערבב, והמלח לבדו לא עביד מידי, ועיין.

◇

[ולענין הלכה בעיקר פלוגתת רש"י ותוס' הנ"ל בדליל - בס' משפטי התורה (סי' כב) הוכיח מחו"מ סי' שצ ס"י (ברמ"א) דהלכה כדעת התוס'. ובנחלת דוד (שם בסו"ד) כתב דאילולי וכו' היה נלע"ד להלכה ולמעשה כשיטת רש"י

[ג] וראה עוד בספר עטה אור (ב"ק סי' יז, ד) וז"ל: והא דאסו"מ דהניחם בראש הגג ונפלו ברוח מצויה והזיקו בהדי דאזלי הוו אש, התם מיירי דנפלו על שור או אדם, במאונך, דכובד האבן והסכין הוא שהזיק, ואפי' נפלו באלכסון, מ"מ גם הכובד השתתף בהיזק שנפל כלפי מטה עם כח קלוש באלכסון, אבל בזה שהתיז המגלגל האבן והזיק בדרך הליכתו לפני שהתחיל ליפול כלפי מטה, הוי זה כמקל בידי המגלגל, ואין זה אש של בעל התקלה וכו', ואולם לפי"ז נוכל לומר, דה"ט דרש"י דמחק כל הגירסא, דס"ל דבהדי דאזלי ממש אינו אש אלא כמקל ביד המגלגל, ע"כ. והיינו דדעת רש"י דכל שאין הדבר מזיק מצ"ע לולי הכח אחר דהיינו כח ההתזה, לאו בכלל אש הוא אע"ג דיש לאותו דבר כובד עצמי.

ע"ש, גם בדברי הגרשז"א זצ"ל הנ"ל מ' דחשש לשיטת רש"י. וע"ע בס' שם דרך (סי' כט ובהע' ד'), ובקובץ בית דוד חו"מ (עמ' פד) - וצל"ע אי מצי המוכר למימר 'קים לי' כרש"י].

כשהיזק נעשה ע"י "אדם"

ואמנם בעיקר הענין לחייב את המוכר-בעל התקלה, כבהיזק אבניו ע"י רוח מצויה, ואף דהנזק למאכלים נעשה ע"י "אדם" - ע"י הנשים ששמו את המלח בתבשילים. היינו כהמבואר בתוס' ו' ע"א (הנ"ל) לענין בור המתגלגל ברגלי אדם ואדם שהזיק בתקלה של אחרים או בבור של אחרים, לחלק בין אם היה ע"י אדם שלא בכוונה, לבין היכא דהיה בכוונה דאז בעל התקלה-והבור פטור לגמרי ע"ש. והכא הרי היה שלא בכוונה. [וכנת' דהכא אף רש"י מודה].

והנה בערוך השולחן (סי' תיא ס"ד) מבו' דבגלגל האדם את האבן בפשיעה הוי כמו בכוונה, וע"כ גם בזה בעל האבן פטור ע"ש, (ועי' פתחי חושן ח"ו פ"ח ס"ו). [וע"ע בס' ברכת אברהם מלשון הרא"ש כאן].

ואמנם בחזו"א (סי' ב ס"ק כא) מבו' דאף דהיה בפשיעה אכתי ל"ח ככוונה להזיק, וע"כ תמה בטעם פטור בעל האבן המתגלגלת, וכתב לבאר משום ד"אבן המונחת ברה"ר לאו שם אֵש עלה קודם שהותזה, וכשנעשה אש ע"י אדם בפשיעה, אין זה שם אש אלא אדם המזיק, דאש כח אחר מעורב בו והמבעיר חייב עליו, אבל אין לחשוב פשיעת אדם לכח אחר לחייב בעל האבן", ע"ש היטב. [וע"ע בחזון יחזקאל (תוספ' פ"ב ה"ו), ובס' שם דרך (סי' כט והע' ד)]. והנה עפי"ד לכאו' יל"ע כאן לענין המלח דג"כ לא היה עליו שם "מזיק" קודם, והזיק אח"כ רק ע"י האדם, ועיין[ד].

[ד] ואולי סברת החזו"א הוי סברא מיוחדת ב"אש". וצ"ת אי נימא בדברי התוס' דיש לחלק בזה בין בור לאש, ובאש שהזיקה ע"י אחר גם שלא בכוונה פטור, [ואמנם בל' התוס' "תדע" וכו' מ' דהשוום בזה], וע"ע בפתחי חושן (ח"ו פ"ח סוף הע' יד). ועכ"פ הכא במלח דהנידון משום מזיק דאש, א"כ כיון דנעשה ע"י אחר - אף דהיה שלא בכוונה - יש לפוטרו. ודו"ק.

טעמים לפטור

והנה הגרשז"א זצ"ל כתב עוד, "אך אעפ"כ אמרתי אז להתפשר מרצון הטוב, כי הייתי מסופק בכך מפני עוד טעמים אחרים" עכ"ל. ולא נתפרשה כוונתו, ויש לדון בזה מכמה אנפי:

הנה אפשר דיש לחוש הכא דלדעת הנמוק"י בדין המצניע קוצותיו בכותל של חבירו (ל' ע"א), דבבא אחר וסתר את הכותל, המצניע פטור - אף בכותל רעוע, [דלא גרע מכורה אחר כורה דהאחרון חייב], א"כ אכתי ה"נ הכא יהא המוכר-בעל התקלה פטור. (ועי' להלכה בפתחי חושן ח"ו פ"ח הע' מח).

◇

עוד הביא בענין זה הגר"צ יברוב שליט"א מדברי ה'דברי משפט' (סי' שצ ס"י) דהא דבבור המתגלגל חייב בעל האבן, דוקא כשהאבן מתגלגל, אבל אם נטלה אדם בידו בכוונה והניחה במקום אחר והזיקה שם, השני חייב ובעל האבן פטור, כי נסתלקו מעשי הראשון ע"י הגבהתו של זה. [וע"ע בחזו"א (סי' ב ס"ק יט ד"ה אבן), ועי' דרכי דוד ל' ע"א]. ולפי"ז יש לדון בענינו ע"ש.

[וע"ע בהמובא באוצר מפרשי התלמוד (ו ע"א הע' 17), ועי' ברכת אברהם כט ע"ב].

טעמים נוספים

עוד יש לדון דהכא הא הוי "שוגג", [וע"ע במאמר הגר"צ יברוב בשם מרן הקהלות יעקב זצ"ל דאף הוי "אונס" לענין לפטור משום "גרמי" באונס] - ואמנם לענין "אש" בגוונא ד'אשו משום חיציו' (בדלא כלו חיציו), י"א דחייב אף בשוגג ואונס כאדם המזיק דאדם מועד לעולם, (ועי' חידושי הגר"ח (פ"ג משכירות הל"ב), ברכת שמואל (סי' י אות ה), ובאבי עזרי (נז"מ פי"ד הט"ו), ובקהלות יעקב (סי' כד), וע"ע בפתחי חושן (ח"ו פ"ט הע' ב) - ואמנם לענין גדר אש דאסו"מ, עי' פתחי חושן (שם הע' א).

◇

עוד יל"ע דאולי אפ"ל דהוי הכא כהזיק המלח ברוח "שאינה מצויה", דאינו מצוי שלא ירגישו - מתחילה - בטעות שאירעה, ועיין.

◇

אבל אין מקום לפטור כאן מצד "טמון" - ומשום דהמלח הזיק בפנימיות המאכל והוי כטמון דפטור באש - דהנה כתב רש"י כג ע"א (ד"ה היכי משכחת) וז"ל: ל"א האי חץ לעולם בטמון הוא נכנס ומזיק, ולא שמעתי, עכ"ל, ועוד בחזו"א (סי' ח סק"ט) דן לגבי אדם המאכיל לבהמת חבירו ושורף עי"ז את מעיה, אם שייך לפוטרו מדין טמון, וכתב וז"ל: ואפשר שהוא אש ולא מקרי טמון כיון דהבהמה ניכרת מבחוץ וכו', עכ"ל. א"כ כמו"כ בנ"ד מאחר דהמאכל עצמו ניכר מבחוץ לא שייך לפוטרו מדין טמון.

◇

ועוד יש לדון לדעת האחרונים דבבור המתגלגל גם כשבהדי דאזלי מזקי הוי בשם "בור"[ה], וא"כ פטור על כלים, [וע"ע פתחי חושן (ח"ו פ"ח סוף הע' טו) בשם הערוה"ש, ועי' בערוה"ש סי' תיא ס"ד וסי' שצ סי"ט], וה"נ בנ"ד פטור על הפסד המאכלים. (וע"ע במאמר הר"צ יברוב בשם ג"א).

[ה] עי' בים של שלמה (פ"ב סי' ח), ועי' ביאור הגר"א (סי' שצ ס"ק כ-כא). [עי' המ"מ בזה באוצר מפרשי התלמוד ו' ע"א הע' 109]. [וע"ע ביאור הגר"א (סי' תיא סק"ג) בד' היש"ש ומ"ש ע"ד].

סימן י

דין "אש" בדלי שהתמלא ממי גשמים ונפל והזיק

עובדא באדם שתלה דלי מחוץ למרפסת ביתו מעל גג הסוכה של שכנו, הדלי נתמלא מי גשמים, ומחמת הכובד נפל על גג הסוכה ושברו. האם בעל הדלי חייב לשלם את נזקי הגג שנשבר? [כי הרי "ממונו" - הדלי הזיק, וגם הוי' ב"פשיעה", שהרי ידע שזה עלול לקרות].

הנידון

הנה המים אינם "ממונו", ולא נתכוין לזכות בהם, אלא דהם הזיקו - מחמת כובדם - ע"י הדלי שלו. ויש לברר האם אינו אלא "גרמא" בעלמא בתליית הדלי [ופטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים], או דהכא יש לחייבו על הנזק שע"י הדלי כדין "אש", דומיא דאבנו סכינו ומשאו שנפלו ברוח מצויה והזיקו[א].

טעמא ד'כותל ואילן' שנפלו ל"ה "אש"

והנה בדין הכותל והאילן שנפלו - דבנתנו לו זמן וכו' ונפלו לאחר הזמן דחייב (ו' ע"ב) - נקטו הראשונים דגם בהדי דאזלי מזקי הוו "בור" ולא "אש", [ובהא דהוי בור אף ד"הולך ומזיק", נת' בס"ד לעיל (סי' ו) בארוכה]. ובתוס' רבינו פרץ כתב דלא דמי לאש, כיון דבאש מיד אחר גמר מעשה האדם ההיזק מזומן לבוא וראוי להזיק מיד ע"י רוח, אבל בכותל ואילן אין ההיזק מזומן לאלתר כשעשה האדם אלא לאחר זמן מרובה שנעשו רעועים. ע"כ.

ובשיטמ"ק כתב עוד בשם רבינו ישעי', דלא דמי לאש, משום דאש מיד שנעשה הוא נזקק לשמרו ולהעלות בדעתו שיזיק ע"י רוח מצויה, וכן באסו"מ

[א] [וכ"ז לא דמי לגוונא דשו"ת הריב"ש (סי' תקי"ז) וברמ"א (סי' קנה ס"ד), בענין גשמים שירדו על העליה וירדו למטה, דאינו חייב מדין אש כאסו"מ, עי' בקובץ 'בית דוד' חו"מ עמ' ריד].

דמדמה לעיל לאש, אבל כותל ואילן ליכא למימר הכי, דבשעת נטיעה ובנין לא היה לו להעלות בדעתו שיפלו לזמן מרובה, ע"כ.

ומעתה דנו עפי"ז בנידון דידן, דבשעה שתלה את הדלי, ל"ה עדיין בגדר "מזיק" כלל, ורק אח"כ נהפך למזיק, א"כ א"א לחייבו משום "אש", ואילו מדין "בור" - הא פטור על כלים, והכא נזק הגג הוי "כלים" (עי' תוס' י' ע"א ד"ה שייר), עי' בספר 'אבני חושן' (ח"ב שו"ת עמ' תקסג). [ואמנם אם עיקר דיוק ל' רבינו ישעי' דתלי' אם הו"ל להעלות בדעתו, אזי הכא סו"ס הו"ל לאסוקי אדעתי', ודו"ק].

"מעשה מבעיר" באש

והנה בעיקר דברי השיטמ"ק בשם רבינו ישעי' הנ"ל[ב], דכיון דמתחילה ל"ה "מזיק" תו אינו חייב אף בפשיעה דאח"כ, בברכת שמואל (סי' י, ב) מבואר בטעמו, משום דאף דלגבי בור סגי בזה דפשע בממונו כדי להחשיבו לכורה בור, אבל ב"אש" לא סגי בזה ובעינן דוקא "מעשה מבעיר", ופשיעה גרידא בממונו לא מהני למהוי כמבעיר ע"ש, ולכן הכא אינו חייב משום "אש", כיון דבשעת בניית הכותל ונטיעת האילן אכתי ל"ה "מזיק" כלל, ואילו בהא דפשע אח"כ במה דלא סילקן, זה לא סגי כדי לשווי' "מבעיר", אבל לענין "בור" סגי בפשיעה בממונו כדי להחשיבו כורה בור ע"ש. [ובשיטת התוס' ו' ע"א בזה, עי' בס' עטרת צבי (סוס"י ו)].

איברא דלכאו' יסוד זה דבאש לא סגי בפשיעה כדי לחייבו, הנה היכא דהוי' "ממונו" ה"ז שנוי במחלוקת הראשונים, וכדיתבאר.

פלוגתת הראשונים באש "שלו" [בלא מעשה]

באבן האזל (פי"ד מנז"מ ה"ד) עמד בדברי הרמב"ם (שם) שכתב וז"ל: נפלה דליקה בחצירו ונפל גדר שלא מחמת דליקה ועברה הדליקה בחצר

[ב] [ואף דרבינו ישעי' מיירי בהו"א קודם דילפי' מהצד השוה [יעו"ש שהק' אמאי לא דאיק וכו'], מ"מ מוכח דבהו"א פשוט טפי דבאש לא סגי בפשיעתו].

אחרת, אם היה יכול לגדור הגדר שנפל ולא גדרו חייב, למה הדבר דומה לשורו שיצא והזיק שהיה לו לשומרו ולא שמרו, עכ"ל (והוא עפ"י הגמ' כג ע"א), ודייק באהא"ז דמ' דאפי' לא עשה האש אלא רק דהאש שלו חייב כשורו שהזיק, וציין למש"כ כן לעיל (פי"ג הי"ט ד"ה אבל). אבל כתב, דמדברי רבינו ישעי' בשיטמ"ק (הנ"ל) מוכח דבאש אינו חייב אלא אם האש שלו[ג] [נראה דכוונתו שהוא יצר את האש, ע"ש בפי"ג], ולא סגי דהוא רק ממונו, וכן פירש שם דעת הרשב"א [וכן שם בד"ה והנראה ביאר דגם שיטת התוס' כהרשב"א ע"ש], אבל מלשון "נפלה דליקה בחצירו" מוכח דאפי' נפלה הדליקה שלא פשע כלל, כיון דהוא בחצירו ועצים שלו שורפין נעשה האש שלו וחייב בשמירתו. איברא דראיתי שהר"ח ז"ל כתב בפירושו וז"ל: ובאנו לומר כגון שהצית אש בחצר ונפלה גדר וכו', ומוכח מדבריו דלא ניחא ליה לפרש שנפלה מעצמה, אבל מפשטות לשון הרמב"ם שהעתיק לשון הגמ' כצורתה משמע דחייב אפי' בנפלה מעצמה, עכ"ל האהא"ז.

נמצא דלענין אם שייך חיוב "אש" אפי' בלא לייצרו כלל, תלי' בפלוגתא. דלהרמב"ם סגי בבעלותו עליו לחייבו, ולהר"ח - ורבינו ישעי' - והרשב"א ס"ל דדוקא אם הוא הדליק אותו.

ומעתה בנידון שלפנינו, הנה אף דבשעה שתלה הדלי לאו שם "מזיק" עליו, מ"מ כיון דהוי ממונו, אכתי לדעת הרמב"ם יש לחייבו משום דהאש שלו, ואע"פ שלא הדליקה וכנ"ל.

עוד בענין "ממונך" באש

והנה בתוס' ג' ע"ב ד"ה וממונך כתבו וז"ל: לאו דוקא גבי בור, דלאו ממונא הוא, וכן גבי אש, דפשיטא דאם הדליק גדישו של חבירו באש של אחר דחייב, עכ"ל.

[ג] ואף דלמסקנא אין ראי' דהרי מיירי בדאפקרינהו, נ' כוונתו משום דרבינו ישעי' הק' בתחילה דליקשי אי בהדי דאזלי קא מזקי וכו', והיינו אף בדלא אפקרינהו, ומוכח דאין חיוב "ממונו" באש.

ובאבן האזל (פ"א מנז"מ ה"א אות י"ג) התקשה מ"ט כתבו התוס' כן דוקא לגבי בור ואש ד"ממונך" לאו דוקא, והא הו"ה לגבי שן דאפי' לאו ממונו, דהא המעמיד בהמת חבירו על קמת אחר חייב (נו ע"ב) [ולדעת התוס' שם חיוב מעמיד משום שן], ותירץ וז"ל: אכן לפי"מ שנבאר בפי"ג לשיטת התוס' דגבי אש ליכא דין בעלים כלל, ודוקא עושה האש מתחייב, אבל מי שקנה בקנין אסו"מ של חבירו שהניח חבירו בראש גגו אינו מתחייב בזה בדין אש, א"כ מבואר שפיר דגבי שן ורגל איברא דמתחייב גם באופן דלא ממונו, אבל מתחייב בדין ממונו נמי, ואם קנה בהמה של חבירו, אף שלא עשה בה שום מעשה נתחייב בנזקיה, ולכן שייך דין "וממונך", אבל באש לא שייך דין "וממונך" כלל, וגבי בור כוונת התוס' על בור ברה"ר, דבור ברשותו ודאי הוי ממונו, עכ"ל. ומבואר בדבריו דהתוס' נקטו דוקא אש דלאו משום ממונו חייב, והוא לשיטתם דס"ל דבאש ליכא חיוב מדין ממונו כלל, אלא משום דיצר את המזיק, ולא כשיטת הרמב"ם.

◇

ובאמרי משה (סי' כט, כג) נתקשה, לדעת רב דיליף בור דלא אפקרינהו משורו, ומחייב על כלים, א"כ נילף נמי אש דלא אפקרינהו משורו, ולחייב על טמון[ד]. ותירץ דעל כרחך הוא משום דבאש לא שייך לחייבו משום "ממונו" לחוד ע"ש.

והיינו כנ"ל דבאש בעי' מעשה מבעיר, דחיובו רק עד כמה שיצר את המזיק, ואי ליכא מעשה מבעיר אע"ג דהאש "שלו" אין בזה מזיק דאש.

[ובעיקר קו' האמרי משה, אפ"ל עוד. דהנה התוס' ג' ע"ב (ד"ה משורו) נתקשו טובא האיך יליף רב בור דלא אפקרינהו משורו, והרי שור הוא בעלי חיים משא"כ בור, וכתבו בשם רשב"ם דאין כונת רב משור ממש אלא משור ובור במה הצד ע"ש. והנה בפשוטו היינו דלעולם כוונת רב דבלא אפקרינהו

[ד] ובמנחת שלמה להגרשז"א זצ"ל (ג' ע"ב) עמד בזה, וכתב דאה"נ דיתכן דבאמת לדעת רב דממונו הוי שורו, לעולם יהא חייב על נזקי טמון ע"ש.

דינם כשור, אלא דגם אית להו צד בור, אמנם בפני יהושע ובחת"ם סופר מבו' דלעולם הוו "בור", ומה דאמר רב דהיינו שור לומר דבור זה חייב על כלים דומי' דשור, אבל לעולם עיקרו הוא בור. וכ"ה בחי' הגרנ"ט (סי' קיב) דלרב הוי "בור", אלא דרב סובר דהא דפטרה תורה בור לגבי כלים, זהו דוקא בור ההפקר, אבל בור שהוא ממונו חייב אפי' על כלים כמו שור, אבל החיוב הוא בור ע"ש. והיינו דרב ידע - לפי טעמי התורה - דכל הפטור דכלים בבור נובע משום דהזיק בדבר דלאו ממונו, דהיינו בור של הפקר, אבל המזיק בדבר שלו, ליכא ביה פטור דכלים בבור ע"ש. והנה א"כ לפי"ז יש ליישב קו' האמרי משה אמאי לא נילף אש שלא הפקירו מאש ושור ונחייבו על טמון, ולהנ"ל י"ל דרב ידע דפטור טמון דאש אינו שייך להא דלאו ממונו, אלא אפי' תהי' אש שלו שייך ביה פטור טמון, משא"כ על פטור דכלים בבור ידע דזהו רק משום דלאו ממונו, ודו"ק].

להלכה

ולענין הלכה - בנידון הנ"ל - באש "שלו" בלי "מעשה מבעיר":

הנה החזו"א (סי' ב סק"ד) כתב על הא דליבה וליבתה הרוח, אם אין בליבויו כדי ללבותה פטור (לקמן ס' ע"א), וכתב החזו"א: ונראה דדוקא בליבה אש של חבירו ועצים של חבירו, אבל אם בעל העצים או בעל האש ליבה בשותפות הרוח חייבין, דאע"ג דאינו חייב על ליבויו, מ"מ חייב על האש או על העצים, דעצים שלו שהובערו באונס ונודע לו ויכול להציל חייב על נזקיהן, כמו בדליל שהוציא תרנגול לרה"ר לעיל יט ב', עכ"ל. ומבואר בדבריו דהגם דליכא בזה חיוב אש מצד עצם ההבערה, מ"מ מאחר דממונו שורף ובידו להציל שפיר מתחייב מדין אש. והנה זהו כדעת הרמב"ם כנ"ל [כמבו' בדעתו באבהא"ז]. [ומ"מ להלן שם כ' החזו"א דאפשר דאין חיוב על "אש" - שלהבת - של עציו, אלא רק אם העץ עצמו נעשה אש, כדליל ע"ש טעמא דמילתא. ועי' באמרי משה סי' כט, ב].

והנה כן מבו' ברמ"א (סי' שצ ס"י), וז"ל: אבל אם החוט של בעל התרנגול ולא הצניעו, אפילו נקשר מאליו ושבר ע"י זריקה, חייב נזק שלם (טור ס"ג),

דח"נ דצרורות אינו אלא בהתיזה דבר הפקר, אבל אם התיזה דבר של בעלים ולא הצניעו חייב נזק שלם, ואם החוט של אחרים בעל החוט חייב, בין הזיק התרנגול דרך גרירה או דרך זריקה הואיל ולא הצניע חוט שלו וכו', עכ"ל. וע"ש בביאור הגר"א (ס"ק כא) דמ' דחיובו מדין אש. ומבואר בהדיא דחייב משום דפשע במה שלא שמר על ממונו, ואע"ג דלא הכין את עצם המזיק, ונמצא דלהלכה קיי"ל בדעת הרמב"ם, דבאש סגי דהוי ממונו אע"ג דליכא מעשה מבעיר.

ומעתה נמצא בנידון שלפנינו, דאע"ג דליכא "מעשה מבעיר" בעת תליית הדלי, וכמבו' בתוס' רבינו פרץ דהיכא דמתחילה לאו שם מזיק עליו, ליכא לחייבו משום אש, מ"מ למאי דנקטי' להלכה זהו דוקא כשעתה אינו ממונו [ובכותל ואילן דאפקרינהו], אבל הכא הא הדלי הוא ממונו, וה"ז דומי' דדליל דהוי ממונו דנקטי' דיש לחייבו משום אש אף בלא מעשה מבעיר.

טעם נוסף

עוד דנו לפטור את בעל הדלי בעובדא דידן - עפ"י שיטת רש"י (יט ע"ב) דליכא חיוב "אש" בגוונא דהכח אחר פועל בעצם הנזק - כגון בדליל שהזיק ע"י התרנגול בהדי דאזלי, וה"נ הרי הדלי מצ"ע אין בכובדו כח לשבור את הגג, וההיזק אירע מחמת כובד המים (אבני חושן שם), [והדלי רק גרם להתקבצות המים, וזהו גרמא בעלמא דפטור בדיני אדם וחייב רק בדיני שמים[א]]. וראה משנ"ת (לעיל סי' ט') בענין זה בארוכה.

ואמנם נת' דדעת התוס' (שם) לחייב התם משום אשו, דהוי כאסו"מ שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו בהדי דאזלי, ונת' דצ"ת בזה להלכה, וברמ"א (סי' שצ ס"י) מ' דהלכה כדעת התוס', ואמנם בנחלת דוד (שם בסו"ד) כ' דאילולי וכו' היה נלע"ד להלכה ולמעשה כשיטת רש"י ע"ש, גם

[א] [ולענין חיוב בידי שמים בגרמא - יש לציין לדברי המאירי (ב"ק נו ע"א) בהא דיש גרמא דפטור בהו אף בדיני שמים. ועי' פתחי חושן ח"א פ"ב הע' עו].

בדברי הגרשז״א זצ״ל הנ״ל (שם) מ׳ דחשש לשיטת רש״י. ודו״ק.

◇

[ובעיקר הענין ע״ע במה שדנו בעובדא כזו, בשו״ת שבט הלוי (ח״ח סי׳ שטו סק״ב), ובקובץ ׳שערי הוראה׳ חלק ו׳ עמ׳ קמד].

אֹהָלוֹת

סימן ו

הערות וביאורים בפרק תשיעי

א. ביסוד הגר"ח בדין מאהיל מרחוק בטומאה שתחת אוהל

פ"ט מ"ג: במה דברים אמורים בזמן שהיא כלי מחולחלת, היתה פחותה ופקוקה בקש או אפוצה, איזו היא אפוצה כל שאין לה טפח ממקום אחד, כזית מן המת נתון תחתיה, כנגדו עד התהום טמא, על גבה כנגדו עד הרקיע טמא, בבית אין טמא אלא הבית, בתוכה אין טמא אלא תוכה.

א] מבואר במתני', דכורת הפחותה ופקוקה בקש או אפולה, אין לה תורת כלי אלא היא אוהל גמור וחוצצת, ולכן בכזית נתון תחתיה ואין שם חלל בגובה טפח, תחתיה עד התהום טמא, כדין טומאה רצוצה שבוקעת ויורדת, ובנתון על גבה, כנגדה עד הרקיע טמא. וכשנתון בתוכה אין טמא אלא תוכה.

והראב"ד (פי"ט מטומאת מת ה"א ד"ה כנגדו עד התהום טמא) הקשה מדוע בנתון תחתיה לא אמרינן דהטומאה תכנס לכורת ע"י שהיא רצוצה, וטומאה רצוצה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת. [ועי' ברע"ב בשם המהר"ם דס"ל דאה"נ ובתוכה טמא].

ב] ובחידושי הגר"ח כתב לתרץ, דטומאה שהיא תחת אוהל פקע ממנה דין טומאת מאהיל כנגד הטומאה. ונפ"מ להא דבפ"י מ"ג דחלי זית תחת האוהל וחלי זית תחת האורובה, דשיטת רבי יהודה שהבית טמא ע"י המקלת שתחתיו, אבל כנגד הטומאה טהור, והטעם משום "דהמקלת טומאה שתחת הבית דהוא תחת אהל פקע מינה דין רצוצה ודין טומאת מאהיל כנגד הטומאה, וע"כ לא מיצטרפא הטומאה שבבית לטמא דרך האורובה שהיא פחות מפותח טפח" וכו' (ל' הגר"ח).

[**ובחידושי** מרן הגרי"ז עה"ת (בפ' חוקת) ביאר עפי"ז את הפסוק "וכל אשר יגע על פני השדה" וגו', ובגזיר נ"ג איתא דהקרא קאי על טומאת מאהיל כנגד הטומאה, וביאר דזהו דכתיב בקרא "על פני השדה", לומר דרק על פני השדה שהטומאה אינה תחת אוהל אז הוא דאיתא לטומאה זו של מאהיל כנגדה, אבל כשהמת הוא באהל אז כל טומאתה הוא רק מחמת האהל אבל אינו בכלל אשר יגע ע"י האהלת כנגדה, ודו"ק. עכ"ד הגרי"ז].

ועפי"ז מיישב הגר"ח את משנתינו, דהדין בקיעה של הטומאה בעצמה אינו קיים בכוורת, כיון דדין למיד פתיל עלה ומונעת כניסת הטומאה, וכמו בכוורת שלימה, אלא דשם מ"מ הכלים שכנגד הטומאה טמאים מהדין הנוסף של מאהיל כנגד הטומאה, ובזה אמרינן דכל שהוא תחת אוהל ליתא לדין מאהיל כנגד הטומאה. [א. ה. ומה דכפ"י מבואר דגם על עצם הטומאה אמרי' דאינה בוקעת כשהיא תחת אהל, צ"ל דכאן חלוק מהתם שהמקום של הטומאה עצמה אינו אהל, ורק תוך הכוורת, עי' בהגר"ח בפי"א ה"א הג' באורכה].

ג] **והנה** בפי"ד מ"ה תנן, שני זיזין זה על גבי זה ויש בהן פותח טפח וביניהן פותח טפח, טומאה תחתיהם תחתיהם טמא, ביניהם ביניהם טמא, על גביהן כנגדו עד לרקיע טמא וכו'. היה העליון עודף על התחתון פחות מטפח, טומאה תחתיהן וכו', ביניהן או תחת המותר רבי אליעזר אומר תחתיהן וביניהן טמא, רבי יהושע אומר ביניהן ותחת המותר טמא ותחתיהן טהור.

ובחידושי הגר"ח פ"ה מסוכה הכ"א האריך בביאור שיטת רבי יהושע דס"ל שאין האהלים מעורבים ואעפ"כ תחת המותר כן שייך לביניהן, ובתוך הדברים כתב לפרש וז"ל: האומנם י"ל דבאמת המותר אין בו שום דין הבאת טומאה כלל, ומשום דלית ביה טפח על טפח, ואינו מצטרף כלל עם יתר האוהל, והא דתחת המותר טמא הוא משום דכנגד הטומאה מיהא הא בוקעת למעלה ושם מתפשטת בכל האוהל כיון דיש שם טע"ט וממילא שוב מטומאה כנגדה תחת כל המותר דכנגד הטומאה לא בעינן טפח, אבל איה"נ דדין הבאת טומאה ליכא תחת המותר, עכ"ל הגר"ח.

ומבואר דהטומאה מתפשטת תחת כל זיז העליון, אבל אינה יורדת עד הכלי כיון שאין טפח במקום העודף, ומ"מ טמא. ולכאו' כוונתו שהתפשטות הטומאה מאהילה **מרחוק** על הכלי. וצ"ע איך נישב עם יסוד הגר"ח הנ"ל שתחת אוהל [זיז עליון] פוקע דין מאהיל מרחוק.

והנה אם נימא לישב דהתם שאני, ומשום דבענין זה של טומאה תחת האוהל יש חילוק בין אם האדם מאהיל על הטומאה או שהטומאה מאהילה עליו, אמנם עיין תוי"ט (פ"ג דאהלות מ"א) דתרוייהו חד דינא הוא, דמסברא אמרי' דכשם שגלי קרא לדין מאהיל על הטומאה, וא"צ דוקא שהאוהל יאהיל עליו ועל הטומאה, הו"ה כשהטומאה

מאהילה עליו, דמאי שנא, ע"ש. ומיהו עי' בהמובא בא"ת (ע' טומאת אוהל עמ' ל"ג) מדברי הילקוט דנלמדים משני פסוקים.

◇

ד] **ובעיקר** דברי הגר"א - הנה הגר"א חוזר על חידושו זה בג' מקומות, א' בפכ"ד ה"ד (ד"ה והנה), ב' בפי"ט ה"א הג' (ד"ה והנה באהלות) ושם מיישב משנתינו, ג' בפי"ט ה"א הב' (ד"ה והנה תנן) ומיישב כמו בה"ב. ולא נתברר לי למה בהג' הוכיח היסוד מדברי הרמב"ם [בפט"ז מטו"מ, בביאור המשנה דפ"י], ולא הוכיח כמו שכתב בהא' והב' מהמשנה דמקלת טומאה כנגד הבית ומקלתה כנגד ארובה. ול"ע.

ב. ביסוד הגר"א דצמיד פתיל מציל מדין סוף טומאה לצאת

פ"ט מ"ט: היתה ממלאה את כל הבית ואין בינה לבין הקורות פותח טפח, טומאה בתוכה הבית טמא, טומאה בבית מה שבתוכה טהור, שדרך טומאה לצאת ואין דרכה להכנס וכו'. שם מ"י: היתה עומדת בתוך הפתח ואין בינה לבין המשקוף פותח טפח, טומאה בתוכה הבית טהור טומאה בבית מה שבתוכה טמא שדרך הטומאה לצאת ואין דרכה להכנס.

והנה הגר"א (בפי"א ה"ה ד"ה והנה בפי"ח) כתב, דדינא דסוף טומאה לצאת מהני רק כנגד חצילת אהלים ולא כנגד ההצלה דצמיד פתיל. וז"ל הגר"א: והא הך דינא דסוף טומאה לצאת לא מצאנו רק בחצילת אהלים, דבסוף טומאה לצאת לא חייך, משא"כ בצ"פ לא מצינו דיימא סוף טומאה לצאת שתהא הטומאה נכנסת תוך הצ"פ, וגם דהך דסוף טומאה לצאת לא שייך רק על המקוס דסוף טומאה לצאת בו, משא"כ בצ"פ, דהצלתו אינה על המקוס ורק על תוכו ובתוכו לא שייך סוף טומאה לצאת וכו'.

ובדרכי שמואל (פ"ד סוף אות י"ח) הקשה מסוגיין דהיתה ממלאה את כל הבית ואין בינה לבין הקורות פותח טפח, ועפמש"כ הגר"א בפי"ט ה"א (הא') בדברי הרמב"ם בהך פירקין מיירי באינה מחזקת מ"ס, וא"כ הצלתה של הכוורת אינה מדין אהל אלא מדין כלי, וא"כ ממשנה י' דבהיתה ממלאה את כל הפתח וטומאה בבית מה שבתוכה טמא משום דסוטל"ל, מוכח שסוף

טומאה לגאת בוקע הגלת כלי.

ונראה לייסב, דהא הגלת הכלי כאן אף שאינו מוקף בג"פ הוא מהך דינא דכלים מגילים עם דפנות אהלים, עי' פ"ה מ"ה, (כ"כ התפאר"י אות מ"ג), והחזו"א (סי' ג ס"ק יג) כתב בגדר הך דינא דמגילין עם דפנות אהלים, דהכלי נחשב כאהל, וז"ל החזו"א: דהיכי דהכלי היא עם דפנות אהלים נפקא מכלי למחשב אהל וכו'. וא"כ לא קשה מ"ט סוטל"ל בוקע, כיון דאין ההגלה מדין כלי אלא מדין חגילת אהלים. [ועי' בס' יד הלוי פי"ט ה"ג אות ב שכ"כ].

ובדברי הדרכי שמואל יל"ע עוד, מ"ט הק' מפי' הרמב"ם ולא מהמשנה גופא.

ג. בדין חיבורין למת ע"י כלי חרס

פ"ט מט"ז: חבית שהיא יושבת על שוליה באויר וכזית מן המת נתון תחתיה או בתוכה כנגד קורקורתה, טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת וכו', במה דברים אמורים בטהורה, אבל אם היתה טמאה או גבוה מן הארץ וכו' הכל טמא.

ופי' הרע"ב, בד"א בטהורה, בחבית שאינה מקבלת טומאה, אבל אם היתה טמאה כגון סתם חבית שנגרפה בכבשן שהיא מקבלת טומאה וכו', הכל טמא, דאי בת קבולי טומאה היא ויושבת על שוליה וטומאה תחתיה או בתוכה או על גבה, אע"פ שאין כלי חרס מיטמא מגבו נטמאת כאן החבית עצמה, מידי דהוי אכלים שבתוכה (כמשנה י"ג) מאחר שאינה מוקפת ג"פ וכו', וכיון דחבית עצמה טמאה היא נטמאו כל כלים שבתוכה אפי' שלא כנגד הטומאה, דאע"ג דקיי"ל דאין אדם וכלים מיטמאין מאויר כלי חרס, הכא כל זמן שהזית תחתיה מיטמאין מטעם חיבורים, מאחר דחבית עצמה טמאה, ע"כ.

מבואר ברע"ב, דכזית מן המת תחת חבית חרס, החבית טמאה וכלים שבתוכה נטמאים אף שאינם כנגד הכזית, מדין חיבורים, שהכלי חרס מחבר בין הזית לכלים.

והנה התפארת ישראל (פ"א בועז א') כתב שהכלים יהיו אב. והחזון איש (סי' ד' ס"ק ב) נסתפק אם יהיו אב או

ראשון. והנה כלי חרס אינו נעשה אב, (עי' רש"י עירובין קד ע"ב), וא"כ נ"ע איך יתכן שהכלים יהיו יותר מהחבית.

ובספר אשר לשלמה (מ"ג סי' ס) כתב בזה, עפ"י מ"ש בקהלות יעקב (טהרות סי' ט"ז) ב' לדדים בגדר דין טומאה בחיבורין, א' דהשני מקבל טומאה מהמת עצמו, והראשון מעשה יד עביד להעביר הטומאה, ב' דהשני מקבל את הטומאה מהראשון, אלא דבשעת נגיעת הראשון במת, יש לו את חומר טומאת המת. ועפי"ז כתב (שם סוף אות ד) ע"ד התפארת ישראל הנ"ל דבמשנתינו הכלים יהיו אב, דכ"ז את"ש אי נימא דדין חיבורין הוא שהשני נטמא מהמת עצמו, והראשון רק מעשה יד קעביד, [וכך הוא לשון התפאר"י שם: דמטעם חיבורין חשבינן לה כאילו נגע הכלי הרחוק בהמת עצמו ושפיר נעשה אב וכו'], אבל אם האחרון נטמא מהאמצעי, לא שייך שיהיה אב כיון שהכלי חרס האמצעי אינו אב. [ובסוף דבריו כתב לישב עפ"י מה שי"ל דמ"מ בשעת חיבור יש להאמצעי דין כמת עצמו, ויעו"ש בתרי אנפי בזה. והחזו"א (שם) כתב כהאופן הא'. ויעו"ש עוד באשר לשלמה באות ג].

והנה יעויין חידוש גדול בדרכי שמואל (פ"ו אות א') בביאור שיטת הר"מ בחולין דף ג' דחרב הנטמא בטמא מת נהיה אב, אף שהטמא מת הוא ראשון. וביאר את הדברים, דבהא דחרב הרי הוא כחלל נכלל גם נוגע באב הטומאה, ולא רק נוגע באבי אבות, מתבאר דדין חרב כחלל אינו דוקא משום דנעשה כהמטמא, אלא דמתכות בטומאת מת נעשו עכ"פ אב הטומאה, דגם זה בכלל חלל, ורק בנגע במת עצמו יש עוד דין דה"ה כחלל ממש. ובדרכ"ש מסיים דזה מחומר טומאת כלי מתכות דנעשה אב הטומאה ונטמא אף יותר ממטמאו ע"ש.

והנה עכ"פ לפי"ז אפשר דהו"ה בנ"ד בדיני חיבורין, שיך שהכלים יהיו אב, אע"פ שהאמצעי - החבית - רק ראשון. ודו"ק.

◇

ובספר טעם ודעת (פ"ה ס"ק לה ובשעה"ל ס"ק קז) הק' ע"ד המנחת חינוך (מצוה רסג, כט) שכתב דכלי מתכות הנוגע בעצם כשעורה הרי הוא מטמא באהל, ואף שהעצם כשעורה בעצמו אינו מטמא באהל. ולהנ"ל יש לבאר גם דברי המנ"ח, דהו"ה בזה לא איכפת במה שהנטמא יותר מהמטמא, ודו"ק.

עוד אפ"ל בביאור דברי המנחת חינוך, די"ל דתלי' האם הא דעבד כשעורה אינה מטמאת באהל, הוא קלישות בטומאה (ומיהו גם לפד זה י"ל דמ"מ במתכת "מתרחבת"), או שהוא חסרון ב"עבד" שאינו מתפשט לאוהל, דאז י"ל שפיר דבחרב הנוגע בעבד, הטומאה כן מתפשטת. ודו"ק.

סימן ז

בענין העברת טומאה מאהל לאהל - ובדין שיפועי אהלים (מכתבים)

כתב הרמב"ם (פי"ד מטו"מ ה"א) וז"ל: אין טומאה נכנסת לאהל ולא יוצאה ממנו בפחות מטפח על טפח. כיצד, חלון שבין בית לבית או שבין בית לעליה, אם יש בו טפח על טפח מרובע, והיתה טומאה באחד מהן, הבית השני טמא. אין בחלון פותח טפח, אין הטומאה יוצאה ממנו ולא נכנסת לאהל השני. בד"א וכו'.

ובטעם ודעת (שם) בבה"ל ד"ה אין טומאה נכנסת, כתב: הנה האחרונים הסתפקו אם הא דטומאה עוברת מאהל לאהל בחלון, הוא משום דהו"ל חד אהל, או דהלכתא היא דטומאה עוברת מאהל לאהל הסמוך לו, אף דאי"ז חד אהל. ויש מן האחרונים שכתבו נפק"מ, אם יהיה חלון טפח ויהיה בכל אהל חצי זית, אם יצטרפו, כיון דלחצי זית לא שייך התפשטות וכו'. ועוד כתב (להלן): והנה עוד טעם להא דהטומאה עוברת מאהל לאהל ע"י חלון מצינו בכמה אחרונים שכתבו, שהטעם משום דגם בזה אמרינן חבוט רמי. והנה מבואר מדבריהם, דנקטו לדבר פשוט דאומרים חבוט רמי אם בעליונות לבד יש טפח [אף דבתחתונות אין], דהרי טומאה עוברת בחלונות גם אם אין טפח בעובי החלון, וכבר כתבנו לעיל דיש ראשונים שאינם סוברים כן, וא"כ לפי דבריהם א"א לומר שזהו הטעם. ע"כ בס' הנ"ל.

ובישוב קושי' זו כתב אאמו"ר זצ"ל (במכתב) לישב עפ"י דינא דשיפועי אהלים, דתנן בפ"ז מ"ב כל שיפועי אהלים כאהלים, אהל שהוא שופע ויורד וכלה עד כאצבע, טומאה באהל כלים שתחת השיפוע טמאים, טומאה תחת השיפוע כלים שבאהל טמאים וכו'. ומבואר דאם יש בשיפוע כדי לרבע טפח על טפח, אזי גם במקום שכבר א"א לרבע חשיב אהל מדין שיפועי אהלים. וא"כ י"ל דהיינו טעמא דחלון, דאף שאין בעביו טפח, מ"מ ע"י דין שיפועי אהלים יש בו שם אהל, ואז אמרינן חבוט רמי, אע"פ דבעלמא לא אמרי' חבוט רמי בגוונא שהתחתון אינו רחב טפח.

וע"ז כתב הגר"י פישהוף שליט"א:

א' דסליחות

לכבוד הרה"ג ר' נתן שליט"א

א. הנה כת"ר במכתבו כתב ליישב דבעינן חבוט רמי כמו"ש האבנ"ז והגר"ח (בסלק"ד - בפ"ה מסוכה הכ"א), "ומה שקשה מרוחב החלון שאין בו טפח, צ"ל כמ"ש הגר"ח שהוא

מהלכתא של שפועי אהלים [ושיעורים בגודל החלון צ"ל כמ"ש בחזו"א ט, א. במ"ש מיהו כה"ג אף בשיפועי אהלים וכו'], והיינו דעוד לפני החבוט על החלון שם "אהל" מכח דין שיפועי אהלים, ושוב אמרינן "חבוט" להשוות אהלים", עכ"ל כת"ר, והוסיף שקיצר מעט ויש עוד להאריך.

והנה לא זכיתי בעניי להבין, שאם נניח שיש דין שיפועי אהלים בכהאי גוונא, א"כ למה צריכים כלל להוסיף שיש גם חבו"ר, והרי אם יש שיפועי אהלים הרי זה עצמו כבר סיבה שהאהלים יתחברו וא"צ תו לכלום.

ב. ואמנם יש להעיר דבחזו"א שם בסי' ט' שהזכיר כת"ר כתב דבכה"ג ל"א דשיפועי אהלים אלא באלכסון, וא"כ הדק"ל.

--- בהוקרה ובברכת כוח"ט

בספשצ"ג

יחיאל פישהוף

שלהי אלול תשנ"ח

להגר"י פישהוף שליט"א.

שלו"ר

--- **מה שהקשה שאם בחלון יש דין שיפועי אהלים, א"כ שזה גופא ישמש סיבה שהטומאה תעבור, הנה לא הבנתי קושייתו, שהרי על זה ליינתי את החזו"א במ"ש: "ומיהו" וכו' יעו"ש היטב וירווח לכת"ר, שהחזו"א מבאר שדין שיפועי אהלים הוא דין "נטפל" "ואין כאן התערבות בפחות מטפח"[1]. ימחול נא כת"ר לע"ש, ואם עדיין לא ברור ימחול נא להודיעני שמא יתברר לי עי"ז שאני טועה בהבנת הדברים שם.**

--- כוח"ט בסשצ"ג

נתן גוטסגנדה

---

[1] ז"ל החזו"א שם: ומיהו כה"ג אף בשיפועי אהלים נראה דאין הטומאה עוברת, כגון ב' אהלים משופעים זה אצל זה, ותחתיהן חלון פחות מטפח, טומאה באחד כלים שבשני טהורים, אף שכלה שיפועו בחודו של מחט, והטומאה מגעת עד אוהל השני, אינה עוברת לתוכו, דאין פחות מטפח אוהל, אלא נטפל לאהלו, ושיפוע שבשני נטפל לאהלו, אבל א"א לחשוב ב' האהלים כאוהל אחד משתפע ויורד משתפע ועולה, שאין אוהל זה נטפל לשני, ואין כאן התערבות בפחות מטפח, ע"כ. [א. ה. וכוונת אאמו"ר זצ"ל דכ"ה בחלון דאינו נטפל לב' המקומות, ומ"מ יש לו שם אהל על ידם, ואז י"ל חבוט רמי].

יום א׳ ז׳ תשרי תשנ״ט

שלו׳ ורב ישע

כעת הגיעני מכתבו והנני ממהר להשיבו.

- - - **בענין** מה שכתב בריש מכתבו, דאם מצד שיפועי אהלים שהוא רק דין נטפל לא שייך שתעבור הטומאה, וכמ״ש החזו״א, הנה ודאי אם נימא הכי א״כ תו לא שייך גם שנימא ששוב ע״י חבו״ר תעבור הטומאה. והרי במקרה שהחזו״א עצמו מדבר עליו ג״כ נוכל לומר כן שנגיד חבו״ר על חלק מהשיפוע ותו יהיה כאן אהל[2] ותעבור הטומאה כזה:

דאטו משום שהם שיפוע אחד לא נימא חבוט. וע״כ שאם כל שם אָהֳלו משום האהל בעצמו ורק נטפל הוא אליו לא שייך לתת לו דין ע״י חבו״ר יותר ממה שהוא עצמו. וכפה״נ כת״ר מחלק בין שם שבגובה אין טפח לכאן, אמנם צל״ע בזה דמ״מ בשניהם מצד עצמם אין שם אהל על המקום ואחרי שיפועים כבר יש שם אהל טפח, וצל״ע.

החזו״א שמבואר מדבריו שאומרים חבו״ר אם בעליונה יש טפח אף שבתחתונה אין טפח, נמצא בסי׳ ז׳ סקט״ו בסוגריים במש״כ ולשון התו׳ וכו׳ וצ״ע דא״כ וכו׳, ומיירי שם שברוחב המשקוף אין טפח וכמו שהתחיל בתחילת הסעיף, וע״ז הקשה דאם המשקוף מבפנים למטה נימא חבו״ר התקרה למשקוף.

אודה מאד באם כב׳ יבדוק את הדברים ויודיעני חוו״ד.

גמח״ט בספשצ״ג

בברכה י. פישהוף

ב

נידון נוסף במכתבים הנ״ל - בדברי החזו״א בדין שיפועי אהלים:

ממכתב הגרי״פ שליט״א:

- - - בחזו״א שם בסי׳ ט׳ שהזכיר כת״ר כתב דבכה״ג ל״א דשיפועי אהלים אלא באלכסון - - - והנה החזו״א הוכיח של״א שיפועי אהלים בכה״ג ממתני׳ דמגדל, שהקשו האחרונים דאמאי אין שם פו״ט

---

[2] נ״ב מאאמו״ר זצ״ל: צ״ב דא״כ כל האהל פחות מטפח, עוי״ל דסו״ס החללים אינם מעורבים, משא״כ כשיש פו״ט או חלון (ועי׳ דרכ״ש עמ׳ קיג ט״ב), ועי׳ לשון החזו״א [הנ״ל] ט, א בסו״ד.

הכלים שם טהורים, ואמאי לא נימא שיפועי אהלים. וע"ז תי' החזו"א דל"א שיפועי אהלים בכה"ג, כיון שאין זה בקו ישר עם גובה האהל.

בעניי לא הבנתי, שהרי עדיין קשה קו' האחרונים מאם הכלים ע"ג המגדל שאז לכאו' אמאי לא נימא שיפועי אהלים, דמה הבדל בין זה לזה ובשניהם הוא ביושר עם האהל. ואולי הסברא היא רק סברא חיצונית שבשיפוע יותר נטפל המקום שלמטה לאהל, וצל"ע.

ויש להוסיף עוד שכל זה לא שייך לנדון הגר"ח בזיזים, דהתם מדין שיפועי אהלים הרי עצם האהל מאהיל על תחתיו אפי' במקום שאין בו טפח, והדין שיפועים שם הוא רק להמשיך את **האהלת** האהל ולא את עצם האהל.

וכתב ע"ז אאמו"ר זצ"ל:

מה שהקשה על החזו"א, שע"ג המגדל שהוא אהל ישר נימא שיפועי אהלים, כשלמדתי שם המשנה ביארתי לעצמי הענין, דיעוי' שם ברמב"ם הל' טו"מ פי"ח ה"ה שכ' ש"הקורות יורדות וסותמות", ובדרכי שמואל (עמ' פט ט"ב ברה"ע) דן לפרש שהרמב"ם הולרך לזה [ולא סגי לומר שפחות מפו"ט טומאה לא נכנסת] כדי שלא יהי' דין שיפועי אהלים.

והוסיף שם בדרכ"ש: "ולא נתפרש אם לשון זה הוא רק בינו לבין הקורות בדווקא", יעו"ש בכ"ד, והנה החזו"א שם מזכיר שהאחרונים נתקשו מ"כלים שבינו **לבין הארץ**", וע"ז בא החזו"א לישב, אבל כלים שע"ג המגדל כבר ישב הרמב"ם.

[**ויש** לי עוד אריכות בזה, ובמ"ש הרע"ב לבוד, אבל איני י-ודע אם יש לכת"ר הפנאי לעיין בדבריס].

[**בעיקר** הענין שאין טומאה נכנסת לפחות מטפח, יעוי' בגלי-ונות לפי"ט ה"א לד"ה והנה בטומאה, שהקשה על הגר"ח: היכי קיי"ל כן אדרבא תנן בביב וכו' - ולי ההדי-וט נראה, שהגר"ח כ' שם בתו"ד "...כיון דמתחתי' לתוכה אין יכולה **לחזור ולהתפשט**", והיינו דאין טומאה נכנסת לפחות מטפח אם עי"ז תהפך לרצועה ותוכל לצאת משם רק מכח דין רצועה, אבל במקום שגם אם תכנס לשם לא תהי' רצועה, או שתוכל להתפשט משם חוצה גם בלא הלכות רצועה, נכנסת גם לפחות מפו"ט, וממילא נכנסת לביב כי תצא ממנו מכח

הלכתא דאדלו של בית. ויש עוד להאריך בהבנת החזו"א בענין זה. ואכמ"ל].

מכתב הגרי"פ שליט"א:

והנה התשובה שכל קו' החזו"א היא רק מתחת המגדל, באמת היא תשובה נפלאה, אם אמנם כי את עצם דברי הרמב"ם שקורות יורדות לא הבנתי איזה דין זה מלבד מה דאין טו"מ נכנסת למקום פחות מטפח. ואודה מאד באם אזכה בביאורו בזה.

[א. ה. ובכתבי אאמו"ר זצ"ל נ"ב:

עי' מעיני יהושע פתיחה למשנה ד' ה' בפרק י' - חבוט רמי, ולהמקד"ד בקונ' טהרות א' ד"ה במהר"ם - גוד אמית.

ועל מ"ש שכל קו' החזו"א היא רק מתחת המגדל, נ"ב: **שו"ר דלריך עדיין עיון בחזו"א דע"א ע"ב בדה"ע].**

◇

ביאורו בכונת הגר"ח שאין טומאה המתפשטת נכנסת למקום פחות מטפח במקום שתֵהָפֵך שם לרצוצה, שמחתי מאד שגם אנחנו כיונו לזה בדעת הגר"ח ז"ל.

סימן ח

הערות בענינים שונים (מכתבים)

בסלו ס"ד

להרי"פ,

שלו'

אודה לכת"ר אם אפשר לעזור לי בדלהלן, אמנם אם יש טורח בזה אז א"צ ועב"פ אין זה דחוף.

1. תוס' נדה לח: היסט בעי כולו. ואיני מבין שכן במשא א"ל כולו, כמ"ש בטעס ודעת עמ' י"ד בבה"ל. ואולי חלוק היסט הזב וחברי-ו שהטמא מסיט.

2. בשעה"צ פי"ג (ס"ק לח) "...ואם מק"ט הכל מודים שאינם חוללין", אמנם אין הכל מודים בזה. יעוי' מרכבת המשנה ח"ג פט"ז ה"ה [ראיתי-ו מובא ולא ראיתי בפנים] "כלי הכפוי על פיו ויש בחללו פו"ט ה"ז כנטיית אוהל וחולץ אף שטמא".

והנה הרב גרבוז בשיעור אהלות פ"ג בביכנ"ס נחלת משה אמר שבעיתון "הפלס" תרס"א הי' השגה מהחזו"א על המודפס בשס השאג"א שכפיית קדירה על נפל מצילה. אמנם נ"ל פשוט שהשאג"א סובר כמרכה"מ[1].

3. בעמ' רלג בביאור הלכה "...רק משום בקיעה **דרצוצה**", וזה אינו, בגר"א מבואר דסגי בדין מאהיל כנגדו וא"ל לדין רצוצה.

4. בעמ' יד (בבה"ל ד"ה שיש) התפלא על הנידון לומר דיד שאני. אמנם הראשונים חולין קיח. כתבו דיד כ"ח

---

[1] עוד נמצא בכתבי האמו"ר זצ"ל בהאי ענינא: אמנם יש לדון בענין זה האם מהא דלהמרכה"מ מציל על הטהרה הגם שהכלי טמא, נימא דהו"ה דמציל על הטומאה, (עי' בהמובא באנצ"ת ע' טומאת אהל עמ' ס' הע' 389 ועמ' צב). עוד יעוי' בכתבי קה"י (טהרות) אהלות סי' כו (עמ' תכט).

ועל המובא (במכתב דלהלן) מדברי המשנה בסוף פ"ט - נ"ב, שם מיירי באויר, אבל השאג"א והמרכה"מ - מיירי בתוך הבית - ב"עם דפנות אהלים". [וע"ש במ"מ הנ"ל].

גם יש לעיי' למה לא דנו שם - בהעובדא דכפיית הקדירה על הנפל - לטמא מדין סוף טומאה לצאת. וי"ל לפי המבואר במשנה אחרונה רפ"ד (ד"ה הבית טמא) דבמגדל טמא ע"י סוטל"צ רק משום הפתח שבו, אבל בלא"ה ליכא סוטל"צ, משום שאפשר לגרור את המגדל עם הטומאה שבתוכו, והו"ה כאן דאפשר לגרור הקדרה עם הנפל. [ועי' מנחת שלמה ח"א סי' עב].

מכניס גם מגבו והוא גזה"כ דילות, וא"כ גם בגבילה נמי שעיקרו של דבר שבלורת הכנסה דרך יד יש גדריס שוניס, וא"כ סגי שיסיט את היד.

כמובן שכל אלו כתבתי אגב 1, וא"צ להשיב כלל.

נתן גוטסגנדה

מסילת יוסף 1

קרית ספר

נ. ב. יש לי תועלת גדולה מטעם ודעת, ותודה רבה ע"ז.

חנוכה ס"ד

להגאון ר' נתן שליט"א

1. זה נכון שיש חילוק בין היסט למשא ויש עוד חילוקים.

2. יעויין בסוף המשנה האחרונה בפ"ט (ובודאי לא מיירי בחבית שאין בה טפח דבר שאינו. וגם בר"ש שם מתוספתא מבו' דמיירי שיש בה טפח). והדבר מבואר בר"ש פ"ז מ"ב דנטוי כאהלים היינו שמחובר לארץ. [א. ה. וראה לעיל הע' 1].

אגב יש להעיר שאין זה "שאג"א", אלא שבהפלס שם הודפס מתוך פנקס שכתב אחד שהיה אצל השאג"א וכתב מפסקיו.

החילוק בין ידות לפי הראשונים יתכן. אמנם יעוי' בבאור הגר"א או"ח סי' קנ"ט ס"א שהביא ראיה לענין הכשר במקצתו מהא דמהני יד להכשר.

בברכה נאמנה

ובתודה מרובה על הערותיו

אשר אדרבה מוסיפות לי שמחה

בעיון ואשמח לראותם

יחיאל פישהוף

תמוז ס"ו

לכב'

מו"ר – מפי כתבם –

בטעם ודעת עמ' קסח בבה"ל כ' בפשיטות שלראב"ד קבר סתום מטמא באהל גם שלא כנגד המת. ול"ע לי מקורו, דראיתי בגרי"ז סטנס' נזיר נג: (בדפו"י ח"ה 159) שכ' לא כך. וכ"ה בבד קודש ח"ב (עמ' קיח סוף ט"ב).

בעמ' תכ חזר כמ"פ: שקליפת השום הסמוך טמא - וג' שהבין כת"ר שקליפת השום הוא איזה שיעור עובי, ול"ע שהרמב"ם בפהמ"ש ו' ה' כ' שקליה"ש הוא לשון הפלגה, והכונה מחילה דקה,

ומ"כ כל **שאינו נראה** בתוך הבית או המערה טהור אפילו הוא משהו.

בעמ' תכב בבה"ל העיר דלחזו"א אמאי לא תתפשט. ותימה לי שלא הזכיר שהחזו"א עצמו עמ' ע"א טור א' [בדפי הספר] כ' להדיא שלא מגיע עד סוף העמוד.

גם מש"ש בסוה"ד "לענין הא דהפרח בטל **לבית**", לכ' ל"ל: לעמוד.

גם מסברא נ"ל שאא"ל כן שהרי לריב"נ תחת הפרח טמא, ואיך אפשר שי-הא הפסק בין הטו"ר לתחת הפרח, [אם הוא הלכתא, לתי' ב' דהמהר"ם].

ומ"ש כת"ר בבה"ל (טו"ד עמ' קעג) לישב שהירח לא חשיב מאהיל, [וכן לד שני של כדוה"א לא נטמא מדין טו"ר], וכ' שצריך איזה יחס בין האהל לחפץ הטמא - הוא סברא מתקבלת מאד. ואמנם יל"ע למה לא נתיר עפי"ז אוירון בגובה גבוה ומה שיעור יש לדעת כת"ר שאפשר להתיר בזה.

אם אמנם רצוני להיות בעל 'תשובה', מ"מ אין התשובות דחופות לי,

ואם טורח לכת"ר אעדיף להשאר בקושיא מאשר להטריח

תלמידו
נתן גוטסגנדה

מצו"ב מעטפה לתשובה

מוצאי צום הרביעי יהפך מהרה לששון ולשמחה

לכבוד הרה"ג ר' נתן שליט"א

א. יעוי' בראב"ד פכ"ה ה"ב שהבית טמא מפני שמאהיל על העמוד, ואם רק כנגד הטומאה טמא הרי אין הבית מאהיל עליו ואינו מאהיל רק על צדי העמוד [זולת לדע' מרכה"מ שם].

גם אם נימא דהראב"ד מיישב בדבריו דברי הגמ' בנזיר דאמר מר טו"ר בוקעת וכו', ואי נימא דרק כנגד הטומאה טמא למאי זה שייך להא דקבר אינו אלא דין אחר, (אולי כונת הגרי"ז שכנגד המת כן נעשה קבר), איך שלא יהי' נשאר הראיה הקודמת מדברי הראב"ד. ואמנם יש"כ ע"ד הגרי"ז והיה ראוי להביאו.

ב. מש"כ מדברי החזו"א שלא מגיע עד סוף העמוד. כונת הביה"ל להביא ראיה מלשון המהר"ם "שממלא כל תחת העמוד", ואילו החזו"א התייחס רק לעיקר הדין, וע"ז כתבנו שאולי גם את דברי המהר"ם אפשר לפרש כן בדוחק.

ג. מש"כ בענין אוירון, נכון שאיני יודע השיעור, ומ"מ אחר שהלשון

הוא עד ל״רקיע״, מסתברא דאוירון הוא בכלל זה. ועכ״פ יָרֵח לא, וכן לא לצד ב׳ של כדוה״א. ואנחנו לא נדע עד יבוא מורה ויורנו בב״א.

בברכה מרובה
יחיאל פישהוף

סימן ט

בענין אי חיבורין נעשין חרב כחלל (מכתב)

להרה"ג שליט"א

הנה כתר"ה תמה ע"ד החזו"א דאין חיבורין נעשין חרב"ח, מדברי התוס' שבת י"ז א' דנקטו דההיא דשפוד מיירי בחיבורים, והיינו דהשפוד היה תחוב מחוץ לאהל וטמא משום חיבורים, וע"כ דנעשה חרב"ח ע"י חיבורים. (ובאמת שכדברי החזו"א כתב גם הגר"מ אריק בטל תורה (הנדמ"ח בשו"ת אמר"י ח"ג), וכתב ע"ז "דהדבר פשוט ומוכח בכמה מקומות"), **והוא באמת קושיא אלימתא.**

והנה עתה כשלמדנו מחדש בעז"ה את התוס' שם נתעוררנו, ואולי יעלה בידינו לפרש.

הנה לכאו' יש להעיר דהתוס' בשבת שם לאחר כן הוכיחו מריש אהלות ד"חרב כחלל" נעשה ע"י אהל יעו"ש, והנה זה מוכח להפירוש במשנה דהשפוד היה בתוך האהל, ולכאורה זה סותר למש"כ לפני כן דמיירי משום חיבורין והשפוד היה תחוב מבחוץ, וכמו שהביא כת"ר מהמרכה"מ והקה"י.

אמנם הדבר פשוט דלק"מ, דבאמת גם אם מפרשים את המשנה שהשפוד תחוב בחוץ ומשום חיבורין, עדיין יש ראיה גם לגבי חרב כחלל, שהרי בודאי לא יתכן שהשפוד שמבחוץ יטמא יותר ממה שנטמא בפנים ע"י גוף האהל, ואם השפוד נעשה כחלל ע"כ שכל מה שבאהל נעשה כחלל, וז"פ.

אמנם באמת עדיין קשה טובא, שהרי מבואר בתוס' שם דאזלי בשיטת ר"ת דחרב כחלל הוא רק במתכות. והנה לדעת ר"ת כתב הר"ש[1] בפרק ז' מ"ב דמבואר דהנוגע בו (מבפנים) טמא טומאת ז' דזה לא יתכן אם כבר הוציאו את המת, שהרי האהל אינו ממתכת, ורק אם המת בתוכו טמא הנוגע ז' מדין חיבורין, ולפי"ז מבואר דע"כ לר"ת לא יתכן הדין דאין האהל מתחשב ובודאי הנוגע באהל מאחוריו אף כשהמת שם אינו טמא טומאת ז',

[1] נ"ב מאאמו"ר זצ"ל: ע"ע טומאת אהלים (עמ' ר"ה), והסכים עמי הרהמ"ח לפרש שמיירי בתחוב בפנים באופן שמרודד של"ה תחת אהל, ואמר שכ"ה בקה"י בסימן על חיבורים בסוגריים.

שהרי כן מפורש במשנה בפ״ז דהנוגע מאחוריו טמא טומאת ערב, ומוכח דדעת ר״ת דהא דשפוד מיירי בשפוד **התחוב מבפנים** ולא בשפוד התחוב מבחוץ. [נ״ב מאאמו״ר זצ״ל: צ״ב, דאף בתחוב בפנים משכח״ל בלא שהוי באהל המת, כמ״ש שם במשנה פ״ז דמיירי בנתהפך עש״ה].

ולפי״ז קשה טובא היאך התוס׳ בשבת, דקאי בשיטת ר״ת, הוכיחו דיש חיבורין ע״י אהל, והרי לפי ר״ת א״א להוכיח כן משפוד.

ועל כן נראה מתוך ההכרח, דפירוש כונת התוס׳ כדמוכח בריש אהלות, אינו ממש מהמשנה דשפוד עצמה, אלא הכונה דמהא מתניתין דשפוד ומתניתין דריש פ״ז ביחד מוכח כן, שהרי לפי ר״ת מוכח כן מהמשנה דריש פ״ז, דהרי מבואר שם להדיא דהנוגע בחיבורי אהל המת טמא ז׳, וכונת תוס׳ ריש אהלות עיקר כונתם לסוגיא דריש אהלות. והנה בענ״ד ידעתי שיש בזה דוחק, אך לא מן הנמנע שמרן החזו״א למד כן לכתחילה בתוס׳, וכמדומה שזה אמת (ואפשר גם דתיבת ריש היא הוספת המציינים, ובתוס׳ הי׳ כתוב באהלות), אחר שהכל מוכח וכמש״נ.

ולא אמנע מלהוסיף כאן, מה ששמעתי מהחברותא הרנב״ש שהקשה לפי כל הנ״ל על דברי המג״ש (בדף מ״ד) והמרכה״מ שרצו ליישב קו׳ התוס׳ שם על רש״י, דבאמת רש״י יסבור שאין חיבורין ע״י אהל, ומתני׳ דריש אהלות יפרשה בשפוד הנמצא בתוך האהל.

והדבר צע״ג שהרי רש״י ס״ל בפסחים י״ד ב׳ שבת ק״א ב׳ חולין ג׳ א׳ וע״א ב׳ דחרב כחלל הוא רק במתכת, וא״כ לפי כל המבואר לעיל הרי בהכרח יפרש דמתניתין דפ״ז מ״ב מיירי במת בתוכו, וא״כ מוכח מהמשנה דיש חיבורין ע״י אהל. ובהכרח דהתירוץ על רש״י כמש״כ המהרש״א דמיירי בסודר מפסיק.

בכבוד ויקר
יחיאל פישהוף

שִׁיעֻרִים

לִיקּוּטִים

השיעורים דלהלן, עיקרם ממקבץ רשימות אאמו"ר זצ"ל, מדברים שהיה מוסר בבית הכנסת **'ברכת התורה'** במודיעין עילית, ורשם לעצמו את תוכן הדברים, פעמים בארוכה ופעמים בקצרה, (לפעמים אף ציין שלא נמסר הכל). ובס"ד נערכו ובאו לפנינו ענינים אחדים מתוכם, מהם עם תוספת והרחבת דברים, משיעוריו לתלמידים, ועוד. ובתפילה שלא יארע תקלה ע"י, ושלא נכשל בדבר הלכה ובהבנת דברי אאמו"ר זצ"ל הכ"מ.

ברכות התורה

א) בברכות יא ע"ב א"ר הונא למקרא צריך לברך [ברכות התורה], ולמדרש א"צ לברך, ור"א אמר למקרא ולמדרש צריך לברך [ופירש"י הוא קרוב למקרא וכו'], למשנה א"צ לברך, ורבי יוחנן אמר אף למדרש נמי צריך לברך, [אבל לתלמוד א"צ לברך] ורבא אמר אף לתלמוד צריך לברך.

ויש להבין סברת המ"ד דמברכים רק על מקרא, והא בודאי דבכל לימוד מקיימים מצות תלמוד תורה.

ושמעתי לבאר בזה, עפ"י מ"ש הגרי"ז (בסוף הל' ברכות) בשם הגר"ח, דברכת התורה אינה על "מצות" תלמוד תורה, אלא דילפי' מהקרא דכי שם ד' אקרא ד"תורה" טעונה ברכה, [ועפי"ז ביאר הא דנשים מברכות ברכה"ת, אף להשיטות דבעלמא אינן מברכות על מצות עשה שהזמ"ג ע"ש]. ולפי"ז י"ל דאף דמצות ת"ת בודאי מקיימים בכל לימוד תורה, אך דין זה ד"תורה טעונה ברכה" ס"ל להך מ"ד דאי"ז אלא במקרא וכו'. (וכ"ה בעמק ברכה ברכה"ת א' ע"ש).

[והנה הריטב"א כתב למ"ד דמברכים על מקרא, דהוא עיקר התורה וכו', [וצ"ב כוונתו]. ומ"מ אי"ז סתירה להביאור הנ"ל, ומשום דהיינו דאף אם ברכת התורה אינה ברכת המצוות אלא דתורה טעונה ברכה, מ"מ למה לא יברכו אף על משנה וגמרא דאף אלו הוו תורה, וע"ז ביאר דרק על מקרא שהוא עיקר התורה מברכים ברכה"ת].

ב) ובעיקר דברי הגר"ח דברכת התורה אינה על המצוה, אמנם עי' בביאור הגר"א (סי' מז, ב), שהקשה ע"ד השו"ע דעל הרהור בד"ת א"צ לברך, וכתב הגר"א: אבל כ"ז צ"ע, דכאן מברך על המצוה, וכי ליכא מצוה בהרהור וכו'. ומבואר דנקט דברכת התורה היא ככל ברכת המצוות על מצות ת"ת.

ואולי מ"מ עדיין יש לקיים את הביאור הנ"ל בגמ', דלמ"ד דמברך רק על מקרא, ס"ל דהברכה על התורה וכד' הגר"ח, ומ"ש הגר"א דהברכה על מצות ת"ת זהו למאי דקיי"ל דמברך אף על גמרא, דאפשר דבזה גופא פליגי, דמאן

דס"ל דמברך אף על גמרא, טעמו משום דס"ל דהברכה על מצות ת"ת, ולכן הקשה הגר"א דלהלכה יברכו אף על הרהור.

ג) והנה גם לדברי הגר"ח עדיין יל"ע למה באמת לא יהיה חיוב ברכה גם על "מצות" ת"ת ככל המצוות, [ושוב יקשה דלמה לא יברכו אף על משנה וגמרא, עכ"פ משום ברכת המצוות]. ושו"ר מ"ש בספר פניני רבינו הגרי"ז (עמ' תקו) [ודבאמת גם להגר"ח ברכת אקב"ו הוי' ברכת המצוות] וע"ש באריכות.

ובאו"ז (ח"א סי' קמ) כתב שמצוה שחיובה תמידי אין בה ברכה, ומה שמברכים ברכות התורה כיון דלפעמים יוצא יד"ח בקריאת שמע שחרית וערבית. [א. ה. ומבו' דדעתו ג"כ דהוי' כברכת המצוות, ולכן הוצרך לחלק].

ואפשר דלדעת הגר"ח י"ל דבאמת מה"ט בתורה אין חיוב ברכת המצוות כבכל המצוות, כיון דחשיבא מצוה תדירית, וכל הברכה רק משום דתורה טעונה ברכה.

עוד י"ל דכיון דמה"ת אין חיוב לברך על כל המצוות, וברכת המצוות רק מדרבנן, והכא כדברי הגר"ח ברכת התורה אי"ז ברכת המצוות [דהא אין ברכת המצוות מה"ת], אלא הברכה על עצם התורה, שוב גם כשתקנו חז"ל ברכת המצוות, י"ל דעל תורה שכבר יש בה ברכה מה"ת, לא תקנו בה עוד ברכת המצוות. [ואף על תורה שאין בה ברכה"ת (כמשנה וגמרא לחד מ"ד), כבר לא תקנו ברכת המצוות].

עוד יש ליתן טעם עכ"פ למ"ד דברכה"ת מברכים רק על מקרא, מ"ט לא חייבו גם במשנה מדין ברכת המצוות - לפמ"ש המג"א (סי' נ סק"ב) דבמשנה כשלומד ואינו מבין אינו נחשב לימוד, [והיינו בתורה שבע"פ, עי' שו"ע הגר"ז הל' ת"ת סופ"ב], (ועי' בזה בהקדמת אשר לשלמה מועד), וא"כ אולי חיישינן שמא ילמד ולא יבין מה שלומד ולכן לא חייבו בהו ברכה. ודו"ק.

הנה דנו לענין עניית אמן ואיש"ר וכו' בשמע קדיש או ברכה כשסיים ברכות התורה לפני שאומר "יברכך" וכו'. ומשמיה דהגר"א

גנחובסקי זצ״ל מטו עצה לומר בלשון זו: ״אמן - יש ספק אם מותר לענות״. ונמצא דגם עונה אמן וגם מהני לת״ת, דאומר בזה דבר הלכה.

וע״ע בספר שיח הלכה (סי׳ מז, יז בהערה) בשם הגרא״י זלזניק זצ״ל דיאמר: ״וצריך לענות״ איש״ר, דזה נחשב כלימוד וע״ש. [וע״ע בפסקי תשובות (סי׳ מז, יא), דמהנכון שיכוין שהדין אומר שצריך לענות, ונמצא שבענייתו יש גם גדר של ת״ת. וצ״ב].

ואמנם יל״ע במכוין לקיים בעניית אמן תרתי, גם עניית אמן וגם מצות ת״ת, האם אפשר לצאת בזה גם מצות ת״ת, למאי דנודע קו׳ הרש״ש בהא דמבטלין ת״ת למקרא מגילה (מגילה ג ע״א), ומ״ט המגילה עצמה אינה נחשבת ל״תורה״. והחזו״א ביאר דכשמכוין למצות מגילה אין בזה מצות ת״ת, דהוא שם אחר, (עי׳ בארחות רבינו (ח״ג עמ׳ לה), וע״ש עוד לענין כמה מילי דל״ש ב׳ שמות למעשה א׳). וצ״ע בנ״ד האם ה״אמן״ יכול לעלות גם למצות ת״ת.

והנה בספר פשט ועיון (ברכות י׳ ע״ב) הביא בזה בשם הגרי״ז, דביאר הא דמגילה בנוסח אחר, דת״ת מקיימים מן החולין ולא ממצוות שמחוייב בהן ע״ש. [ולכאו׳ היינו כעין הא דדבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין]. ולפי״ז יל״ע הכא, דלולי עצה זו לא יוכל לענות האמן, אם נימא דלא נחשב כת״ת מדבר שבחובה, ועיין בזה.

◇

ובעיקר הדבר, הנה בשו״ע (סי׳ מז ס״ח) כ׳ לענין לצאת ברכה״ת בברכת אהבה רבה - דיש להסתפק אי סגי בקורא ק״ש סמוך לה, וכתב המשנ״ב (ס״ק יז) משום די״ל דק״ש הוי רק כדברי תפילה כיון שאינו אומר זה לשם לימוד, וע״ש עוד דהגר״א הכריע בפשיטות דל״מ, וכ״ד הרבה פו׳ ע״ש. והנה לכאו׳ הוא ראיה להנ״ל דגם במגילה אין מקיימים מצות ת״ת.

מיהו יש לדחות, דאף אי לעולם ק״ש הוי בכלל מצות ת״ת, מ״מ לענין ברכות התורה הא מצינו פלוגתא בגמ׳ (יא ע״ב, כנ״ל) על מה מברכים, ואיכא מ״ד רק על מקרא וכו׳, ואף דבודאי גם במשנה וכו׳ איכא מצות ת״ת, ומבואר דדין

ברכה״ת שאני, ואינו נקבע בכל ת״ת, וא״כ אף אי ק״ש הוי ת״ת, מ״מ י״ל דלא מהני׳ לענין ברכות התורה.

בגדרי מצות חינוך

א

קטן שאכל כדי שביעה וספק אם בירך ברהמ"ז

דנו פוסקי זמנינו בענין קטן שאכל כדי שביעה וספק לו אם בירך ברהמ"ז, דלכאו' כיון שחיוב קטן בברהמ"ז הוא רק מדרבנן, מספק לא יצטרך לחזור ולברך, דספק דרבנן לקולא, [וכמו גדול שאכל פחות מכדי שביעה דבספק אם בירך אינו חוזר ומברך, כיון דחיובו רק מדרבנן, משנה ברורה סי' קפד ס"ק טו]. ועיי' בקובץ שערי הוראה (ח"ב עמ' מה).

אמנם מהגרשז"א זצ"ל מובא שצריך לחזור ולברך (הליכות שלמה סוכות פ"ט הע' 62)[א], וכן מובא מהגרח"ק שליט"א (שערי הוראה שם עמ' קמב). וכן שמעתי בשם הגרב"צ פלמן (שליט"א) [זצ"ל] בשם הגרנ"ק (שליט"א) [זצ"ל] ועוד. והיינו כיון שכשיהא גדול הרי יהי' מחוייב לברך מספק, לכן אף עתה שהוא קטן הרי צריך לחנכו לכל מה שיהא מחוייב כשיהי' גדול.

ב

קטן בלולב שאול ביו"ט שני

והנה מצינו נידון כיו"ב בדברי הברכי יוסף (סי' תרנז, ב) בשם הבתי כהונה, שדן דאף אם לקטן צריך ליתן ביו"ט ראשון לולב "שלו" ולא שאול (וע"ע להלן), מ"מ ביו"ט שני י"ל דאפשר לתת לו שאול, שהרי יו"ט שני נידון כספיקא (עי' מנחות סח ע"ב), וספק דרבנן לקולא. והביאו בזה דבשו"ת משיב דבר (ח"א סי' מא) פליג, דכיון שכשיגדיל יהא חייב ביו"ט שני ליטול לולב שלו, אף קטן צריך שיהא שלו.

ג

חינוך לראיה בקטן חיגר שעתיד להתפשט

עוד יל"ע בזה מהא דחגיגה ו' ע"א, דשם בעי ר"ל לענין קטן שחייב בראיה מדרבנן, קטן חיגר [לבית שמאי] או סומא לכו"ע,

---

[א] [א. ה. וצריך לחלק ממ"ש בשש"כ (פנ"ח הע' פב) בשם הגרשז"א זצ"ל דאשה יכולה להוציא קטן בהבדלה, משום דאצלו הוי ספק דרבנן ע"ש].

ועתיד להתפשט ולהתפתח [לפני גדלותו. תוס׳] אם חייב בחינוך כיון דכשיגדיל יהא חייב [דהרי יבריא לפני גידולו], ומסיק אביי כל היכא דגדול פטור מה״ת קטן פטור מדרבנן. ע״כ[ב].

[ב] א. ה. והיינו דלכאו׳ זהו הנידון הנ״ל, האם כשחייבו קטן בחינוך לא חייבוהו אלא כפי גדרי המצוה כעת, וכיון שכעת הוא חיגר או סומא דפטור מראיה, אף הוא פטור, או דכל דלכשיגדיל יהא חייב חייבוהו לקיים כעת, וכיון דכשיגדיל יהא בריא אף עתה חייב. וא״כ אזי להצד דבכה״ג חייב כיון שכשיגדיל יהא חייב, [אף שכעת לפי גדרי המצוה הוא פטור], לכאו׳ בנידון הנ״ל בקטן שספק לו אם בירך, יתחייב, אף שלפי חיובו כעת הוי ספק דרבנן, כיון שסו״ס כשיגדיל יתחייב. (ועי׳ בשערי הוראה שם). ואמנם להמסקנא התם דאף שכשיגדיל יהא חייב מ״מ כיון שכעת הוא חיגר אינו חייב, א״כ י״ל שהו״ה כאן, אף דכשיגדיל יתחייב בכה״ג מספק, מ״מ עתה פטור. [אמנם אפשר דיש לחלק, דבחיגר הא כשיגדל אם יהא במצב זה יפטר, ולא חייבו קטן במה שגדול כה״ג פטור, אבל בספק אם בירך ברהמ״ז הרי כשיגדל ויהא לו ספק כזה יהא חייב לברך, וי״ל שחייב אף עתה. - ואמנם לו יצוייר אם כשיגדל יהא לו ספק בדרבנן, לא יתחייב, אך עכ״פ במעשה זה שאכל כדי שביעה וספק לו אם בירך, דכשיגדל יהא חייב, י״ל דאף עתה יתחייב].

ד

קטן לצאת בברהמ״ז ע״י אשה וקטן

עוד שמעתי מהגר״צ פרידמן שליט״א (ביהמ״ד יוצאי פוניבז׳ צעירים סיון תשמ״ט) שהביא בענין זה מדברי הזכרון שמואל (סי׳ כ סוף סק״א), דנראה דאם אשה אינה חייבת בברהמ״ז אלא מדרבנן, אינה מוציאה קטן, אף שגם הוא חיובו מדרבנן, כיון דכשיגדיל אינה מוציאה אותו, אף כעת לא תוציאנו. ולכאו׳ תלי׳ ג״כ בהנידון הנ״ל[ג].

[ג] [א. ה. ואמנם יל״ע לפי״ז איך קטן מוציא קטן, (עי׳ כף החיים סי׳ קפו, יא), והא לכשיגדיל קטן לא יוציאנו. [ואין לומר כי כשיגדיל אף הקטן המוציאו יהא גדול, דא״כ קטן לא יוכל להוציא קטן הגדול ממנו, שהרי כשיגדיל יהא המוציאו עדיין קטן]. וי״ל שכיון שגדר חינוך שחייבו קטן כגדול, אף לענין הקטן המוציא לא שייך להחמיר שלא יוכל להוציא קטן - וכמו שהקטן מוציא את עצמו].

ה

קטן ביו"ט ראשון בלולב שאול

והנה יש להעיר בזה ממחלוקת האחרונים (המובא במשנה ברורה סי' תרנח, כח) האם קטן ביו"ט ראשון צריך דוקא לולב ש"לכם", [דדין חינוך הוא בד' מינים כשרים כמו בגדול, עי' ביה"ל סי' תרנז], או דמהני אף בשאול, דהא גם בזה מתחנך הבן למצוות (ל' המשנ"ב שם), [ודמצות חינוך רק על עצם המצוה ולא על פרטי המצוה, ל' השעה"צ שם ס"ק לו].

ולכאו' יש לתלות בזה הנידון הנ"ל, דלהשיטה שיוצא בשאול חזינן שבחינוך א"צ שיהא כפי שיתחייב כשיגדיל, וי"ל שאף בספק דברהמ"ז לא יצטרך לחזור. ולהשיטה שאינו יוצא בשאול, כי צריך לחנכו כמו לכשיגדיל, א"כ גם בספק דברהמ"ז יתחייב כמו לכשיגדיל. וכן יש לתלות הנידון הנ"ל לצאת בברהמ"ז ע"י אשה.

והגר"צ פרידמן שליט"א אמר לי דיש לחלק, דהא בגוף החפצא לכו"ע בעי' לולב כשר, וא"כ אפשר דהכא דמי לגוף החפצא. ע"כ.

[**א. ה.** ומאידך יש לדון, דאף להשיטה שאינו יוצא בשאול, אי"ז משום שכשיגדיל לא יצא, אלא כי זהו מדיני המצוה, ודאף בקטן חייבו פרטי המצוות כבגדול, [ואף דמ"מ בשאר ימים שהחיוב מדרבנן יוצאים בשאול, ועי' חכמת שלמה סי' תרנח, ו], אבל בספק בירך ברהמ"ז, כיון דסו"ס חיובו כעת רק מדרבנן, י"ל דמספק לא יצטרך לחזור, ודו"ק].

בעניני "לא תתגודדו" ושינוי ממנהג המקום

בנידון שינוי ממנהגי ונוסח המקום, בנוסח ספרד-אשכנז, ובנפילת אפים בב' וה' לפני "והוא רחום", ונפילת אפים בביכנ"ס ספרדי שנוהגים שרק יושבים בלא נפילת אפים, וישיבה בקדיש וברכו במקום שנהגו לעמוד. יש לברר בזה תרתי, א' "לא תתגודדו", ב' מדינא דאל ישנה ממנהג המקום (סי' תסח).

א) במשנה (סוכה לז ע"ב) והיכן היו מנענעין וכו' דברי בית הלל, וב"ש אומרים וכו', א"ר עקיבא צופה הייתי ברבן גמליאל ורבי יהושע, שכל העם היו מנענעין את לולביהן והם לא נענעו אלא באנא ה' הושיעה נא.

וכתב הכפות תמרים דהיינו דנענעו כב"ה [ולא כפי' הרע"ב ע"ש, ובתוי"ט], ור"ע הוצרך להביא עדות מר"ג ור"י דלא תימא דנעביד כבית שמאי (שם) משום שנתפשט המנהג כמותם, דהא כל העם נענעו וכו', "דאי"ז חשוב מנהג, כיון דגדולי הדור ר"ג ור"י לא נענעו" וכו'.

ונמצא מבואר דבכה"ג גם אי"ז מנהג המקום המחייב. [ובהליכות שלמה (סוכה פרק י"א הע' 80) מובא בשם הגרשז"א זצ"ל ביאור לשון "צופה" הייתי, דלא הבחינו בכך אלא ר"ע ע"ש, ודו"ק].

[**ובעיקר** מה דנהגו העם כב"ש, העירו לבאר דשאני מהא דברכות יא ע"א, כיון דאינו אלא מנהג, עי' להלן. [ועי' בתורע"ק ברכות פ"א אות י']. ובהא דלא ביטלו את מנהגם, הביאו בזה מהמשכנות יעקב (או"ח סי' עו) דמכאן מוכח שלא היתה דעת חכמים נוחה לשנות מנהגים קבועים לרבים. וע"ע בדברי המהרי"ל (סדר יוהכ"פ) ובב"ח רס"י סח].

ב) והנה הא דליכא התם משום "לא תתגודדו" - הובא בזה משו"ת שערי דעה (דפו"ח סי' רכב) דדבר שאינו מעכב מן הדין אין בו משום לא תתגודדו. וע"ע כמו"כ בערוך השולחן (סי' תרנא סכ"ב) דכיון דאי"ז חוב גמור אין בזה "לא תתגודדו", והובא בשלמי תודה (סוכות עמ' תשלב), [וע"ע בס' ארבעת המינים השלם עמ' תנב]. [וע"ע בס' חשוקי חמד (סוכה שם) מפלוגתת הראשונים בגדר הנענועים דהלל אם הוי חיוב או רק מנהג].

וע"ש בשלמי תודה דלהכפו"ת הנ"ל הטעם התם דהוי מנהג טעות, וא"כ אין לה"ר מזה.

ג] ובדעת תורה להמהרש"ם (או"ח סי' תצג) הביא ראיה מהא דר"ג ור"י הנ"ל, לנידון המג"א (או"ח שם) והפו' אי להלכה קיי"ל דבמנהג ליכא משום "לא תתגודדו" (עי' יבמות יג ע"ב), (וע"ש הדיעות והאופנים בזה), ומהכא מוכח דבמנהג ליכא לא תתגודדו ע"ש. [וע"ש עוד בשם המעיל צדקה במחמיר לעצמו בדרך חומרא בלבד ע"ש]. [וע"ע להלכה בשו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' נז, ד].

ד] והנה כתב הרמ"א (סי' סח) על מי שלומד בשעת אמירת הפיוטים, דמתוך כך ההמון ילמדו ממנו ויבואו לדברים בטלים ע"ש, ומבואר דאי משום לא תתגודדו ליכא בזה. [וצ"ע מצד שינוי ממנהג המקום].

ומאידך הרי מצינו בפו' שדנו בכמה מנהגים בדין "לא תתגודדו", כברמ"א שם (סי' תצג) לענין מנהגי האבילות בימי הספירה, [וע"ש במג"א הנ"ל], ועוד במשנה ברורה (סי' לא סק"ח) לענין הנחת תפילין בחוה"מ.

ועיי' באגרות משה (ח"ו או"ח ד' סי' לד) דמנהג שיש בו קצת איסור שייך "לא תתגודדו". ולפי"ד את"ש, דבנענועים הנ"ל שפיר לא שייך לא תתגודדו, אבל במנהגים הנ"ל הוו ענין איסור [וע"ש במג"א ובמחצה"ש], וכן במשנ"ב (סי' קלא סק"ו) דאיכא לא תתגודדו לענין נפילת אפים על צד ימין או שמאל, דהנידון מצד כבוד התפילין. [וע"ש בדרכי משה טעם נוסף עפ"י קבלה, והובא בתשוה"נ ח"ב סי' פ].

ה] והנה האחרונים עמדו לבאר הא דמובא בשו"ת חת"ם סופר (ח"א סי' טו) על רבותיו הגר"נ אדלר זצ"ל שעבר לפני התיבה והתפלל בנוסח ספרד, וכן בעל ההפלאה זצ"ל התפלל נוסח ספרד, ואף שהציבור שבביהכנ"ס התפללו אשכנז ע"ש.

ובספר שערי זבולון (עניני ש"ץ שער ג פ"ו ט') כתב בתו"ד דאולי י"ל עוד, דמאחר שהיו אנשים מיוחדים בעלי שם, אין הם מתערבים עם הקהל והם עומדים בפ"ע, ולגביהם נחשבים כב' בתי דינין בעיר א' דלית ביה משום לא תתגודדו וע"ש. והנה לפי"ז א"כ גם אין הכרח להראי' הנ"ל מהא דר"ג ור"י, די"ל דמה"ט ל"ש אצלם לא תתגודדו, ודו"ק. [וע"ע בס' ציצית כהלכתה (סי"ח ס"א

הע׳ 11) בענין לא תתגודדו במצויין שבקהל ע״ש].

ו] ובעיקר ״לא תתגודדו״ בשינוי נוסח התפילות, הנה כ״ה דעת הפאת השולחן (סי׳ ג), ובמשיב דבר להנצי״ב (ח״א סי׳ יז) חולק דליכא [בתפילה בלחש בנוסח שונה] משום ״לא תתגודדו״, להרמב״ם משום שאין כאן מחלוקת, ולהרא״ש משום דאינו אלא מנהג וע״ש. (עי׳ טל אמרתי עמ׳ כה).

[**וע״ע** בשערי זבולון (בסוהס״י) בשם שלמת חיים, ד״נוטה״ לומר דבשינוי דנוסח אשכנז וספרד ליכא לא תתגודדו, ודדוקא ב״מעשה״ שייך לא תתגודדו וע״ש].

ואמנם אף אי בשינויי נוסח וכדו׳, ליכא בזה ג״כ משום לא תתגודדו, מ״מ אכתי צ״ע מצד שינוי ממנהג המקום, [ע״ש במשיב דבר].

ז] ובתשובות והנהגות (ח״א סי׳ מד) כתב, שבזמנינו אחרי החורבן הנורא (השואה) הסכימו כולם שעל כל או״א לנהוג כמנהג אבותיו או רבותיו ע״ש [גם לענין ל״ת], ובחלק ב (סי׳ פ׳) הוסיף שגם בביכנ״ס שהוכרע הנוסח עפ״י הרוב, אין מתנגדים שכל או״א יתפלל לעצמו כמנהג אבותיו. [ויש להוסיף דאכן חזי׳ דאף בבתי כנסת דנוסח אשכנז מצוי סידורים בנוסח ספרד]. ויש מקומות שגם לא מקפידים על הש״ץ שיתפלל בנוסח שלו ע״ש. [וע״ש דלענין איזה צד נפי״א כן יש לא תתגודדו, ע״ש הטעם].

ובס׳ אשי ישראל (פכ״ה ס״ה) כ׳ עוד לענין שינוי בנפילת אפים בבו״ה - לאומרו קודם או אחרי ״והוא רחום״ - דאין חייב לנהוג כמותם. ובהע׳ (אות כא) כתב בשם הגרשז״א זצ״ל כעין הנ״ל, [דכיון שכיום בכל מקום יש שנוהגים כך ויש שנוהגים אחרת, אין חשש של לא תתגודדו], אא״כ כולם נוהגים באופן מסויים ומינכר, [וע״ש עוד]. (ועיי׳ בהליכו״ש דלהלן).

[**ועוד** העירו לדון לענין שינוי ממנהג ״המקום״ - היכא דהציבור אין מקפידין עליו, וכבעובדא דהגרנ״א וההפלאה זצ״ל, (וע״ש בשערי זבולון). ועיי׳ בהמובא בפסקי תשובות (סי׳ סח, ד הע׳ 30). וע״ע להלן שם (הע׳ 32) אם ידוע שבעלי המקום אין מקפידים].

◇

ואכתי צ״ע במנינים שנתייסדו לקהלות שונות, כגון אשכנזי המתפלל בביהכנ״ס ספרדי [ולהיפך], [וראיתי מקומות שהיו מהקהל

שהקפידו על שינוי בזה]. וכן המתפלל במנין "יוצאי אשכנז" וכיו"ב.

ח] ובאגרות משה (שם או"ח ח"ד סי' לד) כתב לענין שינויי נוסח התפילה, דאף דאולי איסור לא תתגודדו ליכא, משום שליכא חילוקים בעיקר נוסח הברכות והתפילות, מ"מ איסור דאל ישנה ממנהג המקום בודאי איכא. [וכ"כ לענין וידוי קודם נפילת אפים - בדמינכר ע"ש], [ואף יש לכפות ע"ז בהתראה לסלקו וכו' ע"ש].

וע"ע בהליכות שלמה (פ"ה הע' לח) דאשכנזי המתפלל בביהכ"נ של ספרדים, לא יפול על פניו, אלא ישב כמנהג הציבור, [וכן אין לשנות בענין נפילת אפים בב' וה' ע"ש. ועי' במ"ש לעיל].

[ומ"מ בתפילה בלחש בכל גווני אין חשש בשינוי מנוסח המקום, עי' באגרו"מ (לעיל שם סי' לג), [והא דאין מתחייב למנהג המקום, דאחרי עקירת הקהלות ונתקבצו יחידים מכל קהל למקום א', ל"ש שישתנה דינו למנהג המקום ע"ש]. וכ"ה בהליכות שלמה (תפילה פ"ה סכ"ג). ואמנם אי משום לא תתגודדו, זהו היה שייך אף בצינעא וכנ"ל, ואכהמ"ל].

ט] והנה בכ"ז יש לדון גם לענין ישיבה בקדיש וברכו, בביהכ"נ שנוהגים בעמידה. ואמנם שם אי"ז "מנהג", אלא דלדעת הרמ"א (סי' נו ס"א) עפ"י הירושלמי יש לעמוד, ודעת האריז"ל דנכנס שיבוש בירושלמי. [וכבר העירו דמ"ש המשנ"ב בהל' קראה"ת (סי' קמו ס"ק יח) דבעניית הברכו יש לעמוד, זהו רק להרמ"א, אבל לפי"מ דהמשנ"ב (סי' נו סק"ח) - לענין קדיש - הביא גם את ד' האריז"ל, א"כ הו"ה בברכו].

◇

[ועוד בענינים אלו ע"ש בשערי זבולון (עניני ש"ץ), ועי' ברכת אברהם (פסחים נא), וע"ע פרטים בס' ציצית כהלכתה (עמ' שסא), ובספר 'טל אמרתי' תורת מנהגי איסור באורך].

בירך בופה״ע על ענבים, וחזר וסחטם ועשה מהם יין

נשאלתי במי שבירך בופה״ע על ענבים, ואח״כ החליט לסוחטם ולעשות מהם מיץ ענבים. האם חייב לברך שוב בופה״ג, כברכת היין, או דהכא כבר נפטר כשבירך על ענבים אלו בופה״ע בעודם פרי?

והנה ראיתי בספר פסקי תשובות (סי׳ רב, כד בהערה) שכ׳ באוכל פרי וזב משקה מהפרי, דאם המשקה בכמות מכובדת הראויה להרוות הצמאון ולהחשב כשתיית משקה, אי״ז טפל, ומברך עליו שהכל, ובפרט אם מפריד המשקה ונותנה בכוס וגומע כדרך השותים ע״ש. והנה לפי״ז לכאו׳ הו״ה בנ״ד אף שכבר בירך בפה״ע, יתחייב לחזור לברך בופה״ג.

וע״ע בקונ׳ בארה של מרים מחתני הגר״פ שוב שליט״א (ח״א עמ׳ לא) שנקט בנ״ד דמסתברא דכיון דנעשה דבר חשוב - יין - צריך לברך, [ומאידך בבירך על פרי וחזר וריסקו, דנחית לשהכל, נסתפק בזה ע״ש].

אמנם מסברא לכאו׳ נראה לפטור, דהא יסוד ברכת הנהנין מבו׳ בגמ׳ (ברכות לה ע״א) רבי לוי רמי, כתיב ״לד׳ הארץ ומלואה״ וכתיב ״השמים שמים לד׳ והארץ נתן לבני אדם״, לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. והנה א״כ אחרי שכבר בירך מתחילה והודה בזה להקב״ה על המתנה שקיבל - ״והארץ נתן לבני אדם״, א״צ לחזור ולהודות שוב כשחזר ועשה מהם יין. ודו״ק[א].

[ושו״ר בספר שערי זבולון (או״ח ח״א סוס״י סב) שדן כעין נידון דידן, אלא שדן רק בגוונא דבירך על ענבים בסתמא, וחלק מהענבים נפטרו רק מדין ״גרירה״, ומהם סחט ליין, דכיון דעתה הם יין י״ל דלא נפטרו, ונשאר בצ״ע. ומשמע דבגוונא שבירך בהדיא על ענבים אלו וחזר וסחטן, א״צ לחזור ולברך].

ועוד דנראה בזה, דהנה המשנ״ב (סי׳ רח סק״ע) הביא די״א דאם בירך על יין בופה״ע יצא בדיעבד, [וכ״כ להלכה דספק ברכות להקל]. **וא״כ**

[א] [א. ה. ויש לחלק מדיני הפסד הברכה ע״י היסה״ד ושינוי מקום, ודו״ק].

אזי יש לדון עוד דמה״ט בנ״ד לא יצטרך לברך בופה״ג, כיון דסו״ס בירך ברכת בופה״ע דראויה לפטור - בדיעבד - גם יין[ב]. משא״כ בגוונא דבס׳ פס״ת הנ״ל דמיירי במשקה הזב מפרי דברכתו שהכל, ובזה לאו פשיטא הוא אם נפטרים אף בדיעבד בברכת הפרי (עי׳ שעה״צ סי׳ רב ס״ק נד). [וכן ציין שם דבמשקה הזב באכילת פירות הדר כה״ג, אפשר דנפטרין בברכת הפרי, כדלעיל שם הע׳ 129].

[**א. ה.** וע״ע בנידון הגרעק״א (עה״ג סי׳ קסח מג״א ס״ק יד) בבירך מזונות ואכל כזית פת הבב״כ ונמלך לאכול שיעור קביעו״ס דעתה הוי׳ פת, וע״ע בגוונא איפכא באגרו״מ (ח״ב סי׳ נד). ודו״ק].

◇

והנה הגרעק״א בגהש״ס (ברכות יב ע״א) כתב לתמוה ע״ד התוס׳ שם והפו׳ דס״ל דאם בירך על יין ברכת בופה״ע לא יצא, וז״ל: ותמוה לי דהא יין שם פרי עליו, דהא מברכים בופה״ג, וא״כ שפיר מברך בופה״ע וכו׳, [ושוב הביא מהגינת ורדים דיצא ע״ש, ובמשנ״ב הנ״ל].

ואמנם הנה דעת רש״י לקמן לה ע״ב (ד״ה זית איקרי), דהכוונה בברכת בופה״ג היא על העץ, דהגפן היא העץ והענבים הם פרי הגפן, [והיינו דביין דאישתני לעילויא, אזי מברכים אז ברכה מיוחדת על הענבים], וא״כ לדעתו ליכא הוכחה מברכת בופה״ג דהיין איקרי פרי. אמנם דעת הרא״ש (שם סוס״י ג) - בשם הרא״ם - דהיין עצמו הוא פרי הגפן ע״ש[ג], ולפי״ד את״ש דברי הגרעק״א הנ״ל דיין שם פרי עליו, מהא דמברכים בורא פה״ג[ד].

[ב] [א. ה. וי״ל דהכא דהוי ממש אותו הפרי, עדיפא מגווני דסי׳ רו ס״ב].

[ג] ומה שהרא״ם לא הביא לזה ראיה מב״ק נד ע״ב ״פרי מפרי״ - דיין איקרי פרי הענבים, דבברכות י״ל דאזלי׳ בתר לשון התורה דוקא, עי׳ ברש״ש מ׳ ע״א (ד״ה לא נצרכה) ובשם הצל״ח.

[עוד נ״ב להעיר מדעת הרא״ם ע״ד החזו״א (קו״א א, כז) שכ׳ ״שאינו מודה לד׳ על החתיכה שהוא אוכל אלא על המין״, וכו׳ ע״ש].

[ד] במקו״א נ״ב דאדרבה, להרא״ש י״ל דלא יצא על היין בבופה״ע, כיון דהתקנה לברך על היין, ובבופה״ע הברכה על הענבים.

ומ"מ גם לפירש"י שייכא הוכחת הגרעק"א לענין ברכת בופה"ע, כיון דאכתי הא חזי' דמברך על יין ברכת "פרי" [והיינו על הענבים], וא"כ הו"ה דבדיעבד יצא אף בלא בירך ברכת הפרי המיוחדת ומבוררת ליין [-והיינו ג"כ על הענבים] אלא בירך רק בופה"ע, [ודלא גרע משהכל]. אך מ"מ לשון הגרע"א "דהא יין שם פרי עליו" את"ש לפי' הרא"ש, ודו"ק.

והנה לדעת רש"י מסתבר טפי כנ"ל בנידון דידן, דהא גם כשמברך על יין בופה"ג הרי קאי "פרי" על הענבים [אלא דביין תקנו נוסח מיוחד ומבורר מברכת בופה"ע], וא"כ הכא דכבר בירך על הענבים, מה שייך להצריך לחזור ולברך עליהם שוב.

בנוסח 'מי שברך' לאיש ולאשה

הנה בנוסח 'מי שברך' לחולה, אומרים "לרמ"ח אבריו" וכו'. והיינו כמבואר במשנה (אהלות פ"א מ"ח) רמ"ח אברים באדם וכו'.

והנה י"א שבזמנינו אין רואים רמ"ח אברים בגוף האדם, ובספר אורח דוד (עמ' עג) מובא בשם הגר"ד בהר"ן זצ"ל שאמר, שכשאומרים 'מי שברך' לחולה אין לומר רמ"ח אברים ושס"ה גידים, דאע"פ שבמשנה (שם) מובא מנין איברים וגידים הללו, עתה כיון ש"נשתנו הטבעים" ונשתנו מנין האברים והגידים, ע"כ יאמר "בכל" איבריו "ובכל" גידיו. ע"כ.

והנה באנצ"ת (ערך אברים) הובא מא' מחכמי המדע שבירר דמנין רמ"ח אברים כ"ה גם בזמנינו אלא שזהו רק עד גיל ט"ז - י"ז, [ואח"כ מתקשים הסחוסים ומתחברים זע"ז ועי"ז פוחתים ממנין רמ"ח] ע"ש. ולפי"ז הרי יש לפרש את מנין חז"ל גם בזמנינו, וא"צ לומר דנשתנו הטבעים, וגם בזמנינו שפיר י"ל 'רמ"ח אבריו'.

ואמנם בס' בדרך עץ החיים (ח"ב עמ' 434) מובא שהגרא"ז מלצר זצ"ל מאוד הצטער והתרעם על כך שהובא מחכמי הרפואה לדון או לסייע לדברי חז"ל וכו', ע"ש מכתבו.

[ואכן בדפו"ח השמיטו כ"ז, והכניסו תחת זה שמנין רמ"ח אברים מוסכם ומקובל לחכמים בכל מקום בתלמוד ובמדרשים ע"ש].

ואמנם לדעת הגר"ד בהר"ן הנ"ל אינו סתירה ח"ו לדברי חז"ל, אלא שענין זה נכלל בשאר הנושאים שמצינו בפוסקים שאמרו שבזמנינו נשתנו בהם הטבעים מזמן חז"ל[א].

[א] ומענין לענין - ראה במכתב הנדפס בספר "אביר הרועים" (על בעל ה'אבני נזר' זצוק"ל), כי בעיר ברלין היו תמיד ויכוחים בין חכמי אומות העולם לחכמי גדולי ישראל, על מה שאמרו חז"ל שיש לאדם רמ"ח אברים ושס"ה גידים, כי הם בדקו זאת פעמים רבות על גופות מתים, ולא מצאו בדיוק שס"ה גידים. ופעם בדקו שוב ב' מתים ובכ"א מהם נחסר גיד אחד, ובאותה העת נזדמן לשם הגר"א בגלותו, ובקשוהו חכמי ישראל לצאת מהסתרתו כדי שיתקדש שם שמים בהראותו לעין כל שדברי חז"ל אמת וצדק, והגר"א נענה לבקשתם, ושלח לומר מדעתו מה הם הגידים החסרים, ואכן נמצא כדבריו,

נשתנו הטבעים

ובעיקר הענין שיש דברים ש"בזמנינו נשתנו הטבעים" מזמן חז"ל, מצינו כן בפו' בכ"מ, ועי' בכלכלת שבת לה"תפארת ישראל" (במלאכת זורע) מ"מ בזה מדברי הפו' בכ"מ.

[**ואמנם** מאידך ראה בהמובא בהליכות שלמה (פסח פ"ז הע' ט) בשם הגרשז"א זצ"ל, דאף שלדעת חכמי הטבע שיעור חימוץ בזמנינו נשתנה מדורות קודמים, והוא ארוך כהיום יותר מח"י דקות, פשוט שאין לדברים אלו משקל כלל לענין הלכה ואין לנטות ח"ו כלשהו מהמבואר בשו"ע ובפו' וכו'].

והנה התפארת ישראל (שם) כתב על הא דאי' (סי' שלו ס"ג) דמותר להטיל מ"ר ע"ג עשבים, כיון שאינם מצמיחים, דחכמי אקאנאמיא אמרו שמ"ר הם טובים מאד לזבל הקרקע, [ולפי"ז אסור להטיל מ"ר משום חורש], וצ"ל שנשתנה הטבע ע"ש.

וביאר כי הא' היה רודף אחר תאוה והשני אחר הכבוד, וכיון ששס"ה גידים הם כנגד שס"ה לא תעשה, נפגמו אותם הגידים לגמרי עד שלא היה אפשר למוצאם כלל בבדיקתם. [ובעל ה"אבני נזר" זצ"ל הפליג בכך מאוד על ידיעת חכמת התורה של הגר"א].

והו"ד בבה"ל (שם ד"ה או) ותמה ע"ז משבת פא ע"ב דמוכח שלא כדבריו ע"ש. ובס' משאת שבת (על 'זכרו תורת משה') תמה על הקושי', דהא התפאר"י מודה דבזמן הגמרא היה מותר, אבל עתה אסור משום דנשתנו הטבעים, [וע"ש עוד ובביאור דעת המתירים].

מנין אברים באשה

והנה בבכורות (מה ע"א) מבואר דאשה יתרה על איש באברים, י"א דמנינן ד' וי"א ה', (וע"ע דעת הרמב"ם פ"ב מטומאת מת ה"ז). ובספר טעם ודעת (טו"מ שם) הביא דבשו"ת האלף לך שלמה (ח"א סק"כ) נתקשה על המנהג דאומרים במי שברך וכו' רמ"ח אבריה ושס"ה גידיה, דלכאורה אין לומר כן לנשים אלא רנ"ב, וע"ש. [ושמענו דכן יש קהילות בני ספרד דנהגו לומר רנ"ב].

והביא דהתוס' בסוטה (כז ע"ב ד"ה כשם) כתבו בשם הירושלמי, המאררים, אמר רבי תנחומא מנין המאררים נגד רמ"ח אברים שיש בה ונגד רמ"ח אברים שיש בו וכו', עכ"ל. ובהגהות בן אריה הק' על דברי התוס' מהגמ' בבכורות הנ"ל, דבאשה יש יותר, וכתב בזה"ל:

ואולי משום דלא מטמאים באהל כדאיתא שם לא חשיב להו, עכ"ל. וע"ש דעפי"ז דחזינן מדברי התוס' דהגם דלאשה איכא אברים טפי מאיש, מ"מ עיקר אברי' הוו הרמ"ח, יתיישב דלכן כשמבקשים לרפואתה סגי בזה וכמו דבאיש גופא הגם דכשמתפללים על רפואתו גם על אברים כאלו דאינם ממניין הרמ"ח כגון שיניים וכדו', מ"מ מזכירים רמ"ח אבריו, וצריך לומר דהביאור הוא דמתפללים על רפואה וחיזוק כלל אבריו וממילא יתפשט הבריאות על שאר האברים הטפלים, וא"כ גם הו"ה באשה סגי בזה דמזכירין רמ"ח אברי' ולא בעינן דווקא לומר "כל אבריה". [וכן נפ"מ מזה כשאומרים מי שברך אחד לאנשים ולנשים יחד].

[**וע"ע** במ"ש באורח דוד בהע', בשם שו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' רנא). ועי' פסקי תשובות סי' סא, ג].

מתעסק - בהשקאה בשבת

עובדא הוה במודעה שנתפרסמה בעיתון, וזה לשונה: "אני רוצה להביא לידיעת הציבור, שהניקוז של מתקן המים ב"גן העיר" בשכונת - - - זורם לקרקע. לכן כל מי שמשתמש בזה בשבת ויום טוב, עובר על איסור השקאת אדמה וצמחים בשבת. ונא להזהיר את הקטנים שנמצאים לבד בגן העיר", ע"כ. ואמנם שמעתי שנשאל על זה מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ואמר שלא היה צריך לעורר. אלא שלא ידע השליח לבאר האם טעמו היה משום "מתעסק" ב"גרמא" וכדלהלן, או מטעם אחר, וכפי שיתבאר.

והנה יש לברר: **א'** עצם הענין כשאינו יודע שהמים משקים - והרי זה "מתעסק" - האם הדבר אסור? **ב'** האם צריך להפריש מכך אחרים שאינם יודעים? **ג'** האם צריך להזהיר על כך קטנים?

א

"מתעסק" בשבת

הנה נודעה דעת הגרעק"א (שו"ת סי' ח) דגם ב"מתעסק" איכא איסור דאורייתא, ד"מתעסק" הוי רק פטור מקרבן אבל איסור דאורייתא איכא [ולא כדעת ה'מקור חיים' בזה], מלבד בגוונא דמתעסק דגם לא הוי "מלאכת מחשבת", דבזה אף ליכא איסור דאורייתא. ומ"מ מבואר בדבריו דגם בזה איסור דרבנן איכא ע"ש. וא"כ אזי כמו"כ בעובדא הנ"ל.

ובעיקר דברי הגרעק"א העירו עוד, דגם מעיקר דינא דחייב למשמש בגדיו ערב שבת עם חשכה, מ' דגם במתעסק איכא איסורא, ועיין, [עי' קיצור הלכות שבת סי' ה הע' 19].

ולכאו' יש להביא עוד מהא דיורה דעה (סי' שעב ס"א) שצריך להקיץ כהן ישן בנמצא מת באוהל[א], ומבואר דאיכא איסור אף בכה"ג ע"ש, (ובעיקר גדר חיוב ישן במצוות, עי' סוכת רחל עמ' עא). ואמנם ע"ש בהגרעק"א בשם המקו"ח דבמקום

[א] [ואולי התם דוקא מצווין עליו משום "וקדשתו", (עי' א"ת ע' טומאת כהנים הע' 40). [אמנם עי' במקור הדברים בשו"ת מהרי"ל סי' סה]. [ועוד צ"ת בענין לאפרושי מאיסורא במקום אונס ע"ש, ועי' ברכת אברהם ב"ב יג ע"א].

שאין האיסור ב"מעשה" אסור גם במתעסק. [ושו"ר בס' תורת היולדת (פכ"ב סוף הע' א) בשם הגרח"פ שיינברג זצ"ל].

ואמנם מאידך העירו בזה מדברי הרמב"ם והכסף משנה (פ"א מאיסו"ב הי"ב) דמשמע לכאו' דבעלמא ב"מתעסק" ליכא איסור דאורייתא [מלבד במתעסק בעריות], וגם משמע לכאו' דליכא אפילו איסור דרבנן - ועכ"פ במתעסק באיסורי דרבנן מלבד במתעסק בשניות דעריות ע"ש, ועי' בקובץ שיעורים ח"ב (סי' מה אות יח), [וע"ע בקובץ שיעורים סוף פסחים (אות רטו)]. ועי' באור שמח (פ"א מגירושין הי"ז), ובצמח דוד על שו"ת הגרע"א שם. [וצ"ע מד' הכסף משנה פ"א משבת ה"ד - מובא בארחות שבת פ"ל הע' לה]. וראה מ"ש בזה בהערות הגריש"א זצ"ל (כריתות יט ע"ב).

◇

[**וע"ע** בשו"ת 'תורה לשמה' לבעל הבן איש חי (סי' פד). ועוד י"ל בענין זה בהעובדא מהגר"ח מבריסק בספר אסופת הגר"ח הלוי (עמ' נב). עוד דנו בזה לענין פתיחת מקרר ע"י מי שאינו יודע שלא כיבו את הנורה מע"ש, ועי' מנחת שלמה (ח"א סי' צא, ט), ובס' מגילת ספר (סי' לג, ד), ועי' בס' תפארת שמואל (עמ' לד)].

ב

בנידון דידן

ואמנם בעובדא שלפנינו הרי מלבד דהוי "מתעסק", הוי גם "אינו מתכוין" להשקאה, אלא דמ"מ הוי פס"ר - ויל"ע אם ע"י שאינו יודע אי תו לא הוי פס"ר, [ועי' במשנ"ב (סי' שטז ס"ק טז ובבה"ל) לענין ספק פס"ר במילתא דרבנן], ועי' שביתת השבת בכללי מלאכות (עמ' טז טור ב). וע"ע בארחות רבינו (ח"א עמ' קנ אות קצד) לענין פס"ר דבורר בתיון - כשאינו יודע. ודו"ק. [ומה דקשה דכל מתעסק להוי גם "אינו מתכוין", עי' בספר נתיבות שלום סי' יח, וע"ש אות ו].

ג

הדיעות בזה

ובספר שמירת שבת כהלכתה (פי"ב סי"ח) כתב להתיר בנידון דידן, ואלו דבריו: כיור אשר המים שנשפכים לתוכו זורמים דרך צינור עד שמגיעים לקרקע זרועה, מותר

ליטול ידים לתוכו בשבת, וכן מותר לשפוך בו מים לכל צורך אחר, ואין חוששים להשקיית הזרעים שתיעשה על ידי כך, אם אמנם אין כוונתו להשקיה. ע"כ. [ולהלן פכ"ו ס"ז]. ובהערה כתב לבאר, כיון דאינו שופך "להדיא" בכח ראשון, ואינו מתכוין להשקות, ואע"ג דהוי פס"ר, מ"מ ע"י כח שני הוי רק "גרמא", ואין לאסור בכה"ג, ע"ש בשם מרן הגרשז"א זצ"ל. (וע"ש עוד בפ"י הע' מד, ובח"ג בהוספות לפרק יב הע' נא). [ובעיקר הענין מתי נחשב "כח שני", עי' בסי' קנט ס"ז (וע"ש בפס"ת), ועי' בחזו"א סי' קה סק"ח].

ומאידך בספר "מנוחה נכונה" (מלאכת זורע הע' מד) אסר בכל אופן ע"ש. [וע"ע בעובדא מהחזו"א בספר מעשה איש (ח"ב עמ' קו), ומיהו שם אולי הוי "כוחו" ממש ע"ש].

וראה עוד בספר מלכים אומניך (סו"פ ז) בענין פתיחת ברז כשיש פיצוץ בצינור - ועי"ז המים ישקו זרעים. וע"ש עוד מד' החת"ם סופר.

ועוד העירו בנידון דידן בגוונא דאין לו ניחותא בהשקאה, והוי' רק "פסיק רישיה דלא איכפת ליה" (וע"ע בשער הציון סי' שלו ס"ק כה), עי' בשלמי תודה (זורע סי' יב), וע"ש עוד באריכות.

ד

להזהיר אחרים

ואמנם אף לדעת האוסרים - מ"מ כיון דהוי רק איסור דרבנן, אכתי צ"ע האם צריך להפריש את אחרים שאינם יודעים. וביותר י"ל דא"צ אחרים להזהיר ע"ז קטנים - עי' משנה ברורה (סי' שמג סק"ז). אלא דמיהו האב מוזהר גם בזה ע"ש, וא"כ אכתי יהא צריך להודיע לאב [וע"ש סק"ג]. ודו"ק.

◇

וכבר נחלקו בענין עירוב שנקרע, האם צריך להודיע הדבר לציבור, או די"ל דהם הוו רק "מתעסק" [ובפרט בכרמלית דרבנן] - וע"ע בזה בס' אורח דוד (עמ' צד), ובנתיבות שבת (פט"ו הע' קג). והחזו"א הורה להכריז (עי' מעשה איש ח"ג עמ' קכח), וע"ע בארחות רבינו (ח"ג עמ' רלח). ועי' מועדים וזמנים (ח"ח הע' לח"א סי' מא). וראה בשמירת שבת כהלכתה (סוף

פרק יז) בשם מרן הגרשז"א זצ"ל, ובמעדני שלמה (עמ' קכב). ועוד הובא בענין זה ד' האגרות משה (אה"ע ח"ד סי' ט, ג) וע"ש, ואכהמ"ל.

עובדא הוה בצמת שיער שנתפסה בשבת בכפתור הבגד. ונסתפקתי האם מותר ללכת לישון כך, כיון דבודאי בתוך השינה יתנתק ויתלש שיער.

[ולכאו' יש לדון בזה, א' אם הוי רק "גרמא", וגרמא במקום הפסד שרי (עי' בסי' שלד סכ"ב), ויש לדון אם כמו"כ במקום צער גדול שכזה, ב' דכיון דאין מתכוין א"כ הוי רק פס"ר בגרמא, ועמש"נ בזה לעיל בשם הגרשז"א זצ"ל בענין כיור שהצינור יוצא למקום זרעים].

ונשאל בזה ג"א זצ"ל והתיר, וטעמו היה משום דכל תנועה ותנועה בפ"ע אינה פס"ר שיתלש.

וע"ע בשמירת שבת כהלכתה (פכ"ו הע' סב) בשם הגרשז"א זצ"ל לענין הליכה ע"ג דשא, דעלינו לדון על כל פסיעה בנפרד, ובאותה פסיעה אין פס"ר שיתלש ע"ש. וע"ע בארחות רבינו (ח"א עמ' קסו) לענין הליכה בגרבים שנדפס עליהם מספרים, ונמחקים במשך הזמן עם ההליכה, דמסתבר דל"ה פס"ר, וגם דבכל פסיעה ל"ה פס"ר שימחק.

ואמנם דנו בזה מדברי הבה"ל סי' שכח מד' הבה"ל סוס"י שכח (סעיף מ"ט) לענין הכנסת פתילה בפי הטבעת, דאינו מתכוין להשרת נימין, ומ"מ אפשר דאיידי דמכניס ומוציא כמ"פ קרוב לודאי שישיר השיער, חשבו זה לפס"ר, ואכהמ"ל, [וע"ע בארחו"ש פ"ל הע' ח].

בדיני הבדלה

יש לחקור בגדר הבדלה, האם עיקרו הוא לקדש את הקודש-השבת שעבר, או דעיקר גדר ההבדלה להגיד ש"היום חול". ויש לדון בזה לכמה נפ"מ, כדיתבאר.

א

טעה ביו"ט שחל במוצ"ש וחתם "המבדיל בין קודש לחול"

נחלקו פוסקי זמנינו זצ"ל במי שטעה ביום טוב שחל במוצאי שבת וחתם בברכת ההבדלה "בין קודש לחול" במקום "בין קודש לקודש" - מרן בעל הקהלות יעקב זצ"ל הורה שצריך לחזור (ארחות רבינו ח"א עמ' קלב, שלמי תודה יו"ט סי' טו, ב), וכן הורה בעל שבט הלוי זצ"ל (קובץ שערי הוראה ח"ח עמ' פה). אמנם בשם מרן הגריש"א זצ"ל מובא שיצא (שם עמ' קח).

ולכאו' עיקר הנידון בזה כנ"ל, האם בהבדלה העיקר הוא לקדש את הקודש שעבר - וה"נ בזה סו"ס הוי הבדלה על קדושת השבת, או דעיקרו להגיד ש"היום חול", והכא דעתה הוא קודש ואמר "חול" לא יצא.

[**א. ה.** והנה לכאו' יש לעיין, דהנה קיי"ל בסופ"ק דחולין שבמוצ"ש ליו"ט רק בחתימה אומרים בין קודש לקודש, ולא בפתיחה, [ומ"ש "בין קדושת שבת לקדושת יו"ט הבדלת", זהו רק משום דקיי"ל כמ"ד שצריך לומר סמוך לחתימתה מעין חתימתה, עי' פסחים קד ע"א], ואם נימא דבמוצ"ש ליו"ט עיקר ההבדלה זה "בין קודש לקודש", למה אין מזכירים זאת בעיקר הברכה. ומאידך איכא מ"ד בפסחים קד ע"א שבמוצ"ש לחול חותם "סודר בראשית" ע"ש, שבמוצ"ש התחיל הקב"ה לסדר מעשה בראשית, והנה חתימה זו מוכחת רק שכעת מוצ"ש ולא הוזכר בה כלל השבת, ומשמע מזה דעיקר ההבדלה לומר שכעת התחיל חול. אמנם אולי החתימה אינה עיקר, ועי' פסחים קיז ע"ב דאיכא מ"ד דבשבת חתימת הברכה מקדש ישראל ולא הוזכר בחתימה שבת כלל, ועיין].

◇

ויש לציין לדברי המגיד משנה (פכ"ט משבת הי"ב) - הובא בדבר שמואל (פסחים קה סוע"א) - שכתב בדעת הרמב"ם, דחיוב הבדלה אינו בשביל הזמן ההווה והעתיד שהוא חול, אלא בשביל הזמן שעבר שהיה שבת ע"ש. [וכן מדקדקים בלשון הרמב"ם (ר"פ כט מהל' שבת) "וצריך לזכרהו

בכניסתו וביציאתו". ובמשנה ברורה (רס"י רצו) הביא מהרמב"ם שצריך לזכור אותו ולקדשו בין בכניסתו ובין ביציאתו, בכניסתו בקידוש וביציאה בהבדלה לומר שהוא מובדל בקדושה בראש ובסוף משאר ימים. וכעי"ז הלשון בספר המצוות (עשה קנה)].

וע"ע באבן האזל (סופ"י מהלכות תפילה) שכתב בהא דשכח הבדלה בתפילה אינו חוזר, והטעם מבואר בגמ' (ברכות כט ע"א) מפני שיכול לאומרה על הכוס, והקשה דתיפו"ל משום המבואר בשבת כד ע"א דכל שאין בו מוסף אם שכח אין מחזירין אותו, וע"ש מ"ש בזה. ועוד תי' דהבדלה זה מדיני השבת ושבת הא יש בה מוסף, וחשיבא הזכרה של יום שיש בו מוסף. ודו"ק.

ב
אמירת "שבוע טוב"

והנה לענין איסור עשיית מלאכה קודם הבדלה, דנו פוסקי זמנינו האם אמירת "שבוע טוב" מהני', עי' שמירת שבת כהלכתה (פנ"ח הע' לא) די"א דמהני, וי"א דלא מהני [וכ"כ בשם מרן הגרשז"א זצ"ל]. ובתשובות והנהגות (ח"ה סי' צט) נקט דמהני, (ועי' שש"כ פנ"ט ס"ח).

ונראה דתליא בנידון הנ"ל - דהיינו דאם עיקר ההבדלה זה להזכיר קדושת השבת [שמובדל משאר ימים], הא באמירת "שבוע טוב" לא הזכיר קדושת שבת וודאי דלא מהני, אך אם עיקר ההבדלה לומר שכעת כבר לא שבת ומותר במלאכה, י"ל דאף זה מהני.

וע"ע בתשוה"נ שם שדן איך יועיל הא לא נתכוין למצות הבדלה, וכ' שהבדלה דברוך המבדיל וכו' אינה מצוה אלא "מתיר" [בעשיית מלאכה] - וכ"ז להצד הנ"ל דאין עיקר ההבדלה לקדש השבת אלא לומר "שכעת חול".

ג
בדברי הפמ"ג בעשה מלאכה קודם הבדלה

והנה בפמ"ג (סי' רצו א"א בהקדמה) (הובא בשש"כ פנ"ט הע' א) דן בגדר הבדלה - מדאורייתא - במוצאי שבת, דכ"ז שלא עשה מלאכה שם שבת עליו, וע"ש דדן שאם עבר ועשה מלאכה תו לא יהא חייב בהבדלה דאורייתא.

והנה זה תלי' בהנ"ל - והיינו דאם ההבדלה ענינה להזכיר שבח

השבת, הרי אכתי צריך להזכיר קדושת שבת, אך אם זהו לומר דעתה חול, א"כ כשכבר עשה מלאכה י"ל דכבר עשאו חול. [וזהו כלפי חיוב הבדלה דאורייתא, וע"ש בפמ"ג]. וד' הפמ"ג נוטים להנ"ל דהבדלה זה "מתיר" ולא מצוה.

ד

גר שנתגייר \ חזר בתשובה במוצ"ש

וע"ע בנידון הפו' בענין גר שנתגייר במוצ"ש, אם חייב בהבדלה, ובמנחת שלמה (פסחים קה ע"א) מובא מהגרשז"א זצ"ל דפשיטא דאינו חייב בהבדלה. ועי' אשר לשלמה (מועד סי' י) בקטן שהגדיל ביום ב', וביאר דהשבת היא המחייב, וכל שלא היה אז בר חיובא לא יתחייב. וי"ל בכ"ז. ואכהמ"ל.

◇

עוד דנו במחלל שבת ר"ל שחזר בתשובה אחר שבת - ובציץ אליעזר (חי"ב סי' לח) הביא בשם הגרצ"פ פרנק זצ"ל דמחלל שבת א"צ הבדלה שהרי ברח מקדושת השבת ע"ש, ובצי"א חולק, וכן בתשוה"נ (ח"ה סי' צט) נקט שחייב, ועי' מנחת שלמה (פסחים שם בהע') שעמד בצ"ע. ועי' בשולחן שלמה (מהגרשז"א זצ"ל סי' רצט אות טו). ע"כ. [והנה הצד לפטור מהבדלה מובן אם ענין הבדלה לקדש השבת, וכל שלא שמרה לא שייך אצלו לקדשה, ועי"ש בשולח"ש].

[**ובמה** שדנו עוד (שם) לענין אם מותר להזמין במוצ"ש נהג מחלל שבת, דמכשילים אותו בעשיית מלאכה לפני הבדלה - ה"ז תלוי בהנ"ל, א' האם מחלל שבת מחוייב כלל בהבדלה, ב' אם שייך אצלו איסור עשיית מלאכה קודם הבדלה, כיון שאין בדעתו להבדיל, [וע"ש בצי"א חי"א סי' לד וחי"ב סי' לח, ובשש"כ פנ"ט ס"ח, ושולחן שלמה שם]. ובתשוה"נ (ח"ה סי' צט) כ' עוד טעם דל"ש בזה לפני עור ע"ש].

ה

מי שלא הבדיל עד יום ג' ועתה הוא יו"ט

במג"א (סי' רצט) כתב במי שלא הבדיל במוצ"ש לחול עד יום ג', וביום ג' הוא יו"ט, דמבדיל בליל יו"ט ואינו אומר "בין קודש לקודש" אלא "בין קודש לחול", (וע"ש

דמה"ט צריך ב' כוסות). גם בביאור הלכה (שם ס"ו ד"ה ולקבל) כתב דבודאי א"י לומר כעת "בין קודש לקודש", [אלא דדעתו דגם א"י לומר בין קודש לחול וע"ש, ועי' להלן]. והעירו לדון בזה מ"ט אינו יכול לומר עתה "בין קודש לקודש", (עי' שש"כ פנ"ח הע' צד, וע"ש מ"ש בזה).

ויש לדון בזה עפ"י הנ"ל, דאם ההבדלה יסודה הזכרת השבת, י"ל דאף שכאן השבת הובדלה מן החול ולא מן הקודש, [שהרי מוצ"ש היה חול], מ"מ כל שמזכיר הבדלת שבת לקדשה מועיל. וגם לסברת הגריש"א זצ"ל הנ"ל (אות א) - דבמוצ"ש ליו"ט אם אמר בין קודש לחול יצא - י"ל דאף כאן יועיל בין אם יאמר "בין קודש לחול" ובין אם יאמר "בין קודש לקודש". [ובפו' הנ"ל לכאו' מ' דההבדלה מתייחסת אל החול שהובדל מן השבת, וכיון שכאן חול הובדל, לא שייך עתה לומר בין קודש לקודש, ועי' בלשון המג"א והבה"ל].

◇

עוד יש לדון למאי דהובא בשם הגריש"א זצ"ל (חשוקי חמד פסחים קד ע"א) בהא דעד ג' ימים עדיין שייך הבדלה, דזהו מצד הזמן של עכשיו, [עיי"ש לענין גוונא איפכא, דבמוצ"ש ליו"ט לא הבדיל עד שעבר היו"ט, דאיך יאמר עתה "בין קודש לחול", והא שבת זו הובדלה מיו"ט ולא מחול, וביאר כנ"ל דכעת שייך הבדלה מן השבת שעברה - לחול של עכשיו עיי"ש], והו"ה י"ל דכאן יוכל לומר "בין קודש לקודש", כי בתוך ג"י לשבת נחשב ששבת מובדלת מיו"ט זה.

[**א. ה.** והנה א"כ מהפו' שכתבו שבמוצ"ש לחול ומבדיל ביום ג' שהוא יו"ט א"י לומר "בין קודש לקודש", לכאו' מוכח דלא כסברת הגריש"א הנ"ל, ואולי יש לחלק בין קודש שהגיע אחרי צאת השבת, דל"ש לומר שהשבת הובדלה ממנו, דזהו דבר חדש שנתחדש אחרי שבת. אבל במוצ"ש ליו"ט שייך להבדיל בין הקודש לחול שאחר יו"ט, דהחול אינו מתחדש אלא דכשהלך קדושת היו"ט נשאר חול, ולכן בזה יותר שייך לראות שהשבת הובדלה מחול זה. ועיי'].

◇

והנה הביאור הלכה (שם) תמה מאידך על המג"א [באופן הנ"ל במוצ"ש לחול ונתעכב ולא הבדיל עד ליל ג' שהוא יו"ט], דהאיך יאמר המבדיל בין קודש לחול ביו"ט, והא

עתה הוא קודש וכבר עברו ימי החול ע"ש.

ויל"ע בזה, דהנה מבואר בשו"ע (סי' רצג ס"ג) דיכול להבדיל בשבת מפלג המנחה, והאיך אומר אז "בין קודש לחול", והא כעת הוא קודש, ובע"כ דמברך על הזמן שאח"כ שיהא חול. וא"כ יש לדון דאף כאן יוכל לומר המבדיל "בין קודש לחול" ויתייחס אל הזמן של מוצ"ש היה חול. [ועי' שערי זבולון שבת סי' לד].

הנאה שלא מדעת חבירו - כשבודאי חבירו היה מתרצה

הנה בענין נטילה והשתמשות משל חבירו, בלי רשותו, כאשר יודע שחבירו לא יקפיד, ולכשיתוודע לו שהשתמש יתרצה לכך בלב שלם, איכא פלוגתא:

דעת התוס׳ (בבא מציעא כב סוף ע״א) דהרי זה תליא בפלוגתא דאביי ורבא בדין ״יאוש שלא מדעת״, ומשום דאע״ג דלבסוף ניחא ליה מ״מ מעיקרא לא הוה ניחא ליה, וכיון דלהלכה קיימא לן כאביי דלא הוי יאוש, אסור. [וכ״ה בהגהות אשר״י ובמרדכי שם].

והש״ך (חושן משפט סי׳ שנח סק״א) כתב ע״ז: ואי לאו דמסתפינא הייתי אומר שמותר, ויאוש שלא מדעת שאני שגם אח״כ [כשנודע לו שנאבד] אינו מתייאש אלא משום שאינו יודע היכן הוא וכו׳, משא״כ הכא כיון שידוע שיתרצה א״כ השתא נמי בהיתרא אתי לידיה דמסתמא אינו מקפיד על זה וכו׳.

להלכה

ולענין הלכה, מצינו בזה פלוגתא: דב״נתיבות המשפט״ (סי׳ קצה סק״א וסי׳ קצז סק״ד, ועוד) מ׳ שפסק כדעת הש״ך, (-הובא ב״תשובות והנהגות״ ח״ו סי׳ רפח), וב״קצות החושן״ (סי׳ רט סק״ה וסי׳ רסב סק״א) מ׳ שנקט לעיקר כדעת התוס׳.

גם בשו״ע הגר״ז (שם) פסק בהדיא כדעת התוס׳, וכתב: אפילו אם ברור לו שכשיודע לבעלים שהוא נטלה, אזי ישמחו ויגילו מפני אהבתם אותו, אסור לו ליהנות בה בלא דעת בעלים, לפיכך הנכנס לפרדס או לגינת חבירו, אסור לו ללקט פירות שלא מדעת בעלים, אע״פ שבעל הפרדס אוהבו ורעו וכו׳ מ״מ עכשיו אינו יודע מזה וכו׳, וצריך להזהיר לרבים שנכשלין בזה מחמת חסרון ידיעה, [מלבד בדבר שנהגו וכו׳ כנ״ל]. וכ״ה ב״קיצור שולחן ערוך״ (סי׳ קפב סעיף יב-יג).

ואמנם מאידך העירו בענין זה מדברי ה״משנה ברורה״ (סי׳ א סק״ב) שכתב: ומ״מ חלילה לעבור שום איסור עבור נטילת ידים, כגון ליקח מים שהכין חבירו עבור עצמו, אם לא שברור לו שיתן תיכף תמורתם אחרים, ע״כ. וצ״ב דהא אסור לגנוב אפילו על מנת לשלם (ב״מ סא ע״ב).

ואפשר דאזיל כדעת הש"ך ומשערים דבכה"ג ניחא ליה לבעל המים. וצ"ע. (ואולי "מצוה" שאני, או דבכה"ג אין דרך בנ"א להקפיד כלל, וכדלהלן). (עי' בס' "תורת היולדת" פל"ט ס"ב).

◇

וב"הליכות שלמה" (תפילה פי"ט הע' יג) הובא בענין זה בשם מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, דלענין "השתמשות" גרידא שאינה מכלה את החפץ, יש לסמוך למעשה ע"ד הש"ך, וכן נוהגין להקל, אבל לענין הנאה של כילוי (כגון לאכול פרי של חבירו) נראה דאין לנהוג כן. [וע"ע פתחי חושן (שם ולהלן שם פ"ז הע' ד) בשם ה"מנחת פתים"].

הנהגת מרן הגרי"ז

והנה בספר "פניני רבנו הגרי"ז" (עמ' לז): פעם בלילה אחד, אמר רבינו הגרי"ז לבנו הצעיר (שליט"א) שהשעון נעמד, ואמר הבן שהשעון של הבן הגדול - שכבר ישן - מונח לידו, ולא הרשה רבינו להביא את השעון... וכשקיבל בנו הצעיר מחותנו דורון ספר "שדי חמד", ובעשרת ימי תשובה היה צריך רבנו זצוק"ל לעיין באיזה נושא ב"שדי חמד", לא עיין בספר עד אשר ביקש רשות מבנו, ע"כ. ולכאורה הרי עובדא זו תלי' בפלוגתא הנ"ל, ומשמע שהגרי"ז החמיר כדעת התוס'.

◇

[**א. ה.** ואמנם אכתי יש לעיין קצת - דהנה בדברים שדרך כל העולם שלא להקפיד כלל, מותר ליטול משל חבירו, וכדאיתא בשו"ע (חו"מ סי' שנט ס"א) דאם הוא דבר דליכא מאן דקפיד ביה שרי, כגון ליטול מהחבילה או מהגדר לחצוץ בו שיניו, ומ"מ הביא דבירושלמי אוסר אף בזה ממידת חסידות, ואולי היתה זהירות הגרי"ז בזה רק ממידת חסידות זו. [- וראה עוד בפתיחה לספר "נחלת אליהו" בעובדא מהגה"צ רבי אליהו דושניצר זצוק"ל, וצ"ע]. **או אולי אכתי חשש מרן הגרי"ז - בעובדא דידן - דיתכן שכלפי אחרים כן הוו קפדי, ולכן אף שלהם בודאי היו מסכימים, אכתי אינו כ"זוטו של ים", ודו"ק**[א]].

[א] והנה עוד היתר מצינו, ד"ניחא ליה לאיניש דליעביד מצוה בממוניה", וביארו הפוסקים הטעם דמותר אף לאביי, משום דכל שהוא דבר מצוה אמרי' דמעיקרא הוה ניחא ליה, (וע"ש ב"קצות החושן"

עובדות נוספות

והנה זכורני מימי בחרותי בישיבה, את מרן הגר"ש רוזובסקי זצ"ל, שפעם בדברו בלימוד עם תלמידים בהיכל הישיבה, נטל גפרור מתוך קופסת גפרורים שהיתה מונחת בא' הסטנדרים, כדי להצית סיגריה. ואמר לתלמידים שכאשר יבוא בעל הקופסא יאמרו לו שלקח גפרור, ע"כ. הרי מ' דדעתו היתה להתירא[ב]. (ואולי עדיפא והוי כדברים שדרך כל העולם שלא להקפיד כלל, כנ"ל).

ומאידך העירוני להמסופר (בספר "ראש הישיבה" עמ' 559) על הגר"ש זצ"ל: פעם אחת ישב רבינו לאחר השיעור וביקש גפרורים, וא' התלמידים נתן את גפרוריו לרבינו. כשרבינו הדליק את הגפרור הראשון, הוא כבה, רבינו חשש שאולי הבחור נתן על דעת שישתמשו רק בגפרור אחד, ושלח במיוחד לבעל הגפרורים לבקש רשות להשתמש בגפרור נוסף. ע"כ[ג]. ויש לפלפל מהעובדא הנ"ל - ואולי הגר"ש זצ"ל חזר בו. (או ממידת חסידות הנ"ל), ועיין. [א. ה. וע"ע בפת"ח (שם) מדברי הערוה"ש ליטול גפרור בלי רשות הבעלים, ומיהו צ"ע כשרואה שנפסד שהקופסא נגמרת, ע"ש הע' לז].

◇

(עוד דנו לענין השתמשות

ובסי' רסב סק"א). ולכאו' הרי כמו"כ היה עכ"פ בעובדא דהגרי"ז בענין העיון בספר "שדי חמד". ומיהו הרי כתב הרמ"א (אורח חיים סי' יד ס"ד) דבספרים חיישינן שיקרע אותם בלימודו, ואסור, וכ"ה במשנה ברורה (שם). [ולענין המנהג בשימוש בספרים בזמנינו, עי' בהמובא בס' "פסקי תשובות" שם אות י].

[ב] [ומ"מ צ"ע מ"ט הוצרך לומר שיודיעוהו אח"כ].

[ג] אהבהמ"ח: כשסיפרתי לאאמו"ר זצ"ל (בקיץ תשע"ז) עובדא זו שראיתי בס"ד בספר הנ"ל, הגיב במכתבו בהנאה על כך, אם כי הדגיש שאמנם ברור לו הסיפור דלעיל שבעצמו ראה ושמע (אז מלפני כיובל שנים), וחרוט בזכרונו לדעת "למעשה". [ותיאר כיצד עמד הגר"ש זצ"ל **עם חיוכו הספוג ב"משמחי לב" של התורה הק', מנתח הסוגיא בעומק, ומוקף בתלמידים צמאים לתורתו, "ואני רואה אותו עכשיו - למרות עינים מלאות דמעות..." "יי לההיא דאזלא ולא אתיא", שבת קנב א'**, ע"כ]. אלא שאם אכן הנדפס בספר הנ"ל מוסמך, אזי צ"ל שהגר"ש זצ"ל חזר בו.

במקומו ע"מ להחזירו, עפ"י הסמ"ע סי' רצב סק"ד, ונתיה"מ סק"ב וסק"ג, עי' 'ושפטתם צדק' תודעה גליון 15).

באירע נזק

והנה צ"ע להפו' כדעת הש"ך - להתיר הנאה שלא מדעת חבירו כשבודאי חבירו היה מתרצה - היכא דהשתמש כה"ג בחפץ חבירו בלי רשות וניזק החפץ, אי הוי כהשתמש ברשות ממש ופטור, או אולי אף הוי כ'שואל' אלא דפטור במתה מחמת מלאכה.

ולכאו' נראה דזה תלי' בביאור דברי התוס' ב"ק י' ע"א (ד"ה כגון) בשם הרשב"ם בענין ישיבה על ספסל בלא רשות, דסתם ספסל עשוי לכך - לישיבת סתם בנ"א שאינם כבדים - והוי כמתה מחמת מלאכה ע"ש [וברמ"א סי' שפא ס"א], וי"מ הטעם דעל מעשה שנעשה ברשות אין שם "מזיק", (ועי' חי' רא"ל מאלין (סי' ס'), ובשיעורי הגר"ד פוברסקי שם (אות תרמד), ובאוצר מ"ה כז ע"ב), **וא"כ הכא נמי בנידון דידן.**

אמנם אם נימא דבעי' שם לפטורא ד'מתה מחמת מלאכה' ממש - וכד' הרשב"א בפטורא דמתה מחמת מלאכה, דכיון שהמשאיל מקבל על עצמו (ע"ש בס' שם דרך סי' לו), **א"כ צ"ע אם סגי לזה בכל גוונא דאם הי' שואלו רשות היה מרשה לו, ודו"ק. (ועיי' פתחי חושן ח"ו פ"י הע' סב).** [ועי' באוצר מפרשי התלמוד שם, ובשם החלקת יואב (חו"מ סי' כד), דמבו' דמפרש התוס' דממש הוו שואל ודההשתמשות הוי' קנין שאלה ע"ש. וע"ע פתחי חושן (ח"ג פ"ט הע' סט), וע"ע לעיל שם (הע' נט) בהא דניחא ליה לאיניש דליעביד מצוה בממוניה ואירע נזק, ולכאו' יש לתלות אי הוי' כרשות מפורשת או רק כיאוש שלא מדעת, ותלי' בהביאורים בזה, ע"ע 'יאוש שלא מדעת' (הע' 166-172), ואכהמ"ל].

רוח הג"ן

במשנה ברורה בהלכות תפילין (סי׳ לו) במשנת הסופרים צורת אות האל״ף, כתב דרגל התחתון של האל״ף שהיא כעין יו״ד, יהי׳ לכתחילה עוקץ קטן למטה לצד ימין הי׳, מפני שצורתה כמו י׳ התלויה בתג שלה בגוף האל״ף. ומ״מ אם לא עשה כשר, וכתב בשער הציון דהוא פשוט דרק כעין יו״ד בעינן לכתחילה. ובשו״ת תשובות והנהגות (ח״ג סי׳ כ) כתב דלהמשנ״ב עוקץ דר״ת [היינו בשמאל היו״ד] א״צ לעשות בה [–ביו״ד התחתון שברגל האלף] אפי׳ לכתחילה.

ובספר משנת הסופר (על קסת הסופר סי׳ ה) בביאור הסופר (עמ׳ לח) תמה על המשנ״ב, דהרי קוץ הימין הוא במקום רגל היו״ד, ובעלמא אם נחסר רגל היו״ד יש בזה פסול גמור, ואמאי כתב המשנ״ב בפשיטות דביו״ד של האל״ף אינו מעכב, ודרק כעין יו״ד בעי׳. וכתב ליישב דבר חידוש, דכוונת המשנ״ב דאם אין לה רגל להיו״ד, אז סמכי׳ על התג הדבוק לגוף האל״ף, ונעשה עי״ז יו״ד הפוכה ע״ש. וצ״ע טובא.

ובעיקר הקושי׳ נראה, בהקדם הא דמבואר בזוה״ק (ויקרא יא ע״ב) - ובפי׳ מתוק מדבש שם - דהאות יו״ד בנויה מג׳ חלקים: קוץ העליון - מרמז על ספירת כתר, היו״ד בעצמה - חכמה, והרגל התחתון - שייך לבינה, ומראה על הקשר וההשפעה שהחכמה משפיעה בבינה יעו״ש. וא״כ נמצא שבעצם צורת היו״ד עצמה, היא בלי הקוץ העליון ובלי הקוץ התחתון, והם רק השיוך לכתר ולבינה.

ואמנם הנה זהו באות יו״ד דעלמא, אבל על תמונת היו״ד התחתון שבאות האל״ף, איתא בהקדמת תיקוני זוהר ״ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר״ - ״חיריק״, ״מלכות״, ועי׳ עומק הדברים בפי׳ מהר״א בן הגר״א (עמ׳ 14 מדה״ם) בחינת לבנה דל״ל מגרמה כלום רק מקבלת אורה מהשמש, ולכן נקראת לבנת הספיר ע״ש, [והיינו משום דהאות אל״ף מראה על היבור כל המערכות (הסד גבורה וכו׳) - וע״ע בדברי המהר״ל (נצח ישראל פ״א) - והיו״ד התחתונה שבה, מרמזת על ספירת המלכות דהיא רק מקבלת מלמעלה והיא סיום המערכת, וא״כ - בקומה זו - הרי אין כאן הולכת השפע הלאה וע״ש], והנה מעתה הרי יתבארו היטב דברי רבינו החפץ חיים זיע״א בדבריו במשנ״ב הנ״ל, דביו״ד התחתון שבאל״ף א״צ יו״ד אלא ״כעין״ יו״ד, ועכ״פ הרגל אינו מעכב - והיינו משום דהיו״ד התחתון שבאלף שניא מיו״ד דעלמא, ויו״ד זה ענינו רק כחיריק - ׳נקודה׳, ולכן בעי׳ רק ׳כעין יו״ד׳.

[מתוך דברים בהכנסת ספר תורה מוצש״ק פ׳ ראה - אור לכ״ח אב תש״ע]

"צריך לדעת, שהתורה היא מציאות רוחנית קיימת ומוחשית"

[מכת"י אאמו"ר זצ"ל]

--- בנידון התורה, זהו דברים העומדים ברומו של עולם, ואי אפשר לכתוב בלי צי-ון מקור לכל נקודה ---

מה שכתבת בענין שמסייע לדקדוק במצוות, זה כמדומה באגרת המוסר של רבי ישראל סלנטר. ומ"ש בענין מיישר השכל, זה "מחכימת פתי".

אבל עכ"פ צריך לדעת, שהתורה היא **מציאות רוחנית קיימת ומוחשית**, אע"פ שא"א להסביר כיצד פועלת. ויעוי' משנת רבי אהרן ח"א עמ' נב, [ובספר תורת הבית [העובדא] על מסכת חגיגה]. וההדבקות באותה רוחניות היא ע"י הלימוד בצורה הנכונה, ובקניני התורה, ועי"ז נדבקים בבורא. [באשר אותה רוחניות היא השתלשלות ממנו ית'. וזה מושג הדורש הרחבה].

ומשל, לחללית שאפשרותה להיזון מכמה רשתות חשמל, ורשת אחת משוכללת ומאפשרת לה גבהים רבים ונתונים טובים, אלא שחיבור החוטים מסובך ודורש זהירות לא לקרוע, ומגביל את כושר ניידות הטיסים בחללית, והחללית נקלעת לסערה, הרי זה סיבה להאחז י-ותר חזק בקשר.

ויעוי' מגילה ג. לעסוק בתורה גם בזמן המלחמה.

[ומה שרואים לומדי תורה שמתנהגים כמו פשוטים, צריך לדעת שאצלם בלא התורה הי' הרבה י-ותר גרוע. מלבד זאת ההתגרות של היצה"ר בפרט בת"ח, כמבואר סוכה נב.].

וכדאי לקרוא חזו"א אגרות ח"א כמה אגרות, "בלימוד התמידי סוד הקדושה, וזה שעושה קרעים" וכו'. וכתבי הרמב"ן מהדורת שעוועל מאמר "תורת ד' תמימה", [וכמדומה ששם בהקדמה מתומצת הנקודות].

ועיקרן של דברים הוא מהלכים שא"א להבינם איך פועלים, אבל הם הכל מסתרי הבריאה, אשר ממבט שטחי אין מורגש הרוחני-ות החופפת עליהם.

ואשרי מי שזוכה שמתעלה ומעלה כל סביבי-ו הקשורים בו והתומכים בו, בזה ובבא. ובפרט כל מי שבידו לסייע לישיבות בכל צורה שהיא ---

"לדבקה בו - באמצעות תורתו ומצוותיו"

איתא בגמ' (שבת פט ע"א) אמר רבי יהושע בן לוי, בשעה שירד משה מלפני הקב"ה, בא שטן ואמר לפניו רבש"ע תורה היכן היא, א"ל נתתיה לארץ, הלך אצל ארץ אמר לה תורה היכן היא וכו', הלך אצל ים ואמר לו וכו', חזר ואמר לפני הקב"ה רבש"ע חיפשתי בכל הארץ ולא מצאתיה, אמר לו לך אצל בן עמרם, הלך אצל משה אמר לו תורה שנתן לך הקב"ה היכן היא, א"ל וכי וכי מה אני שנתן לי הקב"ה תורה, א"ל הקב"ה למשה משה בדאי אתה, אמר לפניו רבש"ע חמודה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום, אני אחזיק טובה לעצמי. אמר לו הקב"ה הואיל ומיעטת עצמך תקרא על שמך, שנאמר זכרו תורת משה עבדי וגו'.

והענין כי הנה עיקר התורה אינו הידיעות וההלכות למעשה גרידא, אלא עיקרה ושורשה הוא כוחות רוחניים עליונים קדושים, וזהו שתמה השטן "תורה היכן היא", כי היאך שייך שהתורה שהיא רוחניית וקדושה כל כך תינתן לארץ שכולה גשמיות וחומריות. ולכן הלך השטן לים, על דרך שאמרו בגמ' (קידושין פב ע"א) הספנין רובן חסידים, ופירש רש"י שפורשין תמיד למקום סכנה ותמיד הם ברעדה, ומשברים לבם למקום ע"ש, ומשום כך הלך השטן אצל הספנים לראות אולי מפני זה יהיו ראויים לקבל את התורה. אבל "הלך אצל ים ואמר לו אין עמדי"... וחזר אצל הקב"ה ואמר חפשתי ולא מצאתי, כי לרוב מעלתה של התורה איננה ראויה להיות בין בשר ודם. וקרוצי חומר לא ישיגוה.

ועל כך אמר לו הקב"ה "לך אצל בן עמרם" - וביאר המהרש"א הטעם שקראו כאן "בן עמרם", שהורה להשטן שניתנה התורה ביד מי שאביו כמלאך ד', שאין מלאך המות שולט בו, כמ"ש (בסופ"ק דב"ב) דעמרם מת בעטיו של נחש. והשטן לא השגיח בזה ו"הלך אצל משה", כאילו לא היה מיוחס לבן עמרם, ואמר לו תורה שנתן לך הקב"ה היכן היא, שאי אפשר לך לקיימה מעומק המושג וקוצר המשיג, דילוד אשה אתה, עכ"ד המהרש"א. וענהו משה רבינו "וכי מה אני שנתן לי הקב"ה תורה", ובאמת התורה הקדושה עמוקה ונשגבה ואינה שייכת לארץ.

---

* מתוך שיחת הכנה לחג השבועות

וזהו שאמר משה לפני הקב"ה "רבש"ע המודה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום, אני אחזיק טובה לעצמי", כי באמת איני ראוי לה מצד עצמי, ובעצמותה נשארת התורה אצל הקב"ה, ונתינת התורה היינו נתינת האפשרות להדבק בתורה הקדושה ולהתחבר להשי"ת. וכמ"ש בזוה"ק פרשת אחרי (עג ע"א) דתנינן ג' דרגין אינון מתקשרן דא בדא, קודשא בריך הוא אורייתא וישראל, ע"כ, והיינו שע"י שנתרומם מהגשמיות והחומריות להדבק ברוחניות ובקדושה, עי"ז נזכה לקבל את התורה, אבל בלי זה באמת אין התורה שייכת ל"ארץ" לגודל קדושתה.

וכמ"ש הב"ח (סי' מז) דכוונתו יתברך מעולם היתה שנהיה עוסקים בתורה כדי שתתעצם נשמתינו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה, ולכן נתן הקב"ה תורת אמת לישראל במתנה שלא תשתכח מאיתנו כדי שתתדבק נשמתינו וגופינו ברמ"ח איברים ושס"ה גידים ברמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת שבתורה. ואם היו עוסקים בתורה על הכוונה הזאת, היו המה מרכבה והיכל לשכינתו יתברך, שהיתה השכינה ממש בקרבם כי היכל ד' המה, ובקרבם ממש היתה השכינה קובעת דירתה, והארץ כולה היתה מאירה מכבודו, ובזה יהי' קישור לפמליא של מעלה עם פמליא של מטה והיה המשכן אחד יעו"ש.

◇

וכדי להתרומם מהגשמיות והחומר שבעוה"ז, צריך בלימוד התורה לחפש את הקב"ה שכביכול מסתתר בה. וכמ"ש בספר יושר דברי אמת (עמ' ג אות ג): "אבל השי"ת נתן לנו עצה הגונה למען תנצל נפשינו הקדושה מרדת שחת, כי הגבהות מזוהמת הנחש וס"מ אשר לנצח יאבדו, והמה יאבדו ואנחנו בני ישראל נעמוד וכו', ונתן לנו תורתו להגות בה לשמה להיות דבוק בהשי"ת שהוא נעלם בתורתו, וכמ"ש בזוהר תורה נקרא על שם דאורי וגלי מה דהוה סתים, כי ה' יתברך נעלם ונגלה, נעלם מעין כל, ונגלה בלבבות החפצים והשוקדים תמיד ודורשים תמיד במחשבתם ולבם לדבקה בו, באמצעות תורתו ומצוותיו, ועל ידי זה ה' יתברך שהוא נעלם בתורתו, שהוא שמו, מתגלה בלבות עמו, והלב מרגיש אהבתו ויראתו ביותר, וזה נקרא תורה לשמה, ר"ל כשמה תורה ר"ל שתורה ותראה להם הנעלם

שהוא השי״ת״ עכ״ל.

◇

והנה בביאור ענין מצות ספירת העומר, כתב בספר החינוך (מצוה שו), וז״ל: לפי שכל עיקרן של ישראל אינו אלא התורה, ומפני התורה נבראו שמים וארץ וכו׳, והיא העיקר והסיבה שנגאלו ויצאו ממצרים, כדי שיקבלו התורה בסיני ויקיימוה וכו׳, והיא תכלית הטובה שלהם, וענין גדול הוא להם יותר מן החירות מעבדות וכו׳. ומפני כן כי היא כל עיקרן של ישראל ובעבורה נגאלו ועלו לכל הגדולה שעלו אליה, נצטוינו למנות ממחרת יום טוב של פסח עד יום נתינת התורה, להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו, כעבד ישאף צל, וימנה תמיד מתי יבוא העת הנכסף אליו שיצא לחירות, כי המנין מראה לאדם כי כל ישעו וכל חפצו להגיע אל הזמן ההוא, וזהו שאנו מונין לעומר, כלומר כך וכך ימים עברו מן המנין, ואין אנו מונין כך וכך ימים יש לנו לזמן, כי כל זה מראה בנו הרצון החזק להגיע אל הזמן, ועל כן לא נרצה להזכיר בתחילת חשבוננו ריבוי הימים שיש לנו להגיע לקרבן שתי הלחם של עצרת, עכ״ל.

והנה ככל שהאדם מתקרב יותר להשיג את הקדושה, דוקא אז הס״א נלחמת בזה בכל הכוחות, כי הס״א יודע שברגעים אלו תלויה כל השגת הקדושה של האדם. ובזה מבארים את הענין שעפ״י הזוה״ק ניעורים בליל שבועות ועוסקים בתורה כל הלילה, (ועי׳ בביאור מוהרנ״ת בליקוטי הלכות יורה דעה ח״ב הכשר כלים ה״ד). וא״כ בלילה שלפני מתן תורה, ברגעים האחרונים לפני קבלת התורה, צריך להשקיע את כל הכוחות ולהראות להשי״ת את הרצון האמיתי והכיסופים הנוראים שיש לנו להתדבק בו ובתוה״ק.

וכתב השל״ה (מסכת שבועות נר מצוה אות יט) בשם התולעת יעקב, כי כמו שבראש השנה רצה הקב״ה להשגיח ולדרוש מעשה בני האדם, כי הוא יום הבריאה הראשונה וחידוש העולם וכו׳, כן רצה ביום מתן תורה שהוא מורה על חידוש העולם להשגיח ולדרוש על מעשה העולם ולדונו על פירות האילן, כדאיתא בפ״ק דראש השנה (טז ע״א) בד׳ פרקים העולם נידון וכו׳ בעצרת על פירות האילן, וכבר

ביארנו כי הפירות ההם הם הנשמות הפורחות מאילנו של הקב"ה, והעולם נידון ביום זה על התורה שניתנה בו, שבטלו עצמם ממנה, והוא אמרם על פירות האילן, בלא השלימם בתורה ובמצוות כראוי, עכ"ל.

שנזכה להצליח בלימוד התורה בקדושה כראוי. ושנזכה ללמוד בסדר נכון, שזה עיקר גדול בהצלחה בתורה.

"לעסוק בדברי תורה"

יש השואלים ואינם מבינים, מהו הענין בפלפול וההתעמקות בתורה, למה לא היה מספיק לכתוב ספר הלכות מסודר, שכל אחד ידע מה עליו לעשות, ודי. למה צריך ללמוד הגמ' בהבנה ולהבין כל הלכה בשורשה.

והרמח"ל בספרו אדיר במרום (דף מ"ז) כותב דברים נפלאים בזה, וז"ל: ואם היו האורות באים ומתחדשים תמיד, ומושגים מיד מן המקבלים, היתה זאת המנוחה והנחלה אשר יהיה לעתיד לבוא ולנצח נצחים, ומפני המצא הס"א מתאחזת, ע"כ האורות הבאים לו לא מיד יקובלו על מתכונתם, כי כמה סתומים ימצא להם מפני הס"א המתדבק, וצריך המלחמה להעביר הסיתומים האלה, **והיינו הקושיות והתירוצים**, עכ"ל הטהור.

ובספר תורת חיים (מבנו של בעל התניא) מבאר עוד בענין זה, שרצון הקב"ה שכל חלקי מוח האדם (הזכרון, ההבנה וכו' וכו') הכל, כל הראש יהיה שקוע בתורה!

◇

ועוד בספר משנת רבי אהרן (מוסר) ח"א עמ' נב כתב וז"ל: כתב רבינו הרמח"ל בספרו דרך עץ חיים, על התורה נאמר הלא כה דברי כאש נאום ד', והודיענו בזה כי אמת הדבר שהתורה היא ממש אור אחד ניתן לישראל לאור בו, כי לא כחכמות הנכריות וידיעות החול שאינן אלא ידיעת דבר מה וכו', אך התורה הנה קודש היא, אשר לה מציאות גבוהה בגבהי מרומים, וכאשר יעסוק בה האדם למטה - אור היא אשר תאיר בנשמתו להגיע אותו אל גנזי מרומים וכו', והוא דבר החכם "ותורה אור", אור ממש ולא חכמה לבד וכו', כי זו מציאותה למעלה, ובהכנסה בנשמה יכנס אור בה כאשר יכנס ניצוץ השמש באחד הבתים וכו', כן התורה הזאת אשר לפנינו, כי כל מילותיה ואותיותיה כמו גחלת הן, אשר בהצית אותן וכו' לא ייראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות, ומי שישתדל לעסוק בה אז תתלהב מכל אות שלהבת גדולה וכו'. וכשמשתדל האדם להבין, וקורא וחוזר וקורא, ומתחזק להתבונן, הנה כ"כ מתלהטים האורות ההם ויוצאים כמו שלהבת מן הגחלת בנשמה. ע"כ.

---

* מתוך שיחות חיזוק לתלמידים

וראה עוד בספר התניא (עמ' 60) וז"ל: לא בשביל הלכה למעשה בלבד, אלא דזהו עיקר העבודה, להתיש כח הס"א ולהעלות ניצוצי הקדושה ע"י התורה והעבודה, ע"כ.

◇

וכבר הבאנו את דברי התוס' בגיטין (ס' ע"ב) על הגמ' דלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה, שנאמר "כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל". וכתבו התוס' עפ"י המדרש, דתורה שבכתב גם הגויים יכולים ללמוד אותה ע"ש, ולכן הברית היא בתורה שבעל פה, וא"כ כיום שגם התורה שבעל פה כתובה, וא"כ גם הגויים יכולים ללמוד אותה, אז איפה ה"ברית"? אלא הברית כיום בפלפול, בהבנה, במקום ששם קשה לגוים, אין להם סבלנות, והם שואלים בשביל מה צריך את זה. הקב"ה מחבב את הקשר עם לומדי התורה דוקא במקום כזה שלגויים אין להם שם סבלנות!...

◇

ואמנם, יש שמרגישים שהם לא מגיעים ל"מאה אחוז". ואז אין לה כח ומתייאשים. אולם צריך לדעת שכל משהו הכי קטן חשוב לאין ערוך! הקב"ה יודע שיש לנו יצר הרע, והוא רוצה את העבודה שלנו דוקא מתוך כל הקשיים ומתוך כל הבלבולים. לראות שלא נופלים ולא מתייאשים!

מוהרנ"ת (בהקדמה לליקו"ה יו"ד ח"א) כותב חיזוק נפלא בענין זה, וז"ל: שאפילו כשאדם מושך את עצמו מהרע אל הטוב רק כ'חוט השערה', הוא יקר מאד בעיני השם יתברך. כי מחמת שהאדם בגוף מגושם כ"כ בזה העולם הגשמי, כ"כ אשר רבו כמו רבו המונעים וכו', ע"כ כל העתקה והעתקה שהאדם ממשיך את עצמו מגשמיותו להשי"ת ולתורתו אפי' הוא רק כחוט השערה הוא יקר מאד מאד בעיני השי"ת, ובזה ראוי לאדם להחיות את עצמו ולשמח את עצמו אפי' אם הוא כמו שהוא. וזה ששיבח השי"ת את כנסת ישראל "שערך כעדר העיזים שגלשו" וכו', ופירש"י אף הריקים שבך חביבין עלי. וכן פירש לקמן בקטנים ורכים ודקים שבכם יש שבח הרבה. נמצא ששערך מרמז על הגרועים והפחותים שבישראל שגם הם

יקרים מאד מאד בעיני השי"ת וכו'. וע"כ נקראים בשם שערות, כי זה עיקר שבחם מה שמוצא בכל אחד מהם בחינת שערות קדושות הרבה, דהיינו מה שכל אחד מהם מנתק עצמו בכל פעם כחוט השערה להשי"ת או לדברים הנוגעים לעבודתו ית' שזה יקר מאד אצל השי"ת.

וזה בחינת ציצית, שהם בחינת שערות כמובא, בחינת ויקחני בציצית ראשי, היינו כי ציצית הם בחינת חוט של חסד שהשי"ת ממשיך עלינו בכל יום, שאלו החוטי חסד בחינת ציצית נקלעים ונשזרים מהשערות הנ"ל וכו' ע"ש. ז"א שכשאנחנו מברכים כל בוקר על הציצית, אנו מזכירים לעצמינו כל בוקר שכל מה שאנחנו עושים, אפילו כחוט השערה, השי"ת אוהב אותו!

◇

והנה בפרשת מסעי (לג, מו) "ויסעו מדיבון גד ויחנו בעלמון דבלתימה", ובתרגום יונתן "ושרו בעלמון וכו', אוף תמן אתכסיית מנהון בירא על דשבקו פתגמי אורייתא דבסימין כדבלתא", שנעלמה מהם הבאר בגלל שלא עסקו בתורה שמתוקה כדבלה.

ובספר משאת משה מהגר"מ חברוני זצ"ל, בהקדמה למסכת זבחים כותב בנו רבי מרדכי זצ"ל, דנראה לומר שאין הכונה שלא עסקו בתורה - שמתוקה כדבילה - כלל, דודאי למדו תורה, אלא שלמדו בלי ה"דבלתימה" שבתורה, למדו בלי המתיקות והעונג שבתורה! ועי"ז היה חסר להם את הדבקות בתורה.

ולפי"ז מה שאנו מבקשים "והערב נא" ד' א' את דברי תורתך, אי"ז עוד משהו, כמו "תוספת" על הלימוד, אלא שכל צורת הלימוד צריכה להיות במתיקות.

ובליקוטי מוהר"ן (תנינא סוף תורה ע"א) כותב וז"ל: **אשרי הזוכה להרגיש את נעימות התורה, כי יש נעימות בתורה**, וזהו העיקר, לזכות להרגיש את הנעימות שיש בהתורה, עכ"ל. כלומר נעימות מעצם התורה בעצמה. בתורה יש כוחות רוחניים שנותנים לאדם "חיות".

וצריך לדעת, שהמניע לכל פעולות האדם הוא חיפוש אחרי התענוג, וא"כ אדם שלא ימצא את התענוג בתורה, והוא ילמד רק מתוך הכרח, כי צריך ללמוד, הרי שראשית, לבסוף הוא יחפש את העונג בדברים אחרים... (גלידה או פלאפל... כל אחד מה שיש לו). ושנית, באופן כזה שהלימוד בכפיה זה לא "יחזיק" מעמד הרבה זמן!

ולכן גם תמיד ראוי לחפש היכן לומדים עם גישמא'ק. בין בלימוד לעצמינו ובין לילדינו! לחפש ולמצוא ממה נהנים! וללכת עם הכוח הזה.

״לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצה״ר״

תנן במנחות ריש פרק ה׳: כל המנחות באות מצה חוץ מחמץ שבתודה ושתי הלחם שהן באות חמץ, ע״כ. וצריך לבאר מה המיוחד דוקא בב׳ מנחות אלו שהם חמץ, ואילו כל המנחות באות מצה?

וביארו בזה, דהרי כידוע החמץ מרמז ליצה״ר, [וכן בברכות יז ע״א רצוננו לעשות רצונך ומי מעכב ״שאור שבעיסה״ וכו׳ - ופירש רש״י יצה״ר שבלבבנו המחמיצנו, ויש להרחיב בזה מדוע היצה״ר נמשל דוקא לשאור], אולם שתי הלחם, שמביאים בחג השבועות, שהוא מתן תורה, עלינו להביאם דוקא מהחמץ, להראות שע״י התורה המלמדת אותנו - ״תורה תבלין״ - אנו מוגנים מהטעיות היצר.

אולם מ״מ מיד לאחר חג השבועות ממשיכים כרגיל ״כל המנחות באות מצה״ - משום שלעולם ירגיז אדם יצה״ט על יצה״ר (ברכות ה ע״א). היות והיצה״ר עומד מוכן תמיד להכשיל את היהודי, לכן אע״פ שקיבלנו את התורה, מ״מ לעולם צריכים התחזקות חדשה נגד היצה״ר, ולא להרפות ממלחמת היצר. [וכמבואר בליקוטי מוהר״ן תורה ע״ב].

ירגיז״ - אומר בעל התניא בתורה אור (עה״ת) שילהיב את עצמו בעבודת ד׳ עד שיתרגז על היצה״ר שמפריע לו!

והנה זהו לענין חמץ שבשתי הלחם, ומהו חמץ שבתודה?

שמעתי פעם עובדא, על קבוצת חיילים (לפני עשרות שנים) שנקלעו למצב של סכנת חיים מוחשית ממש, הערבים הקיפו אותם מכל הכיוונים, והם נשארו קבוצה קטנה מוקפת כולה, ר״ל. והנה לא׳ מהם היה סידור, וכל א׳ מהחיילים ביקש שיתן לו לפחות דף אחד מהסידור... והתחילו לומר בכוונה עצומה, כל אחד משהו אחר (זה אמר ״מודה אני״ וכו׳, כל אחד ואחד...). ובס״ד הם ניצלו בדרך נס!

ואמר אותו אדם, עשרות שנים לאחר מכן, שבודאי לא היה רוצה לחזור לאותה סכנה נוראה שחווה, אולם לאותם הרגעים של קירבת ד׳, שכל העולם כולו התגמד

---

* משיעורי מסכתות

ואיבד כל משמעות, והיה רק הוא עם השי"ת, ונשמתו נדבקה להשי"ת בדבקות נוראה! - לאותם רגעים הוא כן מתגעגע...

אם כן, הרי כל אותם שמביאים קרבן תודה, הם הרי היו במצב של סכנה, והתפללו וקראו אל ד' מקרב לב! כמו שכתוב בתהלים (פרק קז) "ויצעקו אל ד' בצר להם" וגו'. הם הכירו את גדולת ד', ותפסו את אפסיות העולם. ממילא הם "מחוסנים" נגד היצה"ר!... לכן בקרבן תודה בא חמץ. כי הם כבר התעלו מעל היצה"ר!

אלא שכנתבאר לעיל, זה לא הכרעה לכל החיים! הרי את שאר המנחות שאדם זה יביא, עליו להביא "מצה"! כי כל הזמן צריך להמשיך להיות זהיר ולא להרפות!

ובגמ' בריש מסכת ברכות (ב' ע"ב) סימן לדבר צאת הכוכבים וכו', שנאמר "ואנחנו עושים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים, מעלות השחר עד צאת הכוכבים" וכו' - יש לפרש שרב אשי בא לרמז מיד בתחילת הש"ס, שכמו שם כשעלו מגלות בבל, והיה מקום לחשוב שעתה ילך הכל בקלות, אך הפסוק אומר "ואנחנו עושים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים, מעלות השחר עד צאת הכוכבים", ז"א שהיתה עבודה קשה ומלחמה ברמחים מעלוה"ש עד צאה"כ, כך יש לדעת לכל הבא ונכנס ללימוד הגמ' ועבודת ד', לדעת שהתורה ועבודת ד' דורשים מאמץ ועבודה כל הזמן! ושום קנין רוחני נצחי אינו בא בחינם. אלא בעמל!

פנינים ומכתבי חיזוק (חלק ב)

תורה

״איזו מתיקות יש להתייגע על שורה במהרש״ל לילה שלם!״

לכב׳ הבחור החשוב - - -

- - - וכדאי גם קודם לנסות להבין לבד. להתרגל ביגיעת ״עי-ון״.

וזכורני שפעם שמעתי מהאדמו״ר מצאנז זצ״ל שדיבר: איזו מתיקות יש להתיגע על שורה במהרש״ל לילה שלם!...

״התורה צריכה להכנס לעצמות!...״

- - - שמעתי מאחד שאמר: היום עם ׳שוטנשטיין׳ לוקח 10 דקות דף היומי... זה עשה לי לא טוב!... התורה צריכה להכנס לעצמות! צריך ללעוס את הדף ליהנות ממנו. לקבל את הנעימות. עד שזה עובר מהמוח ללב זה לוקח זמן...

״בתורה כוחות רוחניים״

- - - חזק ואמץ כשרונותיך נפלאים, חביבותך שובה לב.

דַמְיִ-יִן לך כל זמן לימוד, שאתה את זה תמסור לתלמידיך, וזה יעזור לך לסכם ברור כל סוגיא גמ׳ רש״י.

ודע מה שאמרו ז״ל עירובין נד. חי-ים הם למוציאי-הם, בפה, ועו״ש בחשיבות האמירה בפה. ובתורה כוחות רוחני-ים שתרגישם אם תעשה כנ״ל.

להיות בהרגשת ״התקדמות״!

- - - ועיקר השמחה צריכה להי-ות בהרגשת ״התקדמות״, ולכן יש ללמוד בצורה מסודרת עם חזרות ועם התקדמות בהלכה. וכל שבוע לידע ולסכם ברור מלאכה אחת בהלכות שבת עפ״י הספרים אורחות-שבת ושמירת-שבת עד כדי שתרגיש שאתה מסוגל לתת הרצאה בנושא.

מבחנים

לכב׳

- - - לו איישר חיילי, הייתי מתקן חי-וב מבחן בכוללים ובישיבות גדולות - - -

ויכוח על "החיים"!

בקידושין ל׳ ב׳ אמר רחב"א אפי׳ האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זא"ז ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זא"ז, ועי׳ פירש"י, ויש מקשים מדוע נעשים אויבים ולא מקשים בנחת?

ושמעתי מהגר"נ גשטטנר זצ"ל שקושיא זו מסתלקת כשנתייחס ביחס הנצרך לתוה"ק. ולדוגמא שני טבחים שמתווכחים אחד אומר שעדיף לאכול דג עם תבלין זה ואחר אומר שעדיף עם תבלין אחר, הרי שאם הם אנשים עם שכל לא יגיעו לידי מריבה אלימה על כך, אך כאשר שני בנ"א מתוכחים אם לנסוע בדרך זו או זו, וא׳ טוען שבדרך זו יש סכנה (מחבלים וכדו׳) והשני טוען שאדרבה בדרך זו יש סכנה, הנה כזה ויכוח יכול להגמר באלימות, כי זה ויכוח על החיים! וכך בתוה"ק כשמרגישים "כי הם חיינו" א"כ כל אחד נלחם על מה שנוגע לחיים! ואדרבה החידוש שנעשים אוהבים זה לזה בסוף כי זה נגד הטבע.

[וכך גם בתלמידי ר"ע שאיתא ׳שלא נהגו כבוד זה בזה׳, יל"פ כיצד אירע כן, אלא כי התייגעו כ"כ על הבנת התורה, ובהרגשת ׳כי הם חיינו׳, לכן נלחם כ"א על סברתו, שהיא האמת! ואיך יתכן כלל לומר אחרת... אלא שברום דרגתם הגבוהה נתבעו].

לדעת ׳חקירה׳ בכל נושא

[תש"ן]

- - - יסוד שאמר לי הגר"צ מינקוביץ שליט"א, שכדאי תמיד לפני התחלת כל נושא וסוגיא, לדעת את ה׳חקירה׳ הישיבתית של הסוגיא, ואז אח"כ תוך כדי הלימוד שמים יותר לב ומביאים ראיות לכאן ולכאן. וכך בכל מסכת שלומדים כדאי בכל נושא לדעת ה׳חקירה׳. [וספר קהלות יעקב מאד עוזר בזה, וא"צ לזכור את כל ה׳לפי"ז׳, אלא את החקירה].

"יודע נגן - שיודע לשאול"

[אדר א' ס"ג]

- - - מאד נפלא, מלא בסברות ישרות ומעורר מאד את המחשבה.

ויעוי' מהר"ל [בדפו"ח נצח ישראל ח"ב תרכ"ו] בביאור סנהדרין צג: 'יודע נגן' - 'שיודע לשאול', וכ' המהר"ל שה'משמחי לב' דתורה - כדרך שהנגינה משמחת - נמצא בשאלה.

וכבר שמעתי משמיה ד- - - שאמרו לו שהשיעורים שלו מוצלחים כי פותח בקושיות חזקות...

"עיקר שמחת התורה היא לגלות אותה לאחרים"

- - - וכשתלמד פסחים תלמד: שי-ותר משהעגל רוצה לינק וכו'.

ותראה ב'אדיר-במרום' לרמה"ל זיע"א (עמ' תעג), וז"ל: "...ותראה שעיקר שמחת התורה היא לגלות אותה לאחרים...".

"סודות התורה - באגדה"

במהר"ל באר הגולה (ח"ב עמ' ד): כל סודות התורה, באגדה. וכ"ה בהגר"א ישעי' פ' ה' פסוק י'. ועי' ספר התניא (עמ' קלז) בשם האריז"ל: "רוב" סודות התורה, באגדה.

ועי' בספר "לשם-שבו-ואחלמה" (ח"ב עמ' 305 טור ב): "ועל דרך זה... אגדות חז"ל שקשה לשומען ולבו של אדם משתומם עלי-הם, ובהם **גנוזים רזי תורה**...".

וקצת ביאורים יש בספרים 'בן י-הוידע' 'בני-הו' מרבנו י-וסף חיים מבגדד, בעל הבן-איש-חי, על האגדתא. אולי תעיין שם.

ואני מעדיף ששואלים מישהו אחר, **והפעם** כתבתי קצת, לכבודך

לעודד לימוד משניות זרעים בחדרים

בחדר - - - מלמדים משני-ות זרעים [אחרי לימוד שנתים משני-ות מועד, להרגיל הילדים במשני-ות, שי-ותר קל כשהמושגים מוכרים], ויש בזה כ"כ תועלת גם

למבוגרים. והמלמד עצמו אומר שקיבל עי"ז יֶדע במושגים **שהרבה אברכים** לא י-ודעים, כי הרי המשני-ות הוא לימוד הכרת מושגים יסודיים - - - וזהו רכוש עצום לקבל מושגי יסוד בזרעים, ותענוג לדבר עם - - - לראות עושר של יֶדע גם בזרעים, [אפשר גם לשלב קדשים].

כמובן שיש לשקול איזה סדר המסכתות בזרעים ללמד - - - ומה שלא נהגו כך עד הי-ום, אולי נמשך מחו"ל ששם לא הי' נוגע זרעים.

יר"ש ורוצים קרבת ד'

- - - ממש א"צ להי-ות לחוץ. ומה שלכתחילה צריך ישיבה מפורסמת, הוא מצד הבחורים, החברָה, היראת שמים של הבחורים, ולוּ אֵדע ש - - - אבל הם יר"ש ורוצים קרבת ד', הי-יתי אומר: לשם, [ויעוי' ברכות כ. תליסר מתיבתא בעוקצין וכו']. ולמעשה כי-ון שאני איני מכיר ישיבות, ורה"י יש לו דיעה בזה יש לעשות מה שאומר. ובלא"ה כדאי להבחן בכמה ישיבות לראות אם י-ודע לענות וי-הי' מבחן לעצמך אם אתה לומד ומבין טוב.

ואשער שא"צ להזכירך מעלת וחי-וב התפילה בכל, וכמובן גם בזה.

"כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס"

בגמ' בברכות כח ע"א: תנא אותו היום [שהעבירו את ר"ג מנשיאותו] סלקוהו לשומר הפתח, ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס, שהיה ר"ג מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לביהמ"ד וכו'. וצ"ב איך ידע שומר הפתח על תלמיד האם "תוכו כברו"?

ושמעתי מהרה"ח הישיש רבי משה בוים ז"ל, שלכל תלמיד שהגיע לביהמ"ד, אמר לו שומר הפתח: היום אין כניסה!... ומי שסבר וקיבל, הבין שאכן אין תוכו כברו, כי מי שתוכו כברו היה מתעקש להכנס ולא היה מוותר להכנס לבית מדרש!...

עוד אמר, שהשומר היה "שהיה ר"ג מכריז" - כלומר עצם הכרזתו של רבן גמליאל, היא היתה השומר בעצמה! ומי שאין תוכו כברו כבר מעצמו לא נכנס בלי שומר... (ואותו היום סילקו את ההכרזה, וניתנה רשות לתלמידים להכנס).

עבודת ד'

"ואם תזכה לעבוד... תראה שינוי נפלא לטובה בכל חייך..."

אל הבחור החשוב - - -

- - - למד היטב מסילת-ישרים פ"א: לשבור המחיצות וכו' ולהמשך וכו', ואח"כ עי' היטב אגרות חזו"א ח"א כ', ואח"כ יש ללמוד היטב ספר חובת-התלמידים מראשו עד סופו, ואין זה ספר "קריאה" אלא ספר "עבודה", ואם תזכה לעבוד במשך כמה חדשים עפ"י הכללים שכותב שם, תראה שינוי נפלא לטובה בכל חייך. ותזכה להרגיש קדושת שבת וי-ו"ט ומתיקות בלימוד התורה. ואמנם אין זה עבודה קלה, אבל התועלת שתראה מזה תשנה את חייך. וכל זה הוא עבודת-לב ומבחוץ אין צריך להראות שום שינוי. ומובן שיש לשמור על כל עניני קדושה, ולמעט בדיבור [ובעיקר כשיש חשק גדול לדבר], ועי' אגרת הגר"א: וכל רגע שאדם חוסם וכו'.

וכ"ז השקעה כדאית מאד מאד, ולא תצטרך לי–ותר מזה [כמעט]

יסוד כל ההתקדמות הרוחנית של האדם

לכבוד הבחור החשוב - - -

- - - לא לשאלני בעניני הנהגה, והתשובות תלוי-ות בהכרה י-ותר בסיסית של השואל, וידיעה י-ותר מפורטת של הנתונים.

באופן **כללי**: יש לדעת כי שמירת העינים ושאר עניני קדושה, הם יסוד כל ההתקדמות הרוחנית של האדם.

אמנם יש בזה אזהרה המבוארת בספר 'ארחות-חיים כתר ראש' מהגר"ח מואלאז'ין נדפס בסוף ספר חידושי הגר"א עמ"ס שבת (יעו"ש אות קלה), [כמדומה שגם נדפס בחלק ממהדורות ספר 'נפש החי-ים' להגר"ח ז"ל].

ובנידון פרטי זה: יעוי' מה שכתבתי - - - והבא ליטהר מסיעין אותו בעצה הנכונה.

ושמחתי לראות שוב עד כמה שאיפותיך נעלות.

להרבות בקיום "שויתי"

...וכל זה על דרך השלילה.

אבל על דרך "עשה": כדאי להרבות בקי-ום "שויתי", ולעורר כיסופין **להרגיש** את אורו יתברך, ולהתפלל ולבקש ע"ז כדבר בן אל אבי-ו.

ויעוי' רמב"ן דברים יא פסוק כב: "...ויתכן שתכלול" וכו'.

והכל בלי שי-ורגש כלום לסובבים, ומתוך שמחה, ולא ח"ו בעצבנות.

"...והעיקר לא לפחד כלל".

"להרגיש את קרבתו ולהרגיש חִיוּת דקדושה בתורה ומצוות"

- - - יש ב' שיטות בנידון בין הזמנים - - - אבל צורת הלימוד הישיבתית היא מאמץ למוח ויש לעשות הרפי-ה בבין הזמנים. ולפעמים אין הלומד מרגיש בתחילה, אבל היא הצטברות שיש להזהר בזה.

- - - ואין כוונתי סתם ללכת בטל, אלא ללימוד בלא שום לחץ, ולשבת או לטייל באויר צח ובמקום שאין הפרעה לשמירת העינים, ולדבר הרבה עם ד' יתברך, להודות על העבר ולבקש על העתיד, לבקש **להרגיש** את קרבתו ולהרגיש חִיוּת דקדושה בתורה ומצוות, ואין לשער כמה נחת רוח יש בזה לקב"ה, ואפשר לעי' מה שהאריך בזה בספר הנפלא חובת התלמידים.

"והעיניים להיות תלויות לד' יתברך..."

- - - אין שום דרך שבה הכל מתנהג כפי הרצון. והחי-ים מלאים ירידות ועלי-ות. והעיני-ים להיות תלוי-יות לד' יתברך, וספר התהלים צמוד.

"לא להבהל כשיש כזה מצב"

כדאי לדעת כי אין שום אפשרות שאדם י-הי-ה תמיד באותו חשק ורצון. והעלי-ות וירידות בזה הם דבר מוכרח. ועי' ברכת פרץ פ' במדבר. וממילא לא להבהל כשיש כזה מצב, אלא לעשות אז כמה שיכולים עד שישוב החשק והרצון. וכשי-ודעים מראש שזה המהלך לא נבהלים, ועוברים אותו בהצלחה.

"ועצם השאיפות והידיעה חשובות מאד לפניו יתברך"

יקירי

שלו' רב.

דע נא כי הגיל בו עתה נמצא, הוא קשה מאוד בעבודת ד'. ואי אפשר לבוא בטענות על עצמו - - - ועצם השאיפות והידיעה חשובות מאד לפניו יתברך. ובפרט בדור כ"כ ירוד אשר כל האויר מלא גלי רדיו של טומאה.

אין להתעסק כלל בעבר

- - - ובפרט בדור הקשה הזה, נסי-ונות קשים וכוחות חלושים, אין להתעסק כלל בעבר, ולא מה הי' אתמול ולא מה לפני רגע. תמיד להתחדש ולשמוח. ועי' ליקוטי מוהר"ן תו' רפ"ב המכונה "אזמרה",

ובשאיפותיך הטובות, ומדותיך הנפלאות... בס"ד תזכה...

- - - מאד אני מתפעל מהנהגתך להכיר טובה בשפע, דבר נדיר בדורנו. ובשאיפותיך הטובות, ומדותיך הנפלאות וכשרונותיך המצוינים בס"ד תזכה לעלות מאד ולעשות נחת רוח לי-וצרנו.

עצה לבטל קטרוגים - להרבות שבירת יצר

בב"ב טז, א אמר ר"ל הוא שטן הוא יצה"ר הוא מלה"מ וכו', הוא יצה"ר כתיב התם רק רע כל היום וכתיב הכא וכו'.

לפי"ז בכל 'שבירת יצר', מלבד עצם הזכות הגדולה, הרי יש כאן גם 'החלשה' ישירה לאותו מקטרג, וא"כ עצה לבטל קטרוגים - להרבות שבירת יצר.

"ויאמין לי שיש לי הרגשה מאד משונה מתארים כאלה"

- - - אמר ההדי-וט הכותב: הנה לצערי פותח במכתבו בטעות חמורה. שאני עדי-ין לא זכיתי אף לחכמה וק"ו דלא זכיתי לי-ותר מזה. ויאמין לי שיש לי הרגשה מאד משונה מתארים כאלה, ואני מקוה לזכות לעוד מכתבים מכת"ר, וימחול נא כת"ר להסתפק בתואר "ר"", אשר מקובל לתתו גם לשפל.

"אז לא..."

שמעתי מת"ח א' ז"ל שסבל מאיזו בעיה בריאותית (קלה), ואמרו לו שצריך לכך טיפול רציני וכו', ושאל: ואם לא אעשה זאת מה יקרה? ענה לו הרופא: אז לא תוכל לעשות כך וכך, [כלומר איזו מגבלה מסוימת ב'עולם הזה'], ענה ואמר: אין בעיה, אז לא אוֹכַל...

"וכל דברינו ומקרינו כולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם"

ר"ח אדר תשנ"א

- - - יש כאן הנהגה של רחמים גדולים, אבינו אב הרחמן מעורר בניו שיבינו שאין מקרה וכל דבר בהשגחה פרטית נפלאה. ובאמת כ"א לפי דרגתו צריך להתחזק.

- - - ואמרתי עוד הערה וגדולה היא אצלי, שהנה החפץ חיים אומר שהתפתחות הטכניקה בעולם להקל על החילונים ענין האמונה, שיראו שאפשר לדבר כאן ושומעים במקום רחוק ע"י טלפון, ואח"כ נתן בלבם לעשות במכשיר בלא חוטים,

להקל יותר, וטיפרקורד, להראות דוגמא איך שכל מעשה נכתב ונשמר אף לאחר מותו, וכו' וכו'.

והנה שמעתי כי יש לוין אמריקני בלא אנשים, שכל 12 שניות מצלם את עיראק, וכל מקום שרואה מתכוננים לשלוח טיל מודיע, והם טסים להפציץ, והלוין הזה מסוגל מגובה רב לראות אדם קורא ספר, ואמרתי עפ"י הח"ח הנ"ל איך שהקב"ה מיקל בזמנינו יותר לחילוניים, שיראו דוגמא איך יש מלמעלה עין רואה כל פרט וכל דבר שלא 'מוצא חן', מקבל טיפול.

'וכל דברינו ומקרינו כולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד'.

חזק ואמץ ועלה בתורה ויראה ותזכה לעשות נח"ר ליוצרינו

גנ"ן

"ענית ואמרת"

הבית ישראל זצ"ל: בביכורים "**ענית** ואמרת" - ענית בקול רם, למה? כי כשהיה קושי בגידול, כגון חוסר גשם וכו', ביקשת בקול רם [בתפילה] - אז גם את התודה תגיד בקול רם! ודפח"ח.

"זמני תשובה ממשמשים ובאים"

- - - ואכתוב מה ששמעתי מר"י תורת-חכם: תמוז ר"ת זמני תשובה ממשמשים ובאים, והיינו שיש המגיעים לאלול לאחר התפרקות של בין הזמנים, ואומרים: "אני לדודי ודודי לי", והשכינה הק' כביכול עונה לעומתם: "איך קען דיך נישט", מי אתה? ולכן מזכירים לו בתמוז שלא י-הפוך מנוחה להתפרקות, עכ"ד. והדברים ממיסים אף לב אבן.

ונמצא שמי שהושש שישמע בת קול: "אי מלכא אנא, עד השתא אמאי לא אתית לגבאי", עדיף שילך עם מליץ י-ושר - - -